زبان زانتی ءُ بلوچی زبان زانتی

(یک گوڼڈیں پجّارے)

اَولی تا کبند

(زبان زانتی)

اکبر بارکزئی

بلوچی اکیڈمی کوئٹہ

عدالت روڈ، کوئٹہ

(c) All rights are reserved.

اے کتاب ءِ درائیں حقّ گوں اکیڈمی ءَ انت۔

بیدئے اکیڈمی ءِ رضاءَ کسّ ایشی ءِ مواداں چاپ کُت نہ کنت۔

(انٹرنیٹ ایڈیشن)

زبان زانتی ءُ بلوچی زبان زانتی

اکبر بارکزئی

2018

ISBN: 978-969-680-011-8

نہاد : =/200

اکیڈمی ءَ اے کتاب ماں ذکی پرنٹنگ پریس کراچی ءَ چاپ کتگ۔

ندر

وتی مہربانیں برات ءُ براہندگ، آریپیں اُستاد ءُ بلوچی زبان ءِ بے دَروریں نبشتہ کار واجہ **عبداللہ جان جمالدینی** ءِ نام ءَ کہ آئی ءَ بدءَ چہ بدتریں جاورانی تہ ءَ آجوئی، انسان دوستی ءُ روشن فکری ءِ بیرق ہر وَہد ءُ ہر حال ءَ بلند کُتگ تا کہ مئے راج یک روشنائیں باندا تے ءِ ولہُند بہ بیت۔

(دُر یگتیں اے کتاب آواجہ ءِ زندءَ چاپ ببُوتیں!)

مِنّت واری

من لوٹاں وتی ہما اُستادءِ براہندگانی شُگرءِ منّت ءَ بگراں کہ آہاں اے کتابءِ نبشتہ کنگءِ وَہدءَ من ءَ راہر دابیں کُمک کُتگءِ دل بڈّی داتگ۔

اے اُستادءِ براتانی نام ایش اَنت:

واجہ جان محمد دشتی

ڈاکٹر حبیب اللہ ملک

واجہ صمد بلوچ

ڈاکٹر نصیر دشتی

واجہ اسماعیل مُمتاز

واجہ عبداللہ سیاہُوی

واجہ اسماعیل امیری

واجہ آصف بلوچ

واجہ ضیا بلوچ

من ضیا جان ءِ سک باز منّت واروں کہ آئی ءَ اے کتاب ءِ ہُورت چاری باز پہ تہمبل کتگءِ بازیں ہبرانی بابت ءَ من ءَ بے مَٹّیں صلاح ئے داتگ۔

گُڈّ سرءَ من بلوچی اکیڈمی ءِ زانتکاریں سنگتانی ہم باز منّت واراں کہ آہاں اے کتابءِ چاپءِ شِنگ کنگ ءَ پہ مزنیں دِلسیاہی کَشّتگ۔

کتاب ءِ رَہبَند

اے لہتیں رد (سِطر) کتاب ءِ نِبشتہ ءِ رَہبند ءِ بابت ءَ اَنت۔ وانوک حیران بَنت کہ اے رَہبند چہ ماہتاک ''بلوچی'' ءَ چاپ بُوتگیں نبشتا نکانی رہبند ءَ پہک جتا اِنت۔ اِشی ءِ سَبب ایش اِنت کہ وہدے کتاب چاپ جاہ ءَ روگی اَت۔ منی عزیزیں دوست ءُ بلوچی اکیڈمی ءِ کماش ممتاز یوسف جان ءَ من ءَ حال دات کہ بلوچی اکیڈمی اے کتاب ءَ زُوت چاپ کنت۔ بلے اِشی ءِ رہبند ءَ بدل کنت۔ من ہمے خیال کُت کہ اے نوکیں رہبند اکیڈمی ءِ ہما کمیٹی ءِ رہبند اِنت کہ آئی ءَ بلوچی ءِ رہبند ءَ پلگار (اصلاح) کنگ ءِ ذمہ داری دیگ بوتگ اَت۔ من چرے ہبر ءَ سک وش ہم بوتوں کہ اکیڈمی ءِ سنگت مئے زبان ءِ چہ دُرستاں مستریں اڑ ءُ جنجال ءِ گیشّینگ ءَ سوبین بوتگ انت۔ من کہ یک پُورائیں سالے پیسر کتاب ءِ ''پروف'' شَر چارتگ ءُ الکاپ کتگ ات اَنت ءُ پُڑیں یک سالے اِشی ءِ چاپ ءُ شِنگ ءِ راہچار بوتگوں من ممتاز جان ءِ ہمے ہبر قبول کت۔ بلے پورائیں پنج ماہ ءَ رند اکیڈمی ءِ سنگتاں کتاب ءِ نوکیں ''پروف'' کہ پَمّن روان دات۔ من سک حیران ءُ ہَبکّہ منتوں کہ اِشانی سیاہگ عنقاء ءُ سید ءِ رہبند ءَ اَت۔ بلے کتاب ءِ ہر یک تاکدیمے رَدیاں چہ پُڑ اَت۔ ہنچو جاہ کیت ہر کس ءَ کہ اے کار دیگ بوتگ آواجہ ءَ اے کار سک پہ اِشتاپ کاری کتگ یا گُڑا آچہ عنقاء ءُ سید ءِ رہبند ءَ شرزانتکار نہ اِنت۔ دُر یگتیں اے کار اکیڈمی ءِ سنگتاں علی عیسیٰ جان ءَ بداتیں پرچے کہ سید ءِ رہبند ءَ دگہ ہچ کسّے ہم چرائی ءَ شر تر نزانت۔ منی بازیں نُڑ وریاں چہ یکے ایش اِنت کہ ہما مردم کہ من ءَ دوست بَنت آہانی ہبراں من ہچبرناں کت نہ کناں توری آہمینچک ''زورا کی'' بکن اَنت۔

نزاناں باریں اکیڈمی ءِ ہما کمیٹی ءُ آئی ءِ فیصلہ کُجا بُوتنت؟

منی گڈّی اُمیت ہمیش اِنت کہ سنگت اکیڈمی ءِ جند ءِ وشنامی ءِ خاطر ءَ اے کتاب ءَ زُوت بے عیب ءُ بے رَدی ءَ چاپ ءَ شِنگ کن اَنت۔

اکبر بارک زئی

لَڑ

	بُن گپ		تا کدیم
۱۔	زبان زانتی	(جان محمد دشتی)	1
۲۔	سَری دانک	.....	3
۳۔	اکبر بارکزئی ءُ بلوچی زبان ءُ ادب (پروفیسر ڈاکٹر عبدالرزاق صابر)		7
۴۔	زبان چے ایت؟	.....	9
۵۔	زبان زانتی	.....	18
۶۔	زبان زانتی ءِ زانشت	.....	29
۷۔	بُن رہبند	.....	47
۸۔	توار چکّاسی	.....	70
۹۔	توار زانتی	.....	86
۱۰۔	معنا زانتی	.....	100

۱۱۔	صلاح زانتی	114
۱۲۔	نشان زانتی	121
۱۳۔	ہبر تپّاسی	129
۱۴۔	داب زانتی	133
۱۵۔	زبان زانتی ءِ لبزانکی نگدکاری	137
۱۶۔	زبان زانتی ءِ لہتیں دِگہ شاخ	139
۱۷۔	دُنیاءِ زبان	141
۱۸۔	گُڈی دانک	159
۱۹۔	دوہبر بلدگالانی بابت ءَ	162
۲۰۔	بلدگالانی لَڑ	166

زُبان زانتی

زبان بنی آدمءِ اجتماعی زانت، ربیدگ ءُ دودمان ءِ بُنزہ اِنت ءُ آئی ءِ زانت ءُ سماہءَ سہرا کنت۔ زبان زانتی چہ فلسفہ ءُ لبزانک ءَ جتا یک زانشتے ءُ ایشی ءِ دیمروی ءِ رفتار سُست اِنت بلئے گوں ہمے سُستیں گاماں زبان زانتی ءِ زانشت ءَ مزنیں پندے بُرّ اِتگ۔ اکبر بارکزئی ءِ ''زبان زانتی ءُ بلوچی زبان زانتی'' ءِ اے کتاب ستا کرز اِیت ءُ پہ بلوچی ءِ وانوک ءُ زبان زانتاں مادنیں راہے ءِ شون ءَ دنت۔

زبان پرے سبب ءَ اَرزشت ندار اِیت کہ بنی آدم ءَ چہ ایندگہ ساہداراں گیشّین اِیت بلکیں ایش گوں آئی ءِ دود ءُ ربیدگ، مڑاہ ءُ میار، بودشت، شَرّی ءُ گندگی، آئی ءِ زانت ءُ فہم ءَ ہم گڑ نچ کنت۔

زبان زانتی ءِ زانشت گوں فلسفہ یا لبزانکی زانت ءَ یا گوں زبان زانتی ءَ سیادی ءُ نسبتے دار اِیت ءُ ایشی ءِ دیمروی گوں فلسفہ ءُ لبزانک ءُ زبان زانتی ءَ بندوک اِنت کس پہ وا ہگ ءُ تماہ ایشاں سِست ءُ گِستا کت نہ کنت۔

بِندات ءَ زبان زانتی ءِ جُگ فلسفہ ءِ کوپگاں ءَ بوتگ ءُ دومی ایش کہ شاعری ءِ دریاب زبان زانتی یے ءُ زبان زانتی سائنسی زانشتے۔ سائنسی زانشت ءِ کار چیزانی گروہ بندی یا ہم گڑ نچی ءِ درچ ءَ گوں گچینی رہنداں ہوار کنگ ءُ گِستا کنگ ءُ ہما جاورانی آسرءِ درگیجگ اِنت ءُ دراہیں زانشتانی رہبند سائنسی اِنت، غیر سائنسی نہ اِنت۔

واجہ بارکزئی ءَ زبان ءِ سیادی گوں فلسفہ ءُ انسانی مارشت ءَ پیش داشتگ۔ زبان زانت زبان ءَ گوں انسانی فہم ءُ زانت ءَ یکجاہ ٹپاس اَنت، بلئے کتاب ءَ اے بابت ءَ ہچ نوشتہ نہ اِنت۔ ایشی ءَ ابید بارکزئی ءَ زبان زانتی ءِ سرءَ بازیں نوشتہ مُچ کتگ اَنت۔ آئی ءِ گیشتریں زور زبان زانتی ءِ سرءَ اِنت۔ آئی ءِ توار چکّاسی ءِ سرءَ وانوکاں مزنیں مڈّی یے دست کپ اِیت ءُ بلوچی زبان زانتاں بلوچی ءِ رودر آتکی ءُ روکپتی توارانی گیشّنگ ءَ آسانی بیت۔ بارکزئی ءَ بلد گالانی مزنیں لڑے ہم دیم ءَ آوَرتگ کہ اے بلدگال زبان زانتاں مدد ءُ کُمک کن اَنت۔

بلوچی ءِ بازیں نبشتہ کارانی زبان چَہ پہک ءُ زگریں بلوچی ءَ ہورک اِنت۔ ہنچو اکبر بارکزئی ءِ زبان ءَ را ہم گوش ئے اُردو ءِ تاموراں گپتگ۔ ہر زبان ءِ وتی تبے، اگاں زبان ءَ دری لبزے کَیت مزنیں گپّے نہ اِنت بلئے اگاں دری زبان ءِ لبز آئی ءِ تب ءَ مہ بنت گُڑا زبان ءَ بے براہ کن اَنت۔

جان محمد دشتی

سَری دانک

چریشی ءِ پیسر کہ من زبان زانتی ءِ زانِشت (علم) ءِ بارو ءَ گپ بجناں من لوٹاں زبان زانتی ءِ لبز یا بلدگال (term یا اصطلاح) ءِ بابت ءَ بُگشاں کہ اے لبز ءِ من پہ چے معنا ءَ کار بَندگ ءَ آں۔ اے بلدگال ءَ من پہ Linguistics ءِ معنا ءَ کارمرز کنگ ءَ آں کہ اِیشی ءَ اُردو ءَ ''لسانیات''، فارسی ءَ ''زبان شناسی'' ءُ عربی ءَ ''علم اللُغتہ''، ''اللغویات'' ءُ ''اللسانیات'' ہم گوش اَنت۔ وانوک جُست کُت کن اَنت کہ زبان زانتی ءِ لبز پر چے؟ چی ءَ ما دگہ لبزے یا بلدگالے کارمرز مکنیں؟ ہنچو کہ آ شرزان انت کہ یک زبانے ءِ تہ ءَ بلدگال یا اصطلاح جوڑ کنگ ءِ وتی راہدار (اصول) بنت۔ ہر کس زانت کہ ما بلوچی ءَ ''ہبر زانت'' ءِ لبز ءَ پہ ہما کس ءَ کارمرز کنیں کہ بلوچی گپ ءُ تڑان ءِ ہُنر ءَ سکّ اُستاد بہ بیت۔ من چہ ہبر زانت ءُ ہبر زانتی ءِ گالاں ''زبان زانتی'' ءِ لبز جوڑ کتگ۔ بزاں زبان ءُ آئی ءِ کار بندگ ءِ بُنی راہدارانی (اصولانی) زانتکاری۔

من اِدءَ وتی لائقیں وانوکانی دیم ءَ یک ہبرے تچک بُگشاں کہ من وت زبان زانت (بزاں Linguist) نیاں۔ من یک ہنچیں لس مردمے ءِ (Layman) بستار ءَ اے چاریں دانکاں نبشتہ کنگ ءَ آں کہ آئی ءَ اے بُن گپ (موضوع) ءِ سر ءَ چُنت کتاب ونتگ ءُ آہان ءَ سر پد بَیگ ءِ کوشست کتگ۔

زبان زانتی سکّیں پراہ ءُ شاہگانیں زانشتے۔ آئی ءِ تک ءُ پہنات ءُ شاخ ءُ ٹال سکّ باز اَنت۔ چہ منی اے کوشست ءَ پیسر مئے بازیں نبشتہ کنوکاں بلوچی زبان ءِ بُن ءُ بیہ

(اصل) ءِ بابت ءَ نبشتہ کتگ۔ واجہ عبدالصمد امیری مئے اولی پول کار (تحقیق کنوک) اِنت کہ آئی ءَ اے بُن گپ ءِ سرءَ ماہتاک ''بلوچی'' ءِ بُنگیجی تا کبندانی تہ ءَ (منی خیال ۱۹۵۶ عیسوی ءَ) نبشتہ کتگ ات۔ واجہ ءِ گیگان ءَ گُڈترءَ شیر محمد مری ءُ یک ءُ دو دگہ نویسکاراں ہم گوں وتی قلم ءَ اسپ تاچی کتگ۔ صورت خان مری ءُ ڈاکٹر گل حسن ءَ ہم اے بُن گپ ءِ سر ءَ شر نبشتہ کتگ۔ بلئے زبان زانتی ءِ جندءِ بُن گپ ءِ سرءَ علی چاکرزئی، اسماعیل امیری ءُ کریم تہل ءِ بُنگیجی کوشست ستا کرزانت۔ بلوچی بُن رَ ہبند (بزاں گرامر) ءِ سرءَ البت بُنی کار بوتگ کہ گرامر وت زبان زانتی ءِ یک مزنیں بہرے۔ مولوی عبدالصمد سربازی ءِ ''بلوچی صرف ونحو'' عبدالعزیز جازمی ءِ ''بلوچی قواعد'' ءُ مولوی خارانی ءِ کتاب کہ من آئی ءِ نام شمشتنگ اے درست توصیف ءُ ستاءِ لائق اَنت۔ دریگتیں کسے ہمت بکنت ءُ اے کتاباں پدءَ چاپ ءُ شنگ بکنت پرچے کہ اے ہرسئیں کتاب مروچاں ہچ جاہ دست نہ کپ انت۔ اِدءَ من ہما نویسکارانی بابت ءَ نبشتہ کتگ کہ آہانی نبشتانک یا کتاب چہ منی دیم ءَ گوستگ انت۔ اے دگہ نبیسوک من ءَ بہ بخش اَنت کہ من آہانی نبشتانک ءُ کتاب نہ دیستگ اَنت ءُ آہانی نام من نہ گپتگ۔

زبان زانتی ءِ زانشت (علم) ہم نوک اِنت ءُ ہم کوہن۔ زبان ءُ آئی ءِ بازیں تک ءُ پہناتانی سرءَ زانتکاراں چہ گوستگیں دو سے ہزار سالاں یک پیم ءَ نبشتہ کتگ۔ بلئے اِشی ءِ سائنسی چارءُ بیچار بیستمی قرن ءَ شروع بوت۔ من ءَ یات اِنت کہ وہدے من زبان ءُ ادب ءِ نیمگ ءَ دلگوش کت من ءَ گوں زبان زانتی ءِ زانشت ءَ یک خاصیں حبّ ءُ واہگے ہست ات۔ من لوٹ اِت اے بُن گپ ءِ بابت ءَ گیشتر بوانان ءُ بزاناں۔ من یک پیم ءَ کوشست کت کہ اے بُن گپ ءِ سرءَ اردو، فارسی ءُ انگریزی ءِ کتاب دربگیجاں ءُ بواناں۔ من ءَ شریات اِنت کہ تانوزدہ سد پنجاہ ءِ دہ سالی ءِ گُڈ سرءَ اردو ءَ اے بُن گپ ءِ سرءَ کتاب

یہہ نیست اَت۔ پروفیسر احتشام حسین ءِ ہندستانی زبان زانتی ءِ سرءِ ہمر (Beams) ءِ کسانکیں کتابے ماں اردوءَ تڑینتگ ات ءُ پروفیسر محی الدین قادری زورؔ ءِ ''ہندستانی لسانیات'' ءُ سُدھیشور ورماءِ گونڈیں کتابکے ءُ شوکت سبزواری ءُ ابواللیث صدیقی ءِ لہتیں نبشتانک اردوزبان زانتی ءِ بابت ءَ ہست ات اَنت بلئے اے بُن گپّ ءِ سرءِ بیدچہ محی الدین قادری ءِ کتابءَ دگہ ہچ بُنی کار نبوتگ اَت۔ فارسی ءِ تہ ءَ البت ڈاکٹر پرویز ناتل خانلری ءِ ''زبان شناسی'' ہست ات کہ یک بے مَثّیں کتابے اَت۔ انگریزی ءَ البت کتاب ہست ات اَنت۔ بلئے گیشتر Philology بزاں ''زبان کواسی'' ءِ بُن گپ ءِ سرءِ اَتنت۔

بیستمی قرن ءِ دومی دہ سالی ءَ بگرتا پنجمی دہ سالی ءَ زبان زانتی ءِ زانشتاں یورپ ءُ امریکہ ءِ تہ ءَ یک جتائیں سائنسے وڑءَ ردوم کت بلئے مئے مُلک ءَ آ کتاب ماں بازاراں نیست ات اَنت۔ ہمے وہدءَ من وتی مَنّاں بلوچی ءِ Phonetics بزاں ''توار چکّاسی'' ءِ سرءَ کار کنگ بندات کت من ءَیات اِنت منی عزیزیں دوست محمد بیگ بیگل ءَ دو سے سال پیسر چہ من جُست کِپت کہ تو ہما وہداں بلوچی فونیٹکس ءِ سرءَ نبشتہ کنگ ءَ ات ئے تئ ہما نبشتانک کجا بوت اَنت۔ من گوشت منی آ کار نیم بُندگ منت۔ بُندرءَ منی چاپ نہ کنگ ءِ سَوب ایش ات کہ زبان ءُ آئی ءِ شاخ ءُ ٹال ہنچو پہ زُوتی ردوم کنان ءَ دیم ءَ رَوگ ءَ ات اَنت کہ آخرءَ من تہنا یک نِدارگ کنوکے منتوں۔ زبان زانتی ءِ چمے شاخاں یکے Phonetics (توار چکّاسی) اَت۔ بلوچی توارانی بابت ءَ منی کار پمیشکا مہتل بَیان بوت۔

اگاں ما زبان زانتی ءِ تاریخ ءَ بچاریں ایشی ءَ بُندرءَ چہ Philology (زبان کوّاسی) ءِ آپ داتگیں نہال ءَ ردوم کتگ ءُ مروچی یک بُرز ءُ بلند ءُ سیاہ ءُ بَزیں درچکے جوڑ بوتگ۔ ہنچو کہ زبان زانتی بیستمی کرن ءِ بَروَرد اَت ہمے وڑءَ ''زبان کوّاسی'' یک سائنسی زانشتے ءِ حیثیت ءَ نوزدہمی کرن ءِ بَروَرد بوتگ۔ بلئے نوک ءَ چہ نوک تریں سائنسی پٹّ ءُ پولانی سَوب

ءِ زبان زانتی ءِ زانشت کم کم ءِ چہ ''زبان کوّاسی ءِ'' گِستا بیان بوت ءُ آئی ءِ بُن ردسَرجمی ءِ سائنسی بُن پدانی سرءِ ایر کنگ بوت ءُ مروچی آئی ءِ ہَنچو رُدوم کتگ کہ وت یک جتائیں سائنسے جوڑ بوتگ ءُ روچ پہ روچ شاہگان تر بیان ءُ دیم ءِ تر روان اِنت۔ ہَنچو جاہ کیت زبان زانتی ءِ شاخ ءُ ٹال چوکہ توار چگّاسی (Phonetics) توار زانتی (Phonology) مورفیم زانتی (Morphology) گال رِدسازی (Syntax) ءُ معنا زانتی (Semantics) تادیم ءِ قرن ءِ وَت جتا جتائیں سائنس جوڑ بنت۔ چُناہا مروچاں صَلاح زانتی (Pragmatics) ہبر تپّاسی (DiscourseAnalysis) نشان زانتی (Semiotics یا Semiology) ءُ داب زانتی (Stylistics) ہم زبان زانتی ءِ بہر زانگ بَنت۔ اے تمامیں شاخ ءُ ٹالانی بابت ءِ من رندترءِ جتا جتا گپ جَناں۔

کمّے پیسر ترمن اے نبشتگ اَت کہ زبان زانتی ءِ اے شاخ تادیمی قرن ءِ وت جتا جتائیں سائنس جوڑ بنت۔ دیمی قرن انگت باز دُور اِنت اے درستیں شاخ ءُ ٹالاں ہَنچو رُدوم کتگ کہ ہمیشانی جِندءِ تہ ءِ نوک نوکیں شاخ ءُ ٹال رُدگ ءُ مزن بیان اَنت ءُ زبان زانتی ءِ درچک ءِ روچ پہ روچ بُرزتر، پراہ تر، بَزتر ءُ بُودناک ترکنان انت۔

من لوٹاں زبان زانتی ءِ ہمراہی ءِ بلوچی زبان زانتی ءِ سرءِ ہم گپ بَجناں۔ من اے دوئیں بُن گپ پمیشکا یکجاہ کتگ اَنت کہ بلوچی زبان زانتی ءِ راہداراں (اصولاں) ما ابید چہ زبان زانتی ءِ جندءِ زانشت ءِ پہ جوانی سر پد بوت نہ کنیں۔

اِدءِ من وتی لائقیں وانوکاں یک ہبرے بُگشاں کہ اے نبشتانک زبان ءُ زبان زانتی ءِ یک سکّیں گونڈیں پجّارے بیت۔

اکبر بارکزئی

جنوری 2018

اکبر بارکزئی ءُ بلوچی زبان ءُ ادب

بلوچی نوکیں ادب ءِ بندات ءُ شروعات گوں لہتیں انچیں لبزانت ءُ نبشتہ کاراں بیت کہ آ سرجم ءَ کامل ءُ بلوچی ءِ دیوانگ بوتگ اَنت۔ سید ظہور شاہ ہاشمی، میر گُل خان نصیر، محمد حسین عنقا، آزات جمالدینی، مولانا خیر محمد ندوی ءُ دگہ بازینے کہ ایشانی سرجمیں واہگ ءُ واہشت بلوچی زبان ءُ ادب بوتگ۔ ہمے روایت کمیں رند ءِ مردمانی کرّا اہم گندگ بیت کہ اکبر بارکزئی ءِ ہمے لڑ ءَ ہواریں لبزانت ءُ عالمیں پگرے ءِ واہند ءُ واجہ اِنت۔

اکبر بارکزئی ادب ءُ شعر ءَ ابید سیاسی ءُ چاگردی چست ءُ ایرانی تہاوتی زمانگ ءِ مستریں بیرک دار زانگ بیت۔ ہمے کارانی مُزّ ءَ آدرانڈ یہی ءِ زندگوازینگ ءَ اِنت۔ بلے آئی ءِ مستریں پجّار آئی ءِ شاعری ءُ ادب اِنت۔ دو شعری دیوان ءٔ چھاپ ءُ شنگ بوتگ اَنت۔ اولی ''روچا کئے کُشت کنت'' کہ آزات جمالدینی اکیڈمی کراچی ءِ نیمگ ءَ 1988 ءَ چھاپ بوتگ ءُ دومی ''سرانی چراغ'' اِنت کہ بلوچی ادبی جُہدکار (باج) بحرین ءَ اپریل 2017 ءَ چھاپ کتگ۔

میان اُستمانی پگر ءِ شاعرے ءِ جہت ءَ آئی شاعری زانگ بیت۔ کائنات ءِ ارتقاء ءُ جوڑشت ءِ پگر ءُ وسواس آئی ءِ شاعری ءِ بُن ہشت اِنت۔ آئی بُنگپ ءُ محور تہنا بلوچ نہ اِنت بلکیں انسان ءُ انسانیت اِنت۔ بزاں آئی ءِ بُنگپ ءِ جُہم پراہ ءُ شاہیگان اِنت۔ شاعری ءَ ابید اکبر بارکزئی ءِ دگہ مستریں شناخت ءُ پجّار آئی زبان شُناسی اِنت بزاں آ لسانیات ءِ علم ءَ مزنیں دزرے (Approach) یے داریت۔

آئی ءِ شاعری ءِ شروعاتی روچاں گوں آئی ءَ را زبان ءِ سرا دزرس اوں ہما زمانگ ءَ بوتگ کہ ماہتاک ''اومان'' ءِ مئی 1956 ءَ آئی اولی لچہ (نظم) ''ماہکانی'' چھاپ بوتگ

ہے زمانگ ءَ ''اولس'' ءِ دسمبر 1964 ءِ تاک ءَ آئی زبان ءِ سرا یک نبشتانکے ''بلوچی زبان'' ءِ نام ءَ چھاپ بُوتگ۔ زبان زانتی ءِ حوالہ ءَ بنداتی زمانگ ءَ کمیں بازکار وَ بوتگ بلے بارکزئی ءِ علم ءُ دزرس مستر ءُ مزن گندگ ءَ کئیت کہ وہدے آئی ءِ دوئیں شعری کتاب وتی (اکبر بارکزئی ءِ نبشتہ رہبند ہمائی نام ءَ زانگ بیت) رہبند ءَ چھاپ کتگ انت۔ آئی ءِ نبشتانکے کہ ''زبان زانتی و بلوچی زبان زانتی'' ءِ نام ءَ ماہتاک ''بلوچی'' کوئٹہ ءِ ستمبر 2012 ءَ سلسلہ وار بازیں قسطاں چھاپ بوتگ۔ ہمے مزنیں نبشتانک ءَ چہ قیاس کنگ بیت آ زبان زانتی ءِ علم ءَ چیچو دزرس (Linguistics Approach) داریت۔

زبان زانتی ءِ پجّار ءَ ہوار'' زبان زانتی ءِ تہر (Categoriecs)، بُن رہبند (Grammar) ءِ معنا ءُ ارزشت، بُن رہبند ءِ تہرانی گیشینگ کہ آواں چہ ضابطہی بُن رہبند (Prescriptive grammar)، بیان کاریں بُن رہبند (Decriptive grammar) حوالہی بُن رہبند (Refernece grammar)، بُن فکری بُن رہبند (Theoretical grammar)، سَنّتی بُن رہبند (Traditional grammmar)، ءَ ہوار لبز زانتی (Morphology)، گالر دسازی (Syntactics/syntax)، توار چکّاسی (Phonetics)، معنا زانتی (Semantics)، گال رِدی معنا (Sentence Meaning)، صلاح زانتی (Pragmatics)، ءُ زبان زانتی بلد گالانی (Linguistics Terminology) گیشینگ ءِ بے درورِیں جُھد گندگ بیت۔

ایشی ءَ چہ زبان زانتی ءِ وڑیں سنگینیں ءُ نازُرکیں علمے ءَ چہ آئی کمال ءُ علم پدّرا اِنت ءُ اے کار پہ بلوچی زبان ءُ زبان زانتی ءِ پڑانوکیں گامگیج ءُ سیکینے زانگ بیت۔

پروفیسر ڈاکٹر عبدالرزاق صابر
وائس چانسلر، یونیورسٹی آف تربت

زبان چے ایت؟

ہنچو کہ جین ایچی سن (Jean Aitchison) گوش اِیت ''زبان زانتی اے جُستانی پسّوءَ دنت: یکے زبان چے ایت؟ ءُ دومی زبان چے پیم ءَ کار کنت؟'' ما اِدءَ اوّلی جُست ءِ بارو ءَ نبشتہ کنیں۔ دومی جُست ءِ پسّو سکّ دراج کشّ بیت ءُ زبان زانتی ءِ جندءِ بابت ءَ بیت کہ آ چے پیم ءَ کار کنت۔

بلوچی ءَ زبان دو معنا ہاں کار مرزبیت۔ یکے دپ ءِ تہ ءَ گوشت ءِ ٹکّرے کہ مالِلّک ءٔ گوشیں۔ دومی معنا داریں توارانی کار بندگ ءُ مردمانی نیام ءَ ہبر ءُ حال ءِ وسیلہے کہ ما زبان ءٔ گوشیں۔ ظاہر ءَ اِے ہچ گرانیں جُستے نہ اِیت۔ دُنیا ءِ ٹُوہ ٹُو ہیں زبان زانتاں اے بابت ءَ نبشتگ ءُ بازنبشتہ کتگ بلئے تنے وہدی اے جُست ءِ یک گونڈ ءُ کاملیں پسّو یے دات اِش نہ کُتگ۔ گِندگ ءَ اے چُشیں گرانیں کارے جاہ نئیت بلئے وہدے تو لوٹ ئے اِشی ءٔ پجّار ءَ (Define) بکن ئے گڑا تو شر سر پد بئے کہ اے چُشیں آسانیں کارے نہ اِیت۔ اِشی ءِ سَوب ایش اِنت کہ دنیاءِ بازیں مظاہر (Phenomena) ءُ بُن خیال (Concepts) ہنچیں اَنت کہ آہانی پجّار (Define) کنگ سکّیں گرانیں کار ایت چو کہ: مہر چے ایت؟ خیال چے ایت؟ یا شعر چے ایت؟ اے جُستانی پسّو تہنا دو چار گالِر دانی (جملہ ہانی) تہ ءَ دیگ سکّ گران اِنت۔ پرچے کہ تو ہمینچُک زیات نبشتہ بکن ئے تو چارئے کہ تئ پجّار (Definition) انگت نیم بُندگ اِنت ءُ تو چریشی ءَ دلجم نہ ئے۔

رابرٹ لارڈ Robert Lord گوش اِیت ا:

' ... of all concepts there is none more slippery and elusive than language.' 1.

بزاں ''زبان ءِ (بُن خیال) چہ اے دگہ دَرستیں بُن خیالاں ہنچو لگُشناک ءُ شِترانک اِنت کہ (توسَتر وَس بکن ئے) تئی دست ءِ نئیت۔'' ا

اگاں ما زبان زانتانی درستیں پجاراں (Definitions) یکجاہ بکنیں گڑا مردم سک حیران ءُ ہَجّہ مان اِیت۔ چرے پجاراں باز ینے زبان ءِ صفتانی سرءَ گپ جنت بلئے تو چارئے کہ یک نہ یک صفتے یا بلکیں چہ یک ءَ گیشتریں صفت انگت پَشت کپتگ اَنت۔ ہمے سَوب اِنت کہ زبان ءِ بابت ءَ تو یک من اتگیں دُنیا گیریں (Universal) پجارے نہ گِندئے۔

البت یک ہبرے ءِ سرءَ دَرستیں زبان زانت تپاک اَنت۔ آ ہبر ایش اِنت کہ زبان گوں دود ءُ ربیدگ ءَ (Culture) ہمگرنچ اِنت ءُ انسانانی (Relationships) ءُ آہانی گوں یک ءُ دگر ءَ ہمکاری ءَ پیش دار اِیت۔

زبان ءِ بابت ءَ ہزارانی ہزار کتاب نبشتہ کنگ بوتگ ءُ چریشاں باز ینے کلاسِک (Classic) زانگ بنت۔ بلئے اے انسانی زانشت ءِ زیبائی اِنت کہ آ ہچ پیمیں ہبرے یا ترانے بے پٹّ ءُ پول ءُ اڑاند (Dispute) ءَ آسانی ءَ قبول نہ کنت۔ دنیاءِ ٹُوہ ٹُوہیں زبان زانتاں زبان ءِ پجار نبشتہ کتگ۔ بلئے اے دَرستیں پجارانی سرءَ اے دگہ زبان زانتاں بے رُوءُ ریاہ ءُ گوں باز بے رَحمی ءَ نگدکاری ہم کتگ۔ اے بابت ءَ یک مزنیں زبان زانتے بزاں رابرٹ ہنری رابنس (R. H. Robins) چونبشتہ کنت:

' No book can honestly pretend to deal with the subject in a way that will both be accepted in all respects by every recognised scholar in the field and remain unaltered for all time.' 2.

’’ہچ کتابے حق ءُ راستی اے نیمون ءَ کت نہ کنت کہ آوتی بُن گپ ءَ ہنچیں دابے ءَ پیش بکنت ءُ پدءَ (اومیت بکنت کہ) آئی ءَ ہرمن انگیں عالمے سَرجمی ءَ قبول بکنت ءُ آئی ءِتہ ءَ ہچبرانی ہچبر ہچ یئمیں بدلی ءُ سدلی مہ بیت۔‘‘ ۲؎

اِدءَ من زبان ءِ بابت ءَ پہ دَرور نام داریں زبان زانتانی لہتیں پجارانی نشون داری ءَ کناں بزاں حوالہ ءَ دیاں۔ شما گندات کہ دُرستیں پجار چہ یک ءُ دگرءَ پہک ءَ جتا انت۔ اِشانی اے پجاران ءَ اے دگہ زبان زانتاں شَربُرّ ءُ برین کتگ ءُ چوپَژم ءَ شِتنگ ءُ ٹال ٹال کتگ اَنت۔ مارا اِدءَ گوں آہانی نگدکاری ءَ کار نیست ما اے زانگ لوٹیں کہ آہاں اے جُست ءِ (بزاں زبان چے ایت) پسّو چون داتگ۔

(۱) ایڈورڈ سیپر (Edward Sapir):

' Language is a purely human and non-instinctive method of communicating ideas, emotions and desires by means of voluntarily produced symbols.' 3.

’’زبان (وتی) خیال، مارشت ءُ جوزگ ءُ واہگاں وتی جندءِتب ءِ نشانیانی (Symbols) وسیلہ ءَ (پہ دگہ مردماں) رَسینگ ءِ یک کاملیں انسانی ءُ سماداریں رَہبندے ءِ (نام) اِنت۔‘‘ ۳؎

(۲) بی۔ بلاخ اینڈ جی۔ایل۔ٹریگر (B. Bloch and G.L. Trager)

'A language is a system of arbitrary vocal symbols by means of which a social group co-operates.' 4.

''زبان وتی دِلواہ ءِتوار داریں نشانیانی (رَمزانی Symbols) یک ہَنجیں نظامے کہ آئی ءِ وسیلہ ءَ یک راجی جَم بندی (گروہے ءِ مردم) گوں وَت ماں وت ءَ ہمکاری کن اَنت۔''۴ ؎

(۳) آر۔اے۔ہال (R.A. Hall):

' Language is the institution whereby humans communicate and interact with each other by means of habitually oral-auditory arbitrary symbols.' 5.

''زبان یک ہَنجیں ادار ہے کہ آئی ءِ وسیلہ ءَ انسان ہیل کتگیں ءُ زبانی ءُ گوش دارگی ءُ وتی جِندءِ تب ءِ نشانیانی (رَمزانی) وسیلہ ءَ گوں یک ءُ دگرءَ حال شونی (Communicate) ءُ ہمکاری کن اَنت۔''۵ ؎

(۴) آر۔ایچ۔رابِنس (R.H. Robins):

' Languages are symbol-systems...almost wholly based on pure arbitrary convention.' 6.

''زبان نشانی داریں نظام اَنت۔۔۔کہ آ سرجمی ءَ زگریں (خالصیں) ءُ دل ءِ تَب ءِ شِہم ءُ رَہبندیں بُن پدے ءِ سرءَ بر جاہ اَنت۔''۶ ؎

(۵) ڈیوِڈ کرِسٹل (David Crystal):

' What is language's main function? The answer is clear, and generally agreed: language is the most highly developed form of human communication...' 7..

''زبان ءِ مستریں کرد چے اِنت؟ اِشی ءِ پسّو (شَر) پدّر اِنت ءُ اِشی ءِ سرءِ کُل تپاک اَنت کہ زبان انسانی حال شونی ءِ چہ دُرستاں بودناک تریں دُروشم ایت۔'' ۷

منی خیال ءَ ادءَ ضروری اِنت کہ ما ہمے حوالہانی ڈلگ ڈلگیں نُقطہاں آسانیں زبان ءِ نبشتگ بکنیں تا کہ وانوکاں پہ زبان ءِ جندءُ آئی ءِ کرد (Function) ءِ زانگ گران مہ بیت۔

اے نُقطہانی لڑ چوش اِنت:

(۱) زبان یک انسانی کار رہندے (Method) ءُ حال شونی ءِ اے رہند ہُوڑّ کار نہ اِنت بلکہ ہوش دار اِنت۔

(۲) اے یکّے ءِ خیال، مارشت ءُ جوزگان ءُ واہگاں پہ دگہ انسانے ءَ رسین اِیت۔

(۳) اے جند ءِ تب ءِ نشانیانی (رَمزانی، Symbols ءِ) وسیلہ ءَ کار کنت۔

(۴) اے انسان ءِ دِلواہ ءِ تواردار یں نشانیانی (رَمزانی) نظامے۔

(۵) (اِشی ءِ وسیلہ ءَ) انسانانی راجی جم بندی (گروہ) گوں یک ءُ دگر ءَ ہمکاری کن اَنت۔

(۶) زبان انسانی دودانک (Culture) ءِ یک ادار ہے۔

(۷) مردم وتی دلواہیں زبانی ءُ گوش دارگی نشانیانی وسیلہ ءَ گوں یک ءُ دومی ءَ حال شونی ءُ ہمکاری کن انت۔

(۸) زبان نشانیانی نظامے۔

(۹) اے دل ءِ تب ءِ شہم ءُ رہندیں بُن پدے ءِ سرءَ برجاہ اِنت۔

(۱۰) زبان انسانانی نیام ءَ حال شونی (Communication) ءِ چہ دُرستاں بودناک تریں (Developed) دُروشمے۔

یک زمانگے بازیں مردمانی خیال اَت کہ لہتیں زبان بودناک (Developed) اَنت ءُ لہتیں دگہ بے بود انت۔ بلئے زبان زانتی ءِ سائنس ءَ ثابت کتگ کہ اے مردم رَد بوتگ انت۔ دنیاءِ تمامیں زبان زانت اِے ہبر ءِ سرءَ تپاک انت کہ دنیاءِ درستیں زبان وتی وتی جاگہ ءَ بودناک اَنت۔

ایڈورڈ سیپر (Edward Sapir) کہ زبان زانتی ءِ نوکیں سائنس ءِ بُنگیجکاراں (Pioneers) چہ یکے زانگ بیت ءُ آئی ءَ بیستمی قرن ءِ اوّل سرءَ گوریچانی امریکہ ءُ کینیڈاءِ بازیں سُہریں ہندی (Red Indian) زبانانی سرءَ کار کتگ ءُ آہانی بابت ءَ بازیں کتاب نبشتہ کتگ۔ آبودناکی ءُ بے بودی ءِ باروءَ چو نبشتہ کنت:

' We know of no people that is not most possessed of a fully developed language. The lowliest South African bushman speaks in the forms of a rich symbolic system that is in essence perfectly comparable to the speech of a cultivated Frenchman.' 8.

''ماچُشیں ہچ راجے ندیستگ کہ آئی ءَ یک بودناکیں زبانے مہ بیت۔ زِرباری افریقہ ءِ جنگل نِندوک (Bushman) یک پُرگنجیں نشان داریں نظامے ءِ (واہُند اِنت و آئی ءِ بازیں) شِکلانی تہ ءَ ہنچو گپّ جَنت کہ آ گوں یک شرّیں واندہیں فرانسیسی ءَ برابری کُت کنت۔ ۸

بودناک ءُ بے بودیں زبان ءِ بابت ءَ ہما مردم گپّ کن اَنت کہ آ پہک ءَ ناواندہ اَنت یا گُڑا آ وتی زباناں چہ اے دگہ زباناں شرتر زان اَنت کہ ملک ءِ اے دگہ مردمانی سرءَ پہ زور مشگ بوتگ اَنت۔ تاریخ ءِ تہ ءَ اِشی ءِ دَروَر ہر جاہ ءُ ہر دَور ءُ باریاں رس اَنت۔

یونانی، رومن، چینی، اسلامی ءُ دگہ مَزن بادشاہیاّنی (سلطنتانی) حال ءَ چہ ہر کس سرپد اِنت۔ اے دُرستاں وت ءَ تہذیب دار ءُ وتی غلامیں قوم ءُ آہانی زباناں بے تہذیب دار، بے سِلک ءُ بے بود گوشتگ۔ عرب حاکماں چہ اے دگہ دُرستاں دَستے پِر بوتگ۔ آہاں تہناوتی چندءَ زبان دارءُ اے دگہ دُرستاں (خاص طورءَ فارس ءِ مردماں) گُنگ ءُ بے زبان اِش گوشتگ۔ ہنّوگیں ایران ءُ پاکستان ءِ حاکمیں قوم کسانیں قوم ءُ آہانی زباناں بے تہذیب دار ءُ بے بود زان اَنت۔ ایران ءِ کینگ داریں (تعصب کاریں) مردم وتی دیوانانی تہ ءَ فارسی ءُ بلوچی ءِ بابت ءَ چوگوش اَنت:

فارسی شہد ءُ شکر است

بلوچی گوزِ خر است

بزاں فارسی شہد ءُ شَکلّ اِنت... بلوچی ہَر ءِ تِرّ اِنت۔

ہمے پیم ءَ پاکستان ءَ ترا چُشیں مردم باز رس ایت کہ ترا جُست کن انت ''باریں بلوچی حق ءُ جاہی زبانے یا تہنا گالوارے (لہجہ یے یا بولی یے)''۔ من ءَ شر یاد اِنت دو مزنیں وانند ہیں مردَماں من ءَ جُست کتگ ات کہ (۱) ''بلوچی میں اُردو کی طرح کوئی گرامر بھی ہے اور اسکے باقاعدہ اصول ہیں؟'' (۲) ''اچھا یہ بتائیے کہ بلوچی میں شاعری بھی ہوتی ہے؟'' بلئے چہ اے دوئیناں بدتریں ٹاپارے اُردو زبان ءِ یک نامی ایں نگدکارے ءَ جتگ ات۔ یک روچے ما زبان ءِ اَڑءُ جنجالانی باروءَ گپّ ءَ اَتیں کہ مئے بحث دراج کش بیان بوت۔ آئی ءَ یک اَنا گتے گوش ئے ایٹم بمبے چگل دات ''برخوردار آ پکو یہ تسلیم کرنا ہوگا کہ اُردو بلوچی سے بلکہ پاکستان کی تمام زبانوں سے کئی گنّا زیادہ ترقی یافتہ ہے''۔

منی سرءِ گوش ئے یک نیپتے کپت۔ من گوشت ''پروفیسر صاحب تو جاہلانی زبان ءِ گپ جنگ ءَ ئے۔ دنیاءِ کُلّیں زبان بودناک اَنت ہاں اگاں چہ بودنا کی ءِ تئ مطلب کتاب، حالتاک ءُ ماہتا کانی بازی اِنت گُڑا اُردو بے شک چہ بلوچی ءُ ملک ءِ اے دگہ زباناں دیم ءِ تر اِنت، بلئے یک بُنی حقیقتے تو شموشگ ءَ ئے۔ اگاں انگریزانی ءُ گُڈ چراہاں محمد علی جناح ءِ سر پرستی مَبوتین ءُ آئی ءَ پہ زور قومی زبان اِش جوڑ مکتیں اُردو ہچبرانی ہچبرا ے جاگہ ءَ نہ رس اتگ۔'' پروفیسر صاحب زہر ءِ سُہر تَرّ اِت۔ من ءِ گوشت ئے ''عقل کے ناخن لو۔ تم مجھے جاہل کہہ رہے ہو؟''

زبان ءُ تڑان (Language and Speech) :

زبان ءِ ماڑی بُندر ءَ گپّ ءُ تڑان ءِ بُن رِد ءِ سر ءَ مِکّ اِنت۔ انساناں تمایں تاریخ ءِ گپّ ءُ تڑان ئے وسیلہ ءَ زبان کار مرز کتگ۔ ادءَ ما گوشت کنیں کہ زبان تہنا گپّ ءُ تڑان ءِ وسیلہ ءَ ناں نبشتہ ءِ وسیلہ ءَ ہم کار بندگ بوتگ ءُ تنے وہدی بیان ءَ پیداک اِنت۔ بلئے حقیقت اِیش اِنت کہ گپّ ءُ تڑان پیسر بوتگ ءُ نبشتہ ءِ وسیلہ انساناں باز رندءَ (بزاں ہزارانی ہزار سالاں رَند) اَڈّ کُتگ۔ ما گوشت کنیں زبان اگاں جان اِنت گُڑا تڑان آئی ءِ ارواہ اِنت۔ بے ارواہ ءَ جان تہنا یک بے زِندیں جسدے مان اِیت۔ دُرستیں گاریں زبان چوکہ سنسکرت، لاتینی ءُ کوہنیں عبرانی پمیشکا گار ءُ زیان بوتگ انت کہ آہانی گوشوک (بزاں تڑان کنوک) پشت نہ کپتگ اَنت۔ آر۔ ایچ۔ رابنس (R. H. Robins) نبشتہ کنت:

' The only universal medium of communication among all normal human beings is ...speech.' 9.

’’تمامیں بے عُذریں انسانانی نیام ءَ حال شونی ءِ یکین ءُ تہنائیں دُنیا گیریں وسیلہ تڑان اِنت۔‘‘۹

تڑان ءِ جندچے اِیت ءُ چوں جان ءِ تہ ءَ پیداک بیت ءُ دَر کپ ایت ءُ یک اِشکنو کے ءَ سر بیت؟ اے بُن گپ توار چکّاسی (Phonetics) ئیگ اِنت۔ بُندرءَ توار چکّاسی ءِ بُنی بُن گپ تڑان ءِ جند اِنت۔ رَندترءَ وہدے ما توار چکّاسی ءِ بابت ءَ گپ جنیں ما تڑان ءِ بُن گپ ءِ سَرءَ بہر بہرءَ (تفصیل ءَ) گپ جنیں۔

نشون داری :- References:

1) Peter Lord, Comparative Linguistics, 1974, p 15.
2) R.H. Robins, General Linguistics, Longman, 1985, p1.
3) Edward Sapir, Language, New York, 1921, p 8.
4) B.Bloch and G.L. Trager, Outline of Linguistic Analysis, 1942, p 5.
5) R. A. Hall, Essay on Language, 1968, p 158.
6) R.H. Robins, General Linguistics, 1979, p 9.
7) David Crystal, Linguistics, Penguins, 1974, p 239
8) Edward Sapir, Re-printed in David Crystal, Linguistics, Penguin, 1974, p239.
9) R.H. Robins, General Linguistics, 1985, p 63.

زبان زانتی

مئے نوکیں دورءِ زانتکار زبان زانتی ءَ انسانی زبانانی سائنسی وانِشت (مطالعہ) ءِ نام دَینت۔ زبان زانتی ءِ خاہیں مواد زبان ءُ آئی ءِ کارمرزی اِنت۔ جین ایچی سَن (Jean Atchison) نبشتہ کنت کہ : اے

Linguistics tries to answer the basic questions 'What is Language?' And ''How does language work?'' 1.

بزاں زبان زانتی کوشست کنت کہ (زبان ءِ بابت ءَ) بُنی جُستانی پسّوءَ بدنت۔ (آ جُست اَنت) 'زبان چے ایت؟' ءُ زبان چے پیم ءَ کار کنت؟

انگریزی ءِ گال Linguistics چہ لاطینی زبان ءِ Lingua ءِ لبزءَ درکپتگ۔ انگریزی زبان ءَ Linguist ءِ لبز چہ Linguistics ءِ لبزءَ کوہن تر اِنت۔ بلئے اشی ءِ معنا آ نہ اِنت کہ بُندرءَ بوتگ۔ دی شارٹر آکسفورڈ ڈکشنری اے دوئیں لبزانی بُن ءُ بہہ ءِ باروءَ چونبشتہ کنت ءُ گوں سنّ ءُ تاریخاں پیش دارایت کہ اے لبزانی معنا چوں بدل بوتگ :

Linguist. 1588. Lingua (language)+ist. 1. One skilled in other tongues besides his own; 2. A student of language, a phililogist, 1817; 3. An interpreter - 1882; 4. One who knows how to talk; a master of language - 1691.

Linguistic, 1837. The science of language, philology; (plural) Linguistics, 1855.

(The Shorter Oxford Dictionary on Historical Principles, O.U.P., London, 1984.)

چہ اے بُرزی معنایاں پدّر بیت کہ تا نوزدہمی قرن ءِ گُڈسرءَ انگریزی ءَ ماں زبان زانت بزاں Linguist ءُ زبان کوّاس (2) (Philologist) ءِ معنا یک زانگ بوتگ انت۔ بلئے ہما یورپی ءُ امریکائی زبان زانتاں کہ آ سائنسی پَٹّ ءُ پول ءَ زیات پُہتہ کارات اَنت آ ہانی جُہد ءُ زحمتانی آ سرءَ زبان زانتی وتی فکری پیش گامی ءِ سَوَب ءَ چہ زبان کوّاسی ءِ زانِشت ءَ کم کمءَ جتا بیان بوت ءُ آ ئی ءِ ماڑی سائنسی بُن پدانی سرءَ مِکّ کنگ بوت۔ من اے ہبرءَ پمیشکا نبشتہ کنگ ءَ آں کہ بازیں مردم تِننگا اے دوئیں زانشتانی تفاوت ءَ شرنہ زان انت آ ہانی نہ زانگ ءِ مستریں سَوَب ایش انت کہ اے ہر دوئیں زانشتانی بُن گپ زبان اِنت۔

چہ ایشی ءَ پیسر کہ من زبان زانتی ءِ بابت ءَ بہر بہرءَ (تفصیل ءَ) نبشتہ بکناں من اے ہبرءَ ضروری زاناں کہ اے ہر دوئیں زانشتانی ءُ اِشانی فرق ءُ پیرءِ باروءَ ہم نبشتہ بکناں۔ بے شک اِشانی بُن گپ یک اِنت بزاں زبان اِنت بلئے اے ہر دو چہ یک ءُ دِگرءَ گِستاءُ جتا اَنت۔

Philology بزاں زبان کوّاسی ءِ لبز چہ یونانی زبان ءَ در کپتگ۔ اے بُندرءَ دوگلانی بزاں Filo ءُ Logos ءِ ہور بندی ایت۔ Filo ءِ معنا دوستی, Logos ءِ معنا لبز یا گال اِنت بزاں لبزءِ یا گپّ ءُ تڑان ءِ حُبّ ءُ دوستی۔ رندترءَ اشی ءِ معنا بدل بیان بوتگ۔ دی شارٹر آ کسفورڈ ڈکشنری اے لبزءِ انگریزی زبان ءَ آ یگ ءُ آ ئی ءِ گونڈیں تاریخ ءِ باروءَ چونبشتہ کنت:

Philology. 1614.(Greek) filologia, devotion to dialectic, the love of learning and literature, love of language; f. Gr. filologos, fond of talking, learning; studious of words.

(The Shorter Oxford Dictionary...as above.)

(ادءَ من ''فِلولوگیا'' ءُ ''فِلولوگوس'' ءِ گال چہ وت یونانی ءِ بدل ءَ ماں انگریزی رَہبندءَ نبشتہ کتگ اَنت)

زبان ءُ آئی ءِ جتا جتائیں بُن گپّانی سرءَ زانتکاراں دائم ءَ نبشتہ کتگ۔ دنیاءِ ہرجاہ کہ تہذیبے بوتگ اودءَ واندہ ءُ زانتکاریں مردماں الّم ءَ وتی وتی زبانانی بارو ءَ نبشتہ کتگ، بلئے ابید چہ ہندوستان، چین ءُ یونان ءِ تہذیباں آ دَرستیں مڈّی تاریخ ءِ دنز ءُ مجاں گار ءُ بیگوٗاہ بوتگ اَنت۔ چہ اے گاریں تہذیباں بازینانی آ ثار ہم درگیجگ بوتگ انت، بلئے زبان ءِ بابت ءَ آہانی ہچ نشانی یے پشت نہ کپتگ۔ زبان یا زبانانی بارو ءَ کوٗہنیں ہندوستان، چین ءُ یونان ءِ زانتکارانی لہتیں نبشتانک چہ زمانگ ءِ آشوپ ءُ ہراب کاریاں پشت کپتگ انت۔

ہنچو جاہ کیت کہ کوٗہنیں ہندستان ءَ زبان ءِ سرءَ چہ ہرجاہ ءَ گیشتر کار بوتگ۔ منی خیال ءَ اشی ءِ مستریں سَوب مذہبی بوتگ۔ ہندستانی زانتکاراں لوٹ اتگ کہ وتی پاکیں کتاب بزاں ویدانّی (Vedas) زبان ءَ بہ رکیّن اَنت۔ ویدانی زبان سَنسکرت بوتگ۔ اِے زانتکاراں چو مئے عالمانی پیم ءَ یک یک لبزے ءَ گیش ءُ گیوار کتگ ءُ آہانی اِملا ءُ توارانی بابت ءَ گوں ہُورت گندی ءَ نبشتہ کتگ۔ چہ اے زانتکاراں سکا ٹایَنا (Sakatayana) یاسکا (Yaska) ءُ پانینی (Panini) ءَ باز نام در آوَرتگ۔ سنسکرت ءِ کتابانی تہ ءَ اولی دوئیں زانتکارانی نام گرگ بوتگ انت بلئے آہانی نبشتانک ہچ پَشت نہ کپتگ انت۔ البت پانینی ءِ نبشتانک پشت کپتگ انت۔ سکاٹایَنا و یاسکا چہ پانینی ءَ پیسر بوتگ انت۔ پانینی چہ مرچی اَٹکل دوہزار چارسد سال پیسر بوتگ ءُ زبان ءِ بارو ءَ تاریخ ءِ مستریں زانتکاراں چہ یکّے زانگ بیت۔ آئی ءِ ''اَشٹا دھیایی'' یا ہشت کتاب سنسکرت زبان ءُ آئی ءِ بُن رہبند ءِ شاہکارے زانگ بیت۔ دنیاءِ ٹوہ ٹوہیں زبان زانتاں پانینی ءِ لبز ءُ توارانی تشریح کنگ ءِ کار رہبند (Method) باز ساڑا اِتگ۔ آہانی نزد ءَ پانینی ءِ رہبند چو مئے ہمے دور ءِ رہبندانی پیم ءَ نوک ونوِکلّا اِنت۔

چینی زانتکارانی کمّوباز نبشتانک دست کپتگ انت آ گیشتر چینی زبان ءِ بُن رہبند ءِ سرءَ اَنت ءُ گیشتر بُن رہبند ءُ منطق ءِ سیادی ءِ بابت ءَ اَنت۔ ہنّوگیں دور ءِ زبان زانتانی نزدءَ بُن رہبند ءُ منطق دو جتاجتائیں زانشت انت البت یونان ءُ پدءَ آئی ءِ تاثیرءَ رومن (Roman) دورءَ گُڈ تمامیں یورپ ءَ زبان ءِ سرءَ باز کار بوتگ۔

یونانی زانتکاراں، کہ آہانی سرکماش افلاطوںؔ (۴۲۷ تا ۳۴۷ پیش چہ عیسیٰ اَت) زبان ءُ آئی ءِ رُدوم ءُ رہبندانی بارو ءَ باز نبشتہ کتگ۔ افلاطوںؔ ءِ کتاب کراتیلوس (Cratylus) ءِ تہ ءَ زبان ءِ بُن ءُ بہہ ءِ بابت سقراطؔ ءُ ہرموگینیسؔ (Hermogenes) ءُ پدءِ سقراطؔ ءُ کراتیلوسؔ ءِ نیام ءَ گپّ ءُ تڑان بیت۔ گوش انت کہ ارسطو (۳۸۴ تا ۳۲۲ پیش چہ عیسیٰ ءَ) اولی زانتکار اَت کہ وتی فلسفہ ءِ شنگ ءُ تالان کنگ ءِ ہمرائی ءَ آئی ءَ یونانی زبان ءِ بُن رہبند (گرامر) ءِ ڈلگ ڈلگیں راہدارانی (اصولانی) بابت ءَ ہم نبشتہ کتگ۔ چرائی ءَ رند سیمی قرن ءَ رواقی (Stoic) فلسفیاں کہ آہانی کماش زینوؔ (Zeno) ات، یونانی زبان ءِ بُن رہبند سرجم کُت۔ گُڈ چہ رواقیاں دیونی سیوسؔ تریسی (Dionysius Thrax) اولی بُن رہبند کار (گرامرزانت) اَت کہ آئی ءَ یونانی ءِ سرجمیں بُن رہبندے نبشتہ کت۔

یونانی تہذیب ءَ ءُ رَند رومنانی (Romans) مَزن بادشاہی (Empire) برجم بوت۔ رومن زانتکار چہ یونانی فلسفہ ءُ لبزانک ءَ ہنچو اثر مند بوت اَنت کہ آہاں زبان ءُ بُن رہبند ءِ بابت ءَ وتی زبان بزاں لاتینی ءِ تہ ءَ درستیں یونانی لبز ءُ بلدگال (اصطلاح) زُرت ءُ وتی کُت انت۔ مارکوسؔ وِرّو (Marcus Varro) (۲۷ پیش چہ عیسیٰ ءَ تا ۱۱۶ ء) لاتینی زبان ءِ اولی بُن رہبند کار اِنت۔ آئی ءِ بُن رہبند De Lingua Latina (لاتینی زبان ءِ بابت ءَ) ۲۶ تاک بندانی (جلدانی) تہ ءَ اَت کہ چراہاں تہنا لہتیں تاک بند پشت کپتگ۔ وِرّو چو پانینی ءِ پیم ءَ نوک رنگ (Modern) زانگ بیت۔ آئی ءِ نزدءَ زبان چہ ہر چیز ءَ

پیسر یک وسیلہے کہ مردم گوں یک ءِ دومی ءَ حال شونی (Communicate) بکن انت۔ وڑ و ءَ گُڈ ایلیوس دوناتوس (Aelius Donatus) کہ چارمی قرن عیسائی ءَ بوتگ ءُ پرسکین (Priscian) کہ ششمی قرن عیسائی ءَ بوتگ لاتینی زبان ءِ مستریں بُن رہبند کار زانگ بَنت۔ پرسکیّن ءِ بُن رہبند ہژدہ تاک بندانی تہ ءَ اِنت ءُ زانتکارانی نظر ءَ اِے لاتینی ءِ کامل تریں بُن رہبند اِنت۔

رومن مزن بادشاہی ءِ زوالی ءُ عربستان، ایران ءُ قطبی افریقہ ءَ اسلام ءِ سوب مندی ءَ گُڈ ہر کس ءَ لوٹ اِت کہ عربی زبان ءَ یاد بہ گیپت پرچے کہ اے قرآن ءُ نوکیں حاکمانی زبان اَت۔ چیز کے سال نہ گوست زانتکاراں عربی ءِ بُن رہبند سرجم کت۔ گوش اَنت عربی ءِ اولی بُن رہبند کار ابوالاسود الدؤلی (۱۶ھ تا ۶۹ھ) اَت۔ بلئے آئی ءِ بُن رہبند مروچاں پَشت نہ کپتگ۔ البت دگہ زانتکاراں نبشتگ کہ عربی حرفانی سَرءُ چیر ءَ نُقطہ کہ جَنگ بنت آ بُندر ءَ ابوالاسود ءَ شروع کتگ انت۔ چرائی ءَ ءُ رَند عمرو بن عثمان سیبویہ و الخلیل الازدی ءَ عربی بُن رہبند نبشتہ کتگ۔ سیبویہ (سی بہ ویہہ) ءِ کتاب ''الکتاب فی النحو'' (بزاں بُن رہبند ءِ کتاب) پَشت کپتگ ءُ زبان زانتانی نزد ءَ آئی ءَ مزن ارزشے ہست۔ بلئے الازدی ءِ بُن رہبندگار بوتگ۔ عربی ءِ زانتکاراں آئی ءِ کتابانی ذراجیں لڑے ءِ نام گپتگ بلئے بید چہ ''کتاب العین'' ءَ آ درست بیگوٰاہ بوتگ اَنت۔ ''کتاب العین'' عربی زبان ءِ اولی ''لبز بلد'' (لغت) اِنت۔ گوش انت کہ عربی نبشتہ ءِ رہبند ءِ تہ ءَ زبر، زیر و پیش ءِ نشان الازدی ءَ تجویز کتگ اِت اَنت۔

عباسیانی دور ءَ بغداد ءَ عبرانی زبان ءِ بازیں نیم بُندگیں بُن رہبند نبشتہ بوتگ اَنت کہ اِشانی نبشتہ کار یہودیانی مسورہ و قرائت فرقہ ءِ زانتکار بوتگ انت۔ چریشاں پیسراگاں عبرانی زبان ءِ بُن رہبند بوتگ انت گڑا آ پہک ءَ گار بوتگ اَنت۔

رومن زمانگ ءُ رَند لاتینی ءِ بُن رَہنداں دَرستیں یورپی زبانانی سرءِ سکیّں تُوہیں تاثیرے ہِشت۔ کم ءُ گیش درستیں زبانانی بُن رہبند کاراں وتی بُن رہبند لاتینی ءِ بُن رہبندانی گیگان ءَ نبشتہ کت انت ءُ کوشست اِش کت کہ آہانی بُن رہبند لاتینی راہدارانی (اصولانی) کاملیں عکس بِبنت۔

یورپ ءِ سرءَ یونانی ءُ لاتینی ءِ تاثیر ہنچو شاہیگان اَت کہ اودءِ نندگ ءُ پاد آ یگ، دادءُ گپت، زبان ءُ ادب، فلسفہ ءُ سائنس ءُ تمایں ربیدگ (بزاں کلچر) اے ہر دو زبانانی منّت وارات اَنت۔ یورپی زانتکاراں یونانی ءُ لاتینی ءِ کلاسیکی ادب ءُ فلسفہ ءِ کتاب وتی وتی زبانانی تہ ءَ تَرّینت انت۔ چراہاں بازینے کہ یونانی ءُ لاتینی ءِ شہ زانتکار ءُ عالم ات اَنت یونانی ءُ لاتینی کتابانی سرءَ تبصرہ ءُ آہانی تفسیر نبشتہ کت ءُ اے پیم ءَ آہاں زبان کوّاسی (Philology) ءِ بُن ہِشت ایر کت۔ بلئے زبان کوّاسی ءِ اے زانِشت پہ نظام (Systematic) نہ اَت ءُ تا مدّتے ہنچو منت۔ گوش اَنت کہ جرمن زبان کوّاس فریڈرخ وولف (Friedrich Wolf) اولی زبان کوّاس اَت کہ آئی ءَ ۱۷۷۷ء وتی نبشتانکانی تہ ءَ زبان کوّاسی ءَ را یک نظامے دات ءُ آئی ءَ را سائنسی زانشتے جوڑ کنگ ءِ کوشست کت۔ یورپ ءِ رَندیگیں زبان کوّاس چرائی باز اثر مند بوت اَنت۔ اے پیم ءَ زبان کوّاسی ءِ مقصدءُ مراد نبشتگیں یا چاپ بوتگیں کتاب ءُ سیاہگانی پہ نظام، پلگارءُ الکاپ (تصحیح) ءُ آہانی سرءِ تبصرہ ءُ نگدکاری کنگ اَت۔

نوزدہمی قرن ءِ اول سرءَ چہ زبان کوّاسی ءَ ''دیم پہ دیمی زبان کوّاسی (Comparative Philology) ءِ بُن ہشت ایر کنگ بوت بلئے اے بَری اشی ءِ سَوب ہندستان ءُ سنسکرت زبان بوت اَنت۔

ہَپدہمی قرن ءَ بگرتا نوزدہمی قرن ءِ گُڈّ سرءَ یورپی نوآبادکاراں ایشیاءُ افریقہ ءِ بازیں ملک چیر جت اَنت ءُ آہان ءَ وتی غلام اش جوڑ کت۔ آہانی ہمراہی ءَ عیسائی پادری ہم اے ملکاں آ تک انت تا کہ وتی دین ءِ تبلیغ ءَ بکن انت ءُ اود ءِ مردماں عیسائی بکن انت۔ چہ اِشاں بازینے ءَ ہَندی زبان یاد گپت انت تا کہ مردماں گوں ہماہانی زبان ءَ گپّ بجن اَنت ءُ وتی پاکیں کتاب انجیل ءَ ہمے زبانانی تہ ءَ بترّین اَنت۔ چراہاں بازیناں ہَندی زبانانی بابت ءَ کتاب ہم نبشتہ کت۔ پادریانی ہمرائی ءَ نوک آبادکاریں افسراں ہم ہَندی زبان یاد گپت اَنت ءُ آ زبانانی بابت ءَ کتاب اش چاپ کت۔ چرے افسراں لہتیں انسان دوستیں افسر ہم ہست ات کہ چہ کست ءُ کینگ ءَ پاک اَت اَنت۔ ہندستان ءُ کش ءُ گوڑ ءِ ملکاں آہاں باز کار کُت۔ اگاں مابلوچی زبان ءِ درور ءَ بچاریں جمے انسان دوستیں افسراں چو کہ لانگ ورتھ ڈیمز (Longworth Dames) ءُ اے دگراں مئے زبان ءِ بابت ءَ ہَمیشگ کار کتگ کہ مروچی سد سالگوزگ ءَ رندہم ما آہانی کارانی یک چارکے ءِ کدءَ ہم کت نہ کتگ۔ جمے نوک آبادکاریں افسراں یکے سَر ولیم جونز (Sir William Jones) اَت کہ بنگال ءِ چیف جسٹس ات۔ آئی ءَ بنگالی زبان ءِ ہمراہی ءَ سنسکرت زبان یاد گپت۔ آ کہ وت یونانی، لاتینی ءُ فارسی ءِ شرّیں کوّاس ءُ زانت کارے ات سک حیران منت کہ سنسکرت زبان یونانی ءُ لاتینی ءَ چہ چینچک نزّیک اِنت۔

آئی ءَ فروری ۱۷۸۶ عیسوی ءَ ''ایشیاٹک سوسائٹی'' ءِ دیم ءَ وتی مشہوریں گُشتانک دات۔ گوش اَنت آئی ءِ ہمے گشتانک سَوب بوت کہ یورپی زبان کوّاس مجبور بوت اَنت کہ سنسکرت ءِ نیمگ ءَ دلگوش بکن اَنت ءُ آئی ءَ گوں یونانی، لاتینی ءُ یورپ ءِ اے دگہ زباناں دیم پہ دیم (Compare) بکن انت۔ آئی ءِ گُشتانک ءِ اہم تریں بہر ءَ من وانوکانی دیم ءَ پیش کناں کہ من چہ ڈیوڈ کرِسٹل (David Crystal) ءِ کتاب ءَ زُرتگ: ۳

Sanskrit language, whatever be its antiquity, is of a wonderful structure; more wonderful than the Greek, more copious than the Latin, and more exquisitely refined than either, yet bearing to both of them a stronger affinity, both in the roots of verbs and in the forms of grammar, than could possibly have been produced by accident; so strong, indeed, that no philologer could examine them all three, without believing them to have sprung from some common source, which , perhaps, no longer exists.3

''سنسکرت زبان توری ہمینچک کوہن یا نوک بہ بیت یک عجب رنگیں رِد ءُ بندے ءِ واہند اِنت ءُ چہ یونانی ءَ کامل ترءُ چہ لاطینی ءَ شاہگان ترءُ چہ ہر دُکاں یک عجبیں دابے ءَ سنچ دارتر اِنت۔ اے گوں ہر دوئیں زباناں نزّیکیں سیادی ہے داریت کہ چرائی ءِ کارگلانی (Verbs) بن ءُ بیہہ ءُ بُن رہبندی دُروشمانی تہ ءَ (ہنچو شَر شَر) پیداور اِنت۔ (اے حقیقت ءَ) ماتہنا یک قضا (حادثہ) یے گوشت نہ کنیں۔ ہچ زبان کواسے اے ہر سئیں زبانانی چگّاسگ ءَ ءُ رَند گوشت نہ کنت کہ اے (دُرست) چہ یکّیں بُن زِہ ءَ ودی نہ بوتگ اَنت۔ اے بُن زِہ بوت کنت کہ مروچاں پشت نہ کپتگ۔'' ۳؎

چہ سَرولیم جونز ءِ اے گُشتانگ ءَ ءُ گُڈّ یورپ ءِ تمامیں زبان کواساں گوش ئے Sanskirt mania ءِ علّت ءَ گپیت بزاں آ پہ سنسکرت ءِ یادگرگ ءَ گنوک بوت اَنت ءُ چراہاں بازیناں ہندستان ءِ نیمگ ءَ دیم کت۔ تاچِل ءُ پنجاہ سالاں یورپی زبان کوّاسانی اہم ترین ءُ دوستناک ترین بُن گپ سنسکرت ءُ آئی ءِ گوں اے دگہ ہندءُ یورپی (Indo-European) زباناں سیادی اَت۔

ڈنمارکی زبان کواس راس موس راسک (Rasmus Rask) ءِ کہ چہ سَرولیم جونز ءِ نبشتانکاں سک اثرمند اَت، وتی نبشتانک Old Norse or Icelandic Language

۱۸۱۴ عیسوی ءَ شنگ کت۔ اِشی ءِ تہ ءَ آئی ءِ کوہنیں ناروئیجی زبان، سنسکرت، یونانی، لاتینی ءُ اے دگہ سکینڈی نیوپائی زبان دیم پہ دیم کت انت ءُ آہانی ہواریں خاصیت پیش داشت اَنت۔ بلئے ''دیم پہ دیمی زبان کواسی'' ءِ بُن ہشت ایر کنوک جرمن زبان کواس فرانز بوپ (Franz Bopp) زانگ بیت۔ آئی ءَ ۱۸۱۶ عیسوی ءَ وتی کتاب

Concerning the Conjugation System of Sanskrit Language in Comparison with those of Greek, Latin, Persian and German Languages.

چاپ کت۔ ۱۸۳۳ عیسوی ءَ فرانز بوپ وتی دیم پہ دیمی بُن رہبند بزاں،

Comparative Grammar of Sanskrit, Zend, Greek, Latin, Lithuanian, Gothic and German.

چاپ ءُ شنگ کت۔ اے کتاب ءِ سرءَ آئی ءَ پورہ ئیں نوزدہ سال زحمت کش اتگ اَت۔

دیم پہ دیمی زبان کواسانی پٹ ءُ پولاں چہ ثابت بوت کہ یونانی، لاتینی، اوستاءِ زبان ءُ اے دگہ بازیں یورپی ءُ ایشیائی زبان چہ یکّیں بُن ءُ بنہہ ءَ در کپتگ اَنت۔ آہاں اے درستیں زباناں ہند ءُ یورپی (Indo-European) یا ہند ءُ جرمَنِک (Indo-Germanic) ءِ نام دات۔

نوزدَہمی قرن ءِ گُڈّی سالاں امریکائی سنسکرت زانت ءُ زبان کوّاس ولیم ڈی وِہٹنی (W.D.Whitney) اولی زبان کوّاس اَت کہ آئی ءَ دیم پہ دیمی زبان کواسی ءُ زبان زانتی ءِ زانِشت ءِ نیام ءَ فرق پدّر کُت ءُ لوٹ اِت ءِ کہ زبان زانتی ءَ را پہ راستیں معناءَ سائنسی بُن پدانی سرءَ ایر بکنت۔ ۴ بلئے زبان زانتی ءِ سائنسی بُن ہشت حق ءُ راستی بیستمی قرن ءِ اول سرءَ ایر کنگ بوت۔

زبان کوّاسی ءُ زبان زانتی ءِ نیام ءِ مستریں فرق چی اِنت۔ اِشی ءِ بارو ءَ

اِنسائیکلوپیڈیا برِٹانیکا(Encyclopaedia Britannica)

چوش نبشتگ کنت:

...the differences were and are largely matters of attitude, emphasis and purpose.The philologist is concerned primarily with the historical development of languages as it is manifest in the written texts and in the context of associated literature and culture. The linguist, though he may be interested in the written texts and in the development of languages through time, tends to give priority to spoken languages and the problems of analyzing them as they operate at a given point of time. 5

(زبان زانتی ءُ زبان کواسی ءِ نیام ءَ) ''فرق ءُ پیر روّیہ ءُ (لہتیں ہبرانی سر ءَ) زور پر دیگ ءُ یک مقصدے ءِ سَوب ءَ بوتگ ءُ انگت ہم ہست اِنت۔ زبان کواس بُندر ءَ زبانانی تاریخی رُدوم ءَ پیش دارگ لوٹ اِیت (پہ اے کار ءَ) آ نبشتہیں سیاہگانی ءُ ہماہاں گوں تعلق داروکیں ادب ءُ دودانک (Culture) ءِ رِد ءَ گپ جنت۔ زبان زانت نبشتگیں سیاہگانی ءُ جتاجتائیں وہداں زبانانی رُدوم ءِ بابت ءَ ہم بلکیں دلچسپی بدار اِیت۔ بلئے آ زبانانی یک خاصیں دَور ءُ وَہد ءَ گپّ ءُ تڑانی (زبان ءِ) کارمرزی ءَ ءُ آئی ءِ تپاس کنگ ءِ مشکلانی گیشینگ ءَ پہ دیم ءَ کار اَنت''۔ ۵؎

زبان زانتی دو ہزار پنج سد سال ءِ دراجیں سَفر ءَ رَند مروچیگیں منزل ءَ سر بوتگ۔ اے سفر گوں بُن رَہبند ءَ شروع بوتگ ءُ پد ءَ زبان کوّاسی، دیم پہ دیمی زبان کواسی ءُ زبان زانتی ءِ دژوشم ءَ رُدوم کنان ءَ وتی ہنّوگیں جاہ ءَ رس اتگ۔ تہنا بُن رہبند بہ بیت یا زبان کوّاسی یا گڈ ءَ دیم پہ دیمی زبان کوّاسی اے دژست زبان زانتی ءِ ہواریں مڈّی زانگ بَنت۔ انسانی زانشت دژست گوں یک ءُ دگر ءَ فرق دارانت بلئے باز جاہ ءَ گوں یک ءُ دگر ءَ نزّ یک ہم کاینت۔ چو انسان ءِ جند ءِ پیم ءَ انسانی زانشت ہم مدام یک ءُ دگر ءِ چمدار اَنت۔

References: نشون داری :-

1. Jean Atchison, General Linguistics, London, 1972, p 5.

(۲)۔ زبان کوّاسی ءِ لبز بلوچی ءَ پیسر ءَ ہست من نہ لوٹ اِت پہ فلالوجیا دگہ نوکیں لبزے جوڑ بکناں۔ 2. وانوک اے لبز ءَ پہ ہمے معنا یا بزان اَنت۔

3. David Crystal, Linguistics, Penguin Books, Harmondsworth, 1974, p 147.

4. W. D. Whitney, The Life and Growth of Language: An Outline of Linguistic Science, New York, 1874, pp 315 - 316.

من وہٹنی ءِ حوالہ چہ رابرٹ لارڈ ءِ جہلی کتاب ءَ زرتگ۔

Robert Lord, Comparative Linguistics, London, 1974, p 118.

5. Encyclopaedia Britannica, Linguistics, volume 23, 2007, p 40.

زبان زانتی ءِ زانِشت

زبان زانتی چے ایت؟ اے یک ہنچیں جُستے کہ ہر یکے اشی ءِ پسّوءَ زانگ لوٹ ایت۔ ہنچو کہ من پیسر ترنبِشتگ زبان زانتی، زبان ءِ ءُ آئی ءِ کار بندگ ءِ سائنسی وانِشت (مطالعہ) ءِ نام اِنت۔

ما گوستگیں بہرانی تہ ءَ زبان زانتی ءِ بُن ءُ بیہہ ءُ رُدوم کاری (ارتقاء یا evolution) ءِ بابت ءَ گپ جتگ۔ اِدءَ ما زبان زانتی ءِ سائنسی زانشت ءِ رُدوم ءِ بابت ءَ گوڈیں پیرایے نبشتہ کنیں۔ زبان زانتی ءِ سائنس ءِ بُن ہشت بیستمی قرن ءِ اول سرءَ یورپ ءُ امریکا ءِ زانتکار ءُ کوّاساں کم ءُ گیش یکیں وہدءَ ایر کُت۔ چُناہی ءَ یورپ ءَ فلسفہ ءُ زبان کوّاسی ءُ اے دگہ زانشتانی باروءَ چہ بازیں قرناں یکشل ءُ یک پیم ءَ کار بوتگ۔ اود ءِ زبان کوّاساں زبان ءِ رُدوم ءُ آئی ءِ کارمرزی ءِ بابت ءَ سک باز پٹّ ءُ پول کتگ خاص طورءَ نوزدہمی قرن ءِ ''دیم پہ دیمی زبان کوّاساں''۔ بزاں یورپ ءَ زبان زانتی ءِ یک نہ سستگیں سنتّے (روایتے) ہست اَت۔ یورپی زبان کوّاساں گوں وتی پٹّ ءُ پولاں امریکائی زبان کوّاسانی سرءَ مزنیں تاثیرے ہشتگ اَت۔ وِہٹنی (Whitney) ءِ یتمیں زبان کوّاسانی تاثیرءَ امریکا ءِ نوک باہندیں زبان زانتاں کہ سائنسی راہبندءَ شرّ پُہتہ کارات اَنت، امریکہ ءِ تہ ءَ زبان زانتی ءِ بُن ہشت ایر کُت۔ اے زبان زانتانی سروک فرانز بوآس (Franz Boas) اَت۔ بوآس (Boas) بُندرءَ انسان زانت بزاں anthropologist یے اَت۔ بلئے آئی ءَ زبان زانتی ہم ہیل گپت ءُ سہُریں ہندیانی دود ءُ ربیدگ ءُ زبانانی سرءَ پٹّ ءُ پول بُنگیج کت۔ اے پٹّ ءُ پولی کارانی تہ ءَ دگہ بازیں انسان زانت ءُ زبان زانت ہم آئی ءِ ہمراہ ات اَنت۔

1911 عیسوی ءِ بوآسؔ ءِ کتاب

(Handbook of American - Indian Languages)

ءِ اولی تاک بند (جلد) چاپ ءُ شنگ بوت۔ بازیں امریکائی زبان زانت بوآسؔ ءَ امریکائی زبان زانتی ءِ سرخیل زان اَنت۔ بوآسؔ ءِ کتابانی شنگ بئیگ ءِ چیز کے سالاں رَند ایڈوَرڈ سیپیرؔ (Edward sapir) ءِ وتی کتاب Language چاپ کت۔ سیپیرؔ ءَ گُڈ دگہ چُنت سالانی تہ ءَ لے نارڈ بلوم فیلڈ (Leonard Bloomfield) ءِ کتاب چاپ ءُ شنگ بوت کہ آئی ءِ نام ہم Language اَت۔ اے بنگیجی کتاباں گوں امریکہ ءِ تہ ءَ زبان زانتی ءِ سائنسی زانشت ءِ بُن رِدایر کنگ بوت۔

ہمے توکاں یورپ ءَ ہم ہزارانی زبان زانت، زبان زانتی ءِ ہر بُن گپ ءِ سرءَ کتاب نبشتہ ءُ شنگ کنگ ءَ ات اَنت، بلئے چہ اے درستاں سوئیٹزرلینڈ ءِ زبان کوّاس فِردیناں دوسوسُورؔ (Ferdinand De Saussure) سک نامدار بوت۔ آئی ءِ کتاب A Course in General Linguistics کہ بُندءَ فرانسیسی زبان ءِ تہ ءَ اَت، 1916 عیسوی ءَ چاپ بوت۔ اے کتاب ءِ تہ ءَ دوسوسُورؔ ءِ زانگ جاہی (یونی ورسٹی ءِ) گُشتانک ات اَنت کہ آئی مرک ءِ سئے سالان ءَ ءُ گُڈ آئی ءِ شاگرداں مُچ کتنگ ءُ چاپ ءُ شنگ کتنگ ات اَنت۔ دوسوسُورؔ ءِ اے گوَنڈیں کتاب ءَ زبان زانتی ءِ دَرءُشم پہک ءَ بدل کُت ءُ تمامیں دنیاءِ زبان زانتانی سرءَ مزنیں تاثیرے ہشت۔ بازیں یورپی زبان زانت دوسوسُورؔ ءَ یورپی زبان زانتی ءِ سرخیل زان اَنت۔

دوسوسُورؔ ءَ زبان زانتی ءَ را دو جاہ ءَ بہر کُت۔ آئی ءَ اے بہران ءَ Diachronic ءُ Synchronic ءِ نام دات اَنت۔

Diachronic ءِ لبزی معنا ''جتاجتائیں وہدانی توکان'' اِنت، بزاں تاریخی (زبان زانتی)۔ Synchronic ءِ معنا'' یک خاصیں وہدے ءِ (ہبر ءُ کار)'' بزاں ہمے ہنّوگیں یا یک خاصیں وہدے ءِ یاوقتی زبان زانتی۔ تاریخی (Historical) زبان زانتی ءِ لبز پیسر ءَ ہست اَت، بلئے دوسوُسُور ءَ ایشی ءَ یک نوکیں نامے دات۔ تاریخی زبان زانتی ءِ بُن گپ جتاجتائیں وہداں نبشتگ کتگیں زبان ءِ سر ءَ تہمیات ءُ تجزیہ کنگ اَت ءُ اے زبان کوّاسی (Philology) ءِ دژوشم ءَ چہ بازیں قرناں بوتگ۔ بلئے دوسوُسُور گوشت کہ زبان زانتی باید اِنت کہ یک خاصیں وہدے ءِ گپّ ءُ تڑانی زبان ءَ گیشترا اہمیت بدنت ءُ آئی ءِ سر ءَ کار بکنت۔ آئی ءَ اِشی ءَ را Synchronic زبان زانتی ءِ نام دات۔ جیفری سیمپسن (Geoffrey Sampson) اے دوئیں راہبندانی بابت ءَ چونبشتہ کنت (۱):

"Although diachronic linguistics came first chronologically, synchronic linguistics has certain logical priority....." (1)

''وہد ءُ زمان ءِ لحاظ ءَ ''تاریخی زبان زانتی (بے شک) پیسر ءَ (کارمرز) بوتگ بلئے وقتی زبان زانتی منطقی لحاظ ءَ تاحدّے ءَ اولیت دار اِیت...''

ما گندیں کہ بوآس ءُ آئی ءِ ہمکار امریکہ ءِ تہ ءَ ہم ہمے آسر ءَ سر بوتگ ات اَنت، بلئے آہاں وتی راہبند ءَ یک خاصیں نامے پرِ نہ کت، یورپ ءِ تہ ءَ دوسوُسُور ءِ تاثیر ہنچو زورمند اَت کہ آئی ءِ منّوکاں ہر جاہ زبان زانتی ءِ گِردانک (دائرہ یا Circle) جوڑ کت اَنت۔ چرے گِردانکاں پراگ (Prague) کوپین ہاگن (Copenhagen) ءُ جینیوا (Geneva) ءِ گِردانک سک نامدار بوت اَنت ءُ آہاں زبان زانتی ءِ سائنس ءِ دیم ءَ برگ ءَ مزنیں کِردے پیش داشت۔

دو سوسُور ءِ نوکیں بُن فکر (Theory) ءُ آئی ءِ بے دَروَریں تاثیر ءِ بابت ءَ ڈیوڈ کرسٹل چو نبشتہ کنت (۲):

".....There is no doubt that De Sassure's pioneer thinking on the theoretical issues had a fundamental and lasting effect on language study....." 2.

''اِشی ءِ تہ ءَ ہچ شکے نیست کہ بُن فکر بزاں تھیوری ءِ اَڑ ءُ جنجالانی باروءَ دو سوسُور ءِ بُنگیجکاری فکرءُ زبان ءِ وانِشت (مطالعہ) ءِ سرءَ یک بُنی ءُ دائمی تاثیرے ہشتگ''۔

نوم چومسکی ءِ آشوپ

1957 ءِ سال ءَ نوم چومسکی ءَ (Noam Chomsky) وتی کتاب (Syntactic Structures) چاپ ءُ شِنگ کت۔ چومسکی ءِ اے کتاب ءَ زبان زانتی ءِ سائنس ءِ تہ ءَ گوش ئے یک آشوپے (انقلابے) آوَرت۔ دو سوسُور ءَ چہ پد نوم چومسکی ءَ زبان زانتی ءِ تہ ءَ یک نوکیں نوبت ءُ باری یے بندات کت۔ آئی ءَ چرے کتاب ءَ ءُ گُڈ دگہ بازیں کتاب نبشتہ ءُ وتی بُن فکر (تھیوری) دیم ءَ بُرتگ۔ دُنیا چومسکی ءَ یک سیاسی فلسفی، زانوگر (دانشور) ءُ جُہدکارے زانت بلئے آ بُندرءَ زبان زانتے ءُ تیوگیں تاریخ ءِ مستریں زبان زانتاں چہ یکے زانگ بیت۔ چومسکی ءَ سَنتّی (روایتی) راہداران ءَ (اصولان ءَ) بیہار دات (چیلنج کت) ءُ زبان زانتی ءِ یک نوکیں بُن فکرے (تھیوری یے) پیش کت بزاں Transformational - Generative Grammar ءِ بُن فکر کہ آ رندترءَ generatavism ءِ نام ءَ مہشور بوت۔ چومسکی ءِ زبان زانتی عقلیت کار (mentalist یا rationalist) زانگ بیت۔ آ زبان زانتی ءَ زانشی تب زانتی (Cognative Psychology) ءِ بہرے زانت۔

ہر نوکیں بُن فکر ءُ خیالے ءِ وڑ ءَ چومسکی ءِ بُن فکر ءَ یک بلائیں جیڑہ (Controversy) یے بندات کت۔ اے بُندر ءَ کوہن ءُ نوک ءِ جیڑہ اَت۔ سرظاہر ءَ چومسکی ءَ زبان زانتی دو جتائیں زانشتانی ت ءَ بہر کت، بلئے اشانی ت ءَ بازیں فرق ءُ پیرے نیست۔

زبان زانتی ءِ پجار

زبان زانتانی مزنیں بہرے اے نہ لوٹ اِیت کہ زبان زانتی ءِ یک گچینی ءُ گونڈیں پجارے پیش بکنت۔ اگاں آباز بگوش اَنت۔ گڑا گوش اَنت کہ زبان زانتی، زبان ءِ (کاربندگ ءِ) سائنس اِنت یا گڑا زبان زانتی زبان ءِ سائنسی وانشت ءِ نام اِنت۔ زبان زانتانی اے اِنان گِرگ ءَ (احتیاط کنگ ءَ) مردم سرپد بوت کنت۔ تاوہدے کہ زبان زانتی ءِ باروءَ یکے شَر بَہر بَہر ءَ نبشتگ مکنت وانوک تہنا دو چار گالبر دانی وانگ ءَ اے زانشت ءَ شرسرپد بوت نہ کنت۔

انسانی زبان مظہرے زبان ءِ ہر یک نقش ءُ ڈروشم، ہر یک بہرے ءُ ہر وڑ ءُ تہر ءِ۔ آئی ءِ تیوگیں تک ءُ پہناتانی وانشت ءِ نام زبان زانتی انت۔ اے دگہ سائنسانی دیم ءَ زبان زانتی سک کسان سال اِنت، بلئے گوستگیں سدسالانی ت ءَ اِیشی ءَ سک باز رُدوم کتگ۔ اے رُدوم ءِ اندازگ چرے گپّ ءَ جَنگ بیت کہ اِشی ءِ ت ءَ نوکیں بُن فکر (Theory) ءُ بُن خیال (Concept) ءُ ہزارانی خاصیں بلدگال (Terms) کارمرز بوہگان اَنت۔ زبان زانتانی کارایش اِنت کہ زبان ءِ بابت ءَ ہر وڑ ءُ ہر رنگیں احوال (data) مچ بکن انت ءُ زبان زانتی ءِ راہدارانی (اصولانی) رِد ءَ آہانی تجزیہ ءُ تحلیل بکن اَنت۔ زبان یا زبانانی چوشیں شکل ءُ ڈروشمے نیست کہ زبان زانتی آئی ءَ ڈلگ چارکت بکنت۔ گپ ءُ تڑانی (Spoken) زبان ءِ ہر پیمیں توار، ہر وڑیں لبز ءُ گال گڑ نچ فقرہ، (Phrase) ءُ ہر

تہریں گالردانی (Sentences) تہمیات ءُ تجزیہ کنگ یک زبان زانتے ءِ بُنی کسب ءُ کار اِنت۔ تہنا ایش ناں زبان ءِ رُدوم کاری (ارتقاء) ءُ تاریخ ءُ آئی ءِ تہ ءَ بدلی ءُ سدلی، آئی ءِ وانگ ءُ وانینگ ءُ گوں یک راجے ءَ ءُ گوں اے دگہ زباناں آئی ءِ سیادی ءُ نزّیکی ءُ گوں جتا جتائیں گالوارانی (لہجہ ہانی) تہمیات ءُ اے دگہ درستیں سائنس ءُ زانشتاں گوں آئی ءِ سیادی اے کل زبان زانتی ءِ بُن گپ ءِ بُنی بہر اَنت۔

ڈیوڈ کرسٹل (David Crystal) اے بابت چونبشتہ کنت (۳):۔

Linguistics' subject matter..... is unique: at one extreme it overlaps with such 'hard' sciences as Physics and Anatomy, at the other, it involves such traditional 'Arts' subjects as Philosophy and Literary Criticism. 3.

''زبان زانتی ءِ بُن گپّ یکتا اِنت۔ یک نیمگے اے گوں فزِکس (Physics) ءُ اناٹومی (Anatomy) ءِ پیمیں، سکّیں سائنساں گوں شریداری کنت ءُ دومی نیمگ ءَ اے گوں فلسفہ ءُ لبزانکی نگدکاری ءِ سَنتّی ءُ ازمی، زانشتانی بُن گپّاں گوں ہم ہمکاری کنت۔''

ما اِدءَ یک بُنی حقیقتے بے تڑانگ مکنیں کہ دُرستیں سائنس، اگاں آ گوں زبان زانتی ءَ تچک ءَ (براہِ راست) سیادی بکن اَنت یا مکن انت، بلئے دُرست یک ناں یک زبانے ءِ وسیلہ ءَ وتی احوالاں (data) چُچ کن انت ءُ وتی پٹّ ءُ پولی آسراں (results) پدءَ یک زبانے ءِ وسیلہ ءِ شنگ ءُ تالان کن اَنت۔ ہنچو انسان ءِ جندے زبان ءَ گُنگ ءُ ناتوان بیت، ہمے وڑ ءَ سائنس ہم بے زبان ءَ پہک ءَ بے وسّ ءُ لنگ ءُ لاچار بنت۔ بزاں زبان ءُ تہنا زبان ءِ سَوب ءَ سائنس ہست ءُ زندگ اَنت ءُ دائم ءَ رُدوم کنان اَنت۔

زبان ءِ ہمے کارمرزی ءِ سَوب ءَ زبان زانتی گوں درستیں سائنساں سیادی کنت ءُ گوں آہاں کاردار ایت۔

زبان زانتی وت ءَ یک سائنسی زانشتے لیک ایت نون بیا ات بچاریں کہ اے چتور سائنسی اِنت۔ مئے ذہنانی تہ ءَ سائنس ءِ بُن خیال (تصّور) ایش اِنت کہ فِزِکس (Physics) ءُ کیمسٹری (Chemistry) ءُ ہمے پیمیں دگہ جَسدی (Physical) زانِشت اصیلیں سائنس اَنت۔ عجبیں ہبر ایش اِنت کہ مئے ذہن اِستار زانتی ءَ (Astronomy) ہم ہماساہت قبول کنت، بلئے وہدے ما سوشل سائنس یا ہیومن سائنس ءِ گپّ ءَ کنیں مئے ذہنانی تہ ءَ یک نزوریں شکے ودی بیت کہ اے چون سائنسگوشگ بنت؟ بے شک فِزِکس ءُ کیمسٹری ءَ یک جسدی (Material) بُن پدے ہست، بلئے استارانی زانشت ءَ کہ ما ہما دمان ءَ قبول کنیں سرظاہر ءَ ہچ جسدی بُن پد نیست بید چہ ایشی ءَ کہ ما استارانی رُژن ءَ گندین ءُ نوکی چِلّ ءُ چیز کے سال پیسر چہ ماہ ءُ لہتیں سنگ ءُ ڈوک اش آوَرتگ ءُ سائنس زانت ہمے سنگ ءُ ڈوکانی سرءَ انگت ہم کار کنگ ءَ اَنت۔ چرے سنگ ءُ ڈوکاں پدّر بیت کہ کروڑانی کروڑیں استار درست جسد دار اَنت ءُ ہمے جسدی ہَستی ءِ سَوب ءَ آہانی رُژن ہر گورءَ شِنگ ءُ تالان اِنت۔ سائنس، بُندر ءَ، دنیا ءِ تمامیں مظہرانی (Phenomena) بابت ءَ زانگ ءُ پٹّ ءُ پول کنگ ءِ زانِشت ءِ نام اِنت۔ اِنسان ہم چمّے مظہراں یک مظہرے۔ انسان ءِ چند ءُ آئی ہر کار ءُ ہر کِرد، ہر فکر ءُ خیالے ءُ ہر ہبر ءُ تران ءِ زانگ ءُ آہانی سرءَ پٹّ ءُ پول کنگ سائنس ءِ گِردانک (دائرہ) ءِ تہ ءَ کیت۔

زبان زانتی اے پیم ءَ ہم سائنسے اِنت کہ ایش اے دگہ سائنسانی وڑ ءَ اِنسانی زبان ءِ مظہر ءِ سرءَ کار کنت ءُ زبان ءِ وانِشت ءُ پٹّ و پول ءَ پہ یک سائنسی کار راہبندے (Method یے) کارمرز کنت۔ سائنس توری جسدی (Physical) بہ بیت، چاگردی

(Social) بہ بیت یا زندمانی (Life) بہ بیت آئی ءِ پٹّ ءُ پول ءِ وتی یک لَس (عمومی) کار راہبندے ہست۔ اے کار راہبندءِ سئے مزنیں خاصیت اَنت۔ ڈیوڈ کرسٹل (David Crystal) اِشاں چونشان دنت۔(۵):

(۱)۔ پہک پدّری (Explicitness)

(۲)۔ رِدءُ بندیں نظام (Systematicness)

(۳)۔ دَرگواچنی (Objectivity)

ہنچو کہ وانوک وت شرزان اَنت درستیں سائنس یک وڑ نہ اَنت ءُ گوں یک ءُ دومی ءَ فرق ءُ پیر دارانت ءُ پرے سَوب ءَ ہر یکے وتی وتی چاگردءَ جتاجتائیں راہبند کارمرز کنت، بلئے اے دَرستیں سائنسانی لَس (عمومی) کار راہبند ہما اِنت کہ ڈیوڈ کرسٹل ءَ بُرزءَ نشان داتگ بزاں سائنسی پٹ ءُ پول باید اِنت کہ:

(۱)۔ سرجمی ءَ ءُ پہک ءَ صاف ءُ پدّر (واضح) بہ بیت ءُ آئی ءِ تہ ءَ ہچ پیمیں باز معنائی (Ambiguity) ءُ ضِدکاری (Contradiction) مَبیت۔

(۲)۔ اے تیوگیں کار سرجمی ءَ پہ رِدءُ بندءُ پہ نظام بہ بیت۔

(۳)۔ اے چہ ہر پیمیں دلکشّی ءُ دِلواہی ءَ بُستر ءُ پہک ءَ دَرگواچن (بزاں معروضی یا Objective) بہ بیت۔

سائنسی پٹ ءُ پول ءِ بُن پد

سائنس ءِ آسمان ءَ رس اِتگیں اے مزن شانیں ماڑی بُندر ءَ بُن فکر (Theory) ءِ بُن پد ءِ سر ءَ مِکّ ءُ قائم اِنت۔ بُن فکر (Theory) ءَ دُور بکن اے بُرز ءُ بلندیں ماڑی ہما دَمان ءَ ڈُرایت ءُ گوں ہاکاں ہوار بیت ءُ گار بیت۔

سائنس زانتانی مستریں کسب ءُ کاروتی پٹ ءُ پولانی آسر ءَ بُن فکر (Theory) اَڈ کنگ اِنت۔ سائنسی پٹ ءُ پول ءِ تہ ءَ چہ بُن فکر ءَ مستریں چیز ہچ نیست۔ بلئے بُن فکر ءِ منزل ءَ رسگ ءَ پہ یک سائنس زانتے ءَ پہ لازم اِنت کہ پٹ ءُ پول ءِ اَولی دو پدانکاں بگوازین ایت گڑا آ بُن فکر ءِ بُرزتری ءُ گُڈّی پدانک ءَ سر بیت۔ بزاں سائنس ءِ پٹ ءُ پولی کارکرد (Procedure) ءِ سئے پدانک اَنت بزاں:۔

قیاس (Hypothesis) > قانون (Law) > بُن فکر (Theory)

(۱)۔ اولی پدانک:۔ چُرت ءُ قیاس (Hypothesis) ئیگ اِنت۔ بزاں یک چیزے ءِ بارو ءَ تئی دل ءَ بازیں خیال (Ideas) کاینت۔ تو آہانی بارو ءَ دائم ءَ چُرت جن ئے ءُ قیاس کن ئے بلئے تو چمایاں شرتریں قیاس ءَ زورئے ءُ آئی ءِ سر ءَ تہمیات کن ئے۔ تو وہدے الّم بوت ئے کہ تئی اے چُرت ءُ قیاس ءَ یک بُن پدے ہست تو آئی ءَ قیاس یا Hypothesis ءِ نام دَئے ءُ دُنیا ءِ دیم ءَ پیش کن ئے۔

(۲)۔ دومی پدانک قانون یا Law ئیگ انت۔ انسانی راجمان ءِ تہ ءَ قانون رَہبندانی (Rules) ہنچیں چتّرے کہ آئی ءِ چیر ءَ اے رَہبند کار کن اَنت۔ سائنسی قانون ءِ معنا چہ راجی معنا ءَ پہک ءَ جتا اِنت۔ سائنسی زانشت ءِ تہ ءَ قانون (Law) پٹ ءُ پولی کارکرد

(Procedure) ءِ دومی ءُ برزتریں پدانک اِنت۔ بزاں تو لوٹ ئے وتی قیاس ءَ (Hypothesis) وتی گِندءُ چارانی (Observations) وَسیلہ ءَ ماں ہستیں احوال ءِ (Data) ءِ روشنی ءَ راست ثابت بکن ئے، تو کہ بازیں بلکیں بے حسابیں تجرباتان ءَ ءُ گُڈ شَر دلجم بوت ئے کہ تئی قیاس تہنا یک قیاسے نہ اِنت بلکیں چَرائی بازدیم ءَ تر اِنت گڑاتو گوشت کن ئے کہ تو ہما چیز یا خیال ءِ قانون در گیتنگ۔ نوں تو ہمے قانون ءَ سائنسی دنیاءِ دیم ءَ پیش کن ئے۔

(۳)۔ سائنسی پٹ ءُ پول ءِ سیمی ءُ بُستری پدانک بُن فکر (Theory) اِنت۔ یک بُن فکرے (Theory) بازیں قیاس ءُ قانونانی ہنچیں ہوربندی (مجموعہ) یے کہ آہانی سرءَ گوں مزن زحمت ءُ دل سیاہی ءَ سالانی سال پٹ ءُ پول بوتگ ءُ آہاں ہستیں حقیقتانی ءُ احوال (Data) ءِ روشنی ءَ دروگ ثابت کنگ ءِ ہر کوشست بے سوب بوتگ گڑاتو بزان کہ تو یک سوب مندیں بُن فکرے (Theory) سرجم کتگ۔

سائنسی کارکرد (Procedure) ءِ اے دراجیں پیراءِ مول ءُ مراد ایش اِنت کہ زبان زانتی ہم وتی پٹ ءُ پول ءِ تہ ءَ ہمے کارکردءَ کارمرز کنت۔ چو سائنس زانت ءِ پیم ءَ زبان زانت ءِ ہم مستریں کسب ءُ کار بُن فکر (Theory) سرجم کنگ اِنت۔

زبان زانتی ءِ سئے تہر: (Categories)

زبان زانتی ءِ زانشت ءَ سئے تہراں بہر کنگ بیت۔ اے سئیں تہرانی نام ایش اَنت۔

(۱) تاریخی (Historical) زبان زانتی۔

(۲) بیان کاریں (Descriptive) زبان زانتی۔

(۳) بُن فکری یا اَس (Theoretical or General) زبان زانتی۔

اِدءَ ما ایشانی یک گوٹنڈیں پجّارے پیش کنیں:

(۱)۔ تاریخی زبان زانتی۔ زبان ءِ کارمرزی ءِ تہ ءَ بدلی ءُ سدلی ءُ رُدوم ءُ جتاجتائیں وہداں آئی ءِ جتاجتائیں کارمرزی ءَ نشان دَنت۔ تاریخی زبان زانتی ءَ Diachronic زبان زانتی ہم گوش اَنت۔

(۲)۔ بیان کاریں زبان زانتی۔ یک خاصیں زبان ءُ آئی ءِ کارمرزی ءِ بابت ءَ زبان زانتی ءِ راہداراني (اصولاني) رِدءَ معلومات مُچ کنگ ءُ آہاں بَہر بَہرءَ بیان کنگ ءُ آہاں شَرگیش ءُ گیوار کنگ ءُ باز پہ تہمبُل ءَ رِدءُ بند دیگ۔

(۳)۔ بُن فکری یا اَس (عمومی) زبان زانتی۔ زبانانی کارمرزی ءِ بابت ءَ قاعدہ ءُ قانون ءُ راہبند درگیجگ ءُ آہاں دیم ءَ آرگ ءُ نشان دیگ۔

زبانانی نشانیں ٹکّ بَندی
(Typological Classification)

زبانانی ٹکّ بَندی ءِ تنے وہدی دو تہر دیم ءَ آ تنگ اَنت۔ یک تہرے ''جے نے ٹِک'' (genetic) بِزاں ''جِین بُندریں'' یا geneological (بُن ءُ بیہی یا ''ہَم کُٹمیں'') ٹک بَندی اِنت۔ اے ٹک بَندی ءِ وسیلہ ءَ زانتکاریکیں کُٹم ءُ کول ءِ ہَم سیادیں زباناں جتاجتا نشان دَینت ءُ آہاں یک پہ یک ءَ سَرءُ بُن کن اَنت۔ دومی تہر اِنت زبان زانتی ءِ راہداراني پدءَ زباناں ''نشانیں تہرانی'' (types) تہ ءَ بَہر کنگ۔

داں نوزدہمی قرن ءَ زانتکاراں ''ہم کُٹمیں'' ٹکّ بندی ءِ سرءَ گیشتر زور پرِ داتگ۔ ہمے سَوب اِنت کہ اے دابیں ٹک بندی ءِ باروءَ مارا ہزارانی حساب ءَ کتاب

دست کپ اَنت۔ بلئے نوزدہمی قرن ءِ جرمن زبان کوّاس (philologists) وِل ہیلم فان ہمبولٹ (Wilhelm von Humboldt) ءُ اوگسٹ فان شلیگل (August von Schlegel) ءُ اے دگہ جَرمن زبان کوّاساں زبانانی ٹک بندی ءِ پہ نشانیں تہرانی (types) سرءِ زیات زور پرِ دات۔ زبان زانت تئی وہدی ہم آہانی ٹک بندی ءِ رَندگیری ءِ کن اَنت۔ اے ٹک بندی زباناں سے (۳) نشانیں تہرانی تہ ءِ بَہر کنت کہ اِشانی لَڑ چوش اِنت:

(۱)۔ گڑنچ کاریں (Inflecting or fusional) زبان:

اے ہما زبان اَنت کہ اِشانی تہ ءِ ''تڑانی بَہرانی'' (parts of speech) رَنگ ءُ دُروشم دائم ءِ بدل بَیان بَنت۔ بلوچی، انگریزی، پارسی، اردو، سندھی، عربی ءُ دُنیاءِ ہزارانی زبان گڑنچ کار اَنت۔

''گڑنچ کار'' چے ءِ گوش اَنت؟ اے بلد گال ءِ من inflections یا affixes ءِ لبزاں پہ کارمرز کنگ ءِ اوں۔ گڑنچ کار (گڑنچ دیوک) ہما گال اَنت کہ لبزانی دیم ءِ یا توک ءِ یا پُشت ءِ کارمرز بَنت ءُ آہانی دُروشماں بدل کن اَنت ءُ چَریشاں ہر یکے وتی وتی جاگہہ ءِ یک بُن رَہبندی (گرامری) کِردے نشان دنت۔ گڑنچکارے کہ لبزے ءِ دیم ءِ بئیت آئی ''سَری گڑنچ'' (prefix) گوش اَنت۔ اگاں آ گالے ءِ توک ءِ کارمرز پہ بیت آئی ''تہی گڑنچ'' (infix) ءُ اگاں آ لبزے ءِ گڈسر ءِ بئیت آئی ''پدی گڑنچ'' (suffix) گوش اَنت۔ ادءِ ما گڑنچکارانی کار ءُ کِرد ءِ لہتیں دَرور پیش کنیں چوش کہ ''کتاب'' ءِ نام گال اِنت:

''کتاب'' ءِ گال ءِ لہتیں دُروشم گوں گڑنچکاراں:۔ کتاب ءِ (کتاب + ''ءَ'' ءِ پدی گڑنچ چوکہ ''کتاب ءِ بیار'') کتابے (کتاب + ''ے'' ءِ پدی گڑنچ بزاں ''یک کتابے'') کتاب ءِ (کتاب + ''ءِ'' پدی گڑنچ چوکہ (''کتاب ءِ نام'') کتابوں (کتاب + ''(ا) وں'' ءِ پدی گڑنچ

چوکہ ''کتابوں زُرت اَنت'') کتابیں (کتاب+''(ا)یں'' ءِ پدی گڑنچ چوکہ ''کتابیں گارکُت'' بزاں ما (ہما) کتاب گارکت) کتاب ءِ (کتاب+''ءِ'' ءِ پدی گڑنچ چوکہ ''کتاب ءِ بُرت'' یا ''کتاب ءِ بُرت اَنت'')۔

ستاگلانی لہتیں دَرور:۔ سُہریں (سُہر+''(ا)یں'' ءِ پدی گڑنچ) شُونزیں (شُونز+''(ا)یں'' ءِ پدی گڑنچ) زیبائیں (زیبا+''(ء)یں'' ءِ پدی گڑنچ چوکہ ''زیبائیں نِدارگ۔'') مَستیں (مَست+''(ا)یں'' ءِ پدی گڑنچ چوکہ ''مستیں لیڑہ'')۔

کارگلانی لہتیں دَرور:۔ رَوگ ءَ اِنت (رَوگ+''ءَ'' ءِ پدی گڑنچ+ وَہدکار بزاں verbal tense اِنت) وانگ ءَ انت (وانگ+''ءَ'' ءِ پدی گڑنچ+''انت'' ءِ سَری گڑنچ+ وَہدکار ''اَنت'')۔

من زاناں کہ گڑنچکارانی پیرا سک دراج کَش بوتگ بلئے اے یک سکّیں جوانیں بُن گپّے۔ من لوٹ اِت وانوک اِشی ءِ شَرسَر پد بِنت۔

(۲)۔ جِتاکاریں (isolating) یا گیش اتگیں (analytic) زبان:

اے تَہر ءِ زبانانی تمایں لبز ءُ گال گالرِدانی تہ ءَ شَرشَر گیش اتگ اَنت ءُ وتی وتی جاگہاں پہک ءَ آجو اَنت بزاں اِشانی رَنگ ءُ دُروشم بدل نہ بنت۔ اِشی ءِ مطلب بُندرءَ ایش اِنت کہ اے گالاں ہیچ وَڑیں گڑنچ کار مان نیست۔ جتاکاریں زبانانی تہ ءَ لبزانی دُروشم (توری آنام گال بہ بنت، نام بدل بہ بنت، ستاگال بہ بنت یا گڑاکجام ہم ترانی بہرے بزاں part of speech بہ بنت، آہانی دُروشم ہیجبرانی ہیجبر بدل نہ بَنت۔ ہِند ءُ یورپی، سامی ءُ اے دگہ بازیں ٹکّانی کارمرز کنوک ترانی بَہراں بُن رَہبند ءِ یک بُنکی (بُنیادی) و اُلّمی ئیں (ناگزیریں) بَہرے زان اَنت۔ ماوَت نام گال، کارگال، نام بدل، سِتاگال و

اے دگہ درستیں تزانی بَہراں وتی بُن رَہبند ءِ ارواہ زانیں ءُ اے ہبر مئے گت ءُ گُمان ءَ ہم نئیت کہ یک زبانے ءِ بُن رَہبند بے ''تزانی بَہراں'' سَرجم ءُ پیلو ہم بوت کنت، بلئے چوٹ ہچبر نہ اِنت۔ چینی ءُ اے دگہ ''گِیش اتگیں'' زبانانی بُن رَہبند چہ مئے ہِند ءُ یورپی ءُ سامی رَہبنداں پَہک ءَ جتا اَنت۔ گوش اَنت کہ چینی زبان ءِ تہ ءَ ''نام گال'' ءُ ''کارگالانی'' تہ ءَ ہچ فرق ءُ پیر نیست۔ ہمے داب ءَ اے دگہ بُن رَہبندی راہداراں (اصولاں) پہ ''جتا کاریں یا ''گِیش اتگیں'' زبانانی تہ ءَ آہانی وتی خاصیں راہبند ءُ راہدار ہست اَنت۔ پمیشکا لے نارڈ بُلُوم فیلڈ ءَ (Leonard Bloom Field) کہ زبان زانتی ءِ شَہر انتے زانگ بِیت، ہشتاد سال پیسر مئے وڑیں مَردم ءَ ڈاہ داتگ اَنت کہ:

It is a mistake to suppose that our parts of speech system represents universal features of human expression. (L.Bloom field, Language, London, 1973 reprint, p.198)

''اے گُمان کنگ (پہک ءَ) رَد اِنت کہ مئے تزانی بَہرانی نظام ءِ تہ ءَ (تمامیں) انسانانی (وتی ہبراں) درشان کنگ ءِ گوناپ دُنیا ءِ تیوگیں زبانانی تہ ءَ اَلّمی ءَ (یکیں داب ءَ) ہَست اَنت''۔ (لے نارڈ بلوم فِیلڈ)۔

''جِتا کاریں'' یا ''گِیش اتگیں'' زبانانی کارمرز کنوک گالردے ءِ تہ ءَ خاصیں ''نِشان گالانی'' (particles, markers, modifiers) وسیلہ ءَ وتی ہروڑیں مطلب ءَ درشان کن اَنت۔ اے زبانانی تہ ءَ چینی، ویٹنامی، تگالوگ (فیلیپینو زبان) ءُ زِرباری ءُ رودرآ تکی ایشیا ءِ دگہ بازیں زبان ہوار اَنت۔

(۳) چَسپ کاریں (Agglutinative) زبان:

agglutinate ءِ معنا لچّینگ اِنت۔ بزاں یک چیزے ءَ گوں دگہ چیزے ءَ لچّینگ ءُ چَسپینگ اے تہر ءِ زباناں ''نشان گال'' گڑنچ کارانی دُروشم ءَ گوں اے دگہ لبز ءُ گالاں رِد پہ رِد چَسپان کن اَنت ءُ یک نوکیں گالے یا گالرِ دے جوڑ کن اَنت ءُ گال ءُ گالرِ دانی رنگ ءُ دُروشم ہنچو پدّر بنت گوش ئے زاناں آ یک زَمزِیلے ءِ جتا نہ بیوکیں کڑی اَنت۔ اے تہر ءِ زبانانی تہ ءَ تُرکی، جاپانی، سَواحِلی، ہَنگری یا میگیار، فِنّی (فِن لینڈ ءِ زبان) ءُ اے دگہ بازیں زبان ہوار اَنت۔

لہتیں ''چسپ کاریں'' زباناں ''نشان گال'' یک بُنی گالے (stem) ءِ پُشت ءَ رِد پہ رِد چسپان بنت، بلئے لہتیں دگہ زبانانی تہ ءَ نشان گال گڑنچکارانی دُروشم ءَ بُنی گال ءِ دیم ءَ گوں یک ءُ دِگر ءَ چَسپان کن اَنت۔

جہل ءَ مادوزبانانی (تُرکی ءُ سَواحِلی ءِ) دَروراں پیش کنیں:

تُرکی زبان ءِ دَروَر:۔ ترکی ءَ بُنی گال (stem) پیسر ءَ کیت ءُ نِشان گال ''پدَی گڑنچانی'' دُروشم ءَ بُنی گال ءَ گوں چسپان کن اَنت چوکہ اے جہلی گال یا لبز اِنت (مئے بُن رَہبند ءِ راہدارانی پد ءَ ماشی ءَ گالرِ دے زانیں):

kirilmadilarmi (کِرِل مادی لَرمی) بزاں (کِر + اِل + ما + دی + لَر + می) اے گال ءِ kir (کِر) بزاں پڑشگ یا پڑوشگ بُنی گال (stem) اِنت ءُ اے دگہ تما میں لبز ''نشان گال'' اَنت کہ پدَی گڑنچانی دُروشم ءَ پُشت ماں پُشت گوں یک ءُ دِگر ءَ چَسپ اتگ اَنت۔ مئے بُن رَہبند ءِ پد ءَ اے یک گالے نہ اِنت اِشی ءِ تہ ءَ درستی شَش (۶) ''گال'' اَنت چوکہ:۔ کِر + اِل + ما + دی + لَر + می اِشی ءِ ہر یک ''گالے'' ءِ گیش ءُ گیواری چوش بیت:

''کر'' (پڑشتنگ یا پڑوشتنگ) +''اِل'' (ناتجکیں ''بدل توار'' ءِ زاں passive voice نشان گال) +''ما'' (ناں یا نفی ءِ نشان گال) +''دی'' (شگوست یا ماضی ءِ نشان گال) + ''لَر'' (یک چیزے ءِ بازی بزاں جمع ءَ نشان دَنت) +''می'' (جُست ءُ پُرس ءِ نشان گال) اِشی ءِ لبزی تَرانک چوش بیت:۔ پڑشتنگ + ہ + شگوست ءِ نشان گال + جُست ءِ نشان گال۔ اے گال ءِ برابریں بلوچی تَرانک چوش اِنت ''(چے) آ نہ پڑشتنگ ات اَنت؟''

تُرکی ءِ اے دَرورَ من چہ رابرٹ لارڈ ءِ کتاباں ءَ زُرتگ۔ بچارِت:

(R.Lord, Comparative Linguistics, London,1974, p.55)

نوں ما ''سواحلی'' زبان ءِ یک دَرورے وانوکانی ہزمت ءَ پیش کنیں۔ ہنچوش کہ پیسر ءَ نِشان دیگ بوتگ سواحلی ءِ تمامیں لبز ءِ نشان گال ''سری گڑنچانی'' دُروشم ءَ بُنی گال ءِ دیم ءَ رند پہ رند کارمرز بَنت۔ چوش کہ:

اَوّلی دَرورَ:۔ nitampenda ءِ زاں ni+ta+m+penda

بلوچی رَہبند ءَ اے چوش بیت: نی ٹام پینڈا ءِ زاں نی + ٹا + م + (بُنی گال) پینڈا

ایشی ءِ گیش ءُ گیواری چوش بیت:

من + آیوک ءِ یادیمتری وہد ءِ نشان گال + (آئی ءَ) + دوست (دارگ)

اِشی ءِ برابریں بلوچی تَرانک چوش اِنت :''من آئی دوست داراں''۔

دومی دَرورَ:۔ wanakupenda ءِ زاں وا + نا + کو + پینڈا (بُنی گال)

لبزی تَرانک: آ + ہَتّوگ (حال) ءِ نشان گال + تَرا + دوست (دارگ)

ایشی ءِ برابریں تَرانک چوش اِنت :''آ ترا دوست دار اَنت''۔

سیمی دَروَر:۔ tuliwapenda (ٹولی واپینڈا) بزاں ٹو+لی+وا+پینڈا (بُنی گال)

لبزی تَرّانک : ما+(شگوست (ماضی) ءِنشان گال)+آہان ءَ+دوست (دارگ)

اِشی ءِ برابریں تَرّانک چوش اِنت: ''ما آہان ءَ دوست داشت'' بزاں '' مارا آ دوست بُوت اَنت''، سواحلی ءِ اے دَروَر ہم من چہ رابرٹ لارڈ ءِ کتاب ءَ زُرتگ اَنت۔ بچار اِت:

(R.Lord, Comparative Linguistics, London,1974, p.208)

''نشانیں تہرانی'' پیراہمِد ءَ ہلاس نہ بیت۔ گوستگیں قرن ءِ لہتیں زبان زانتاں یک چارمی تہرے ءِ ہم نشان دہی کتگ۔ جہل ءَ ما ہمے چارمی تہر ءِ بابت ءَ نبشتگ کنیں:

(۴) ہَوارکاریں (polysynthetic or incoporating) زبان:

اے زبانانی تہ ءَ ''گرنچکار'' ءُ ''چسپ کاریں'' تہرانی بازیں خاصیت مان اَنت اے دگہ زبانانی دیم ءَ (مقابلہ ءَ) ''ہَوارکاریں'' زبانانی گال سَک ڈراج کشّ اَنت۔ مئے چمّ و گوشاں آہانی گال سَرجمیں گالرِ دجاہ کایَنت۔ آسٹریلیا ءِ ''بُندری'' زبان، امریکہ ءِ سُہریں ہندی موہاک (Mohawk) زبان ءُ اِسکیمو (Eskimo) ءُ دگہ بازیں زبان ''ہوارکار'' زانگ بَنت۔ اِدءَ ما آسٹریلیائی '' بُندری'' زبان تیوی (Tiwi) ءُ اِسکیمو (Eskimo) زبانانی دو دَروَر وانوکانی دیم ءَ پیش کنیں:

''تیوی'' ءِ دَروَر :

ngirruunthingapukani(ngi-rru-unthing-apu-kani)

بزاں (ا) نگی رُو (اُ) ن تِنگ آپوکانی ((ا) نگی+رُو+(اُ) نتِنگ+آپو+کانی)

اے گال ءَ دُرستی بیست توار ءُ چار ''گال'' ءُ یک ''نشان گالے'' مان اِنت۔ بلوچی ءَ ایشی ءِ لَبزی معنا چوش بیت۔

مَن+شگوست ءِ نشان گال +داں یک وَہد ءَ+وَرگ+دَم ءُ سایت ایشی ءِ برابریں تَرّانک چوش اِنت:

''من یک پیم ءَ وَران کُت''۔ پہ اے دَرور ءَ بچارات:

(D.Crystal, The Cambridge Encyclopedia of anguage, C.U.P.,1992, p.293)

جہل ءَ ما'' اِسکیمو'' ءِ دَرورے پیش کنیں:

angyaghallangyugtuq(angya+ghalla+ng+yug+tuq)

ایشی ءِ گیش ءُ گیواری چوش بیت:

اَنگیا+گھلّا+(ا)ِ نگ+ یُگ+تُق...اے گال ءِ لبزی تَرّانک چوش اِنت:

بوجیگ+پدی گڑنچ کہ چیزے ءَ مزن نشان دَنت+لوٹگ+ دَست ءَ آرگ+ پدی گڑنچ کہ آسیمی نَپرے ءَ (3rd person یے ءَ) نشان دنت۔

ایشی ءِ برابریں تَرّانک چوش اِنت:

''آلوٹ ایت یک مزنیں بوجیگے دست ءَ بیارایت''۔ بچارات:

D.Crystal, as mentioned above, p.90

بازیں زبان زانت ''ہوارکاریں'' نشانیں تَہر ءَ غیرضروری زان اَنت۔ آہانی گوشگ ایش اِنت کہ اے یک پَہک ءَ ناہُود گ ءُ گیشیں تَہرے۔

بُن رَ ہبند

بُن رہبند ءِ لبز سید ہاشمی ءِ داد اِنت۔ چرائی ءَ پیسر بلوچی ءَ ''صرف ونحو'' ءُ ''قواعد'' ءِ لبز کارمرز بوتگ اَنت۔ بزاں بُن رہبند عربی ءِ ''قواعد اللُغتہ'' فارسی ءِ ''دستورِ زبان'' ءُ انگریزی ءِ Grammar ءِ ہم معنا اِنت۔ (عربی ءَ برے برے ''النحو'' ءُ ''الصرف والنحو'' ہم بُن رہبند ءِ معنا ءَ کارمرز بوتگ اَنت) بُن رہبند یک زبانے ءِ کارمرز کنگ ءِ بُنی رہبندانی (بزاں Rules یا ضابطہانی) نام اِنت۔

ہر کس کہ یک زبانے ءَ ہبر کنت توری آ عامی یے بہ بیت یا مزنیں وانندہ یے آپہ سر سمائی یا بے سمائی (بزاں شعوری یا لاشعوری طور ءَ) وتی زبان ءِ بُن رہبند ءَ چہ شَر زانتکار اِنت۔ اد ءَ من پہ دَرور بلوچی ءِ یک گالردے نبشتگ کناں چوکہ:

''دِلمراد ءَ وتی چُک اسکول ءَ بُرت''۔

اگاں ما اے گال رِد ءِ لبزانی رِد ءُ بند ءَ بدل بکنیں ءُ یک شپانکے ءَ بگوشیں کہ ''وتی اسکول ءَ بُرت چُک دِلمراد ءَ'' آ یک برے مارا پہ چیرانکی ءَ چارایت پد ءَ بچکندایت ءُ گوش اِیت ''واجہ تو چے گوشگ ءَ ئے؟ تئ ہبر ہچ پہ رِد ءُ بند نہ اَنت۔ وتی ہبراں شرگیشّین کہ ما بلوچ ہچبر چو نہ گوشیں'' آ شپانک ہچبرانی ہچبر نہ اسکول ءَ شتگ ناں کہ مُلّا یے ءِ کُرّ ءَ ونتگ ءُ۔ ما آئی ءَ پہکیں ''ناوانندہ یے'' زانیں بلئے حقیقت چو نہ اِنت آ چہ وتی زبان ءِ بُن رہبند ءَ شر زانتکار اِنت۔ اے دگہ ہبرے کہ آ سَر سمائی ءَ (شعوری طور) نزانت کہ آئی ءِ اے ''نگدکاری'' مئے زبان ءِ بُن رہبند ءَ گوں یکّ ءُ ٹِکّ ہم دپ اِنت۔ ہمے وڑ ءَ جہلی گال رِد ہم زبان ءِ کارمرز کنگ ءِ راست ءُ ناراستیں دَروشماں پیش دار اَنت :

چاکروتی برات ءِ لوگ ءَ شُت۔

نوں بیااِت ہمے گالرِدءَ جَہلی رنگ ءَ بچاریں:

وتی شُت لوگ ءَ چاکر برات ءِ۔

اِے گالرِدءِ لبز دُرست ہما اَنت کہ بُرز تری گالرِدءَ اَنت، بلئے ہر کس (توری آ ''واننده یے'' بہ بیت یا ''ناوانندہ یے'') شَرزانت کہ اے دومی گالرِدءِ رِدءِ بند راست نہ اِنت۔ پمیشکا اے گالرِد بلوچی بُن رہبندءَ گوں دپ نہ وارت ءُ ناراست اِنت۔

جہل ءَ من دو چار دگہ کسانکیں دَروَر پیش کناں چوکہ:

برات ءِ لوگ، چاکر ءِ بَچّ، بَچّ ءِ سرءَ، دُر چک ءِ ساہگ ءَ۔

بلئے اگاں ما اِشاں چو بگوشیں یا نبشتہ بکنیں لوگ ءِ برات، بَچّ ءِ چاکر، سرءِ بچّ ءَ یا ساہگ ءِ دُر چک، اشاں ہچ کس سر پد نبیت پمیشکا ما گوشت کنیں کہ اے گوں بلوچی ءِ بُن رہبندءَ ہم دپ نہ انت ءُ ناراست اَنت۔

بُن رہبندءِ بابت ءَ مردم بازیں رَدیں خیال (Misconceptions) دارانت۔ آہانی نِزدءَ ہما قوم کہ پُشت ءَ پَشت کپتگ اَنت یا ہما زبان کہ نبشتہ ءُ وانگی زبان نہ اَنت آہاں بُن رہبند نیست۔ ما وتی جندءِ زبان ءَ بچاریں چہ مروچی ءَ ہشتاد ءُ نَو د سال پیسر بلوچی باز کم نبشتہ کنگ بوتگ بلئے کس گوشت نہ کنت کہ بلوچی ءَ بُن رہبندے نیست۔ راستیں ہبر ایش اِنت کہ دنیاءِ دُرستیں زباناں بُن رہبند ہست۔ اے زباناں توری کروڑانی کروڑ مردم کار مرزبکن اَنت یا تہنا لہتیں حسابی ئیں مردم، بِزاں دنیاءِ ہچ زبانے بے بُن رہبند نہ اِنت۔

بازیں مردم بُن رہبندءِ تہنا یک بہرے یا یک گونا پےء (Aspect یےء) بُن رہبند زان اَنت چوکہ نَرءُ مادگءَ پہ جتائیں لبز یا گالرِ دانی تہءَ نَرءُ مادگءَ پہ خاصیں بدلی ءُ سدلی چوکہ اردوءِ گوش اَنت ''لڑکا جارہا ہے''۔ ''لڑکی جارہی ہے''۔ یا گڑا عربی زبان ءِ تہءَ ''کَتَبَ'' (بزاں آ مردءَ یا بچکءَ نبشتہ کت) ''کتبَت'' (آ جنین آدم یا جنِکءَ نبشتہ کُت)۔

من ءَ یاد اِنت ۱۹۶۲ یا ۱۹۶۳ ءِ سال ءَ کراچی ءَ بلوچی اکیڈمی ءِ کارکس ءِ نزّ یک ءَ یک خوجائیں یا میمنیں ورنا یے نِشتگ اَت۔ آئی ءَ ''ایم ایس سی'' کتگ اَت ءُ ''سی ایس پی'' ءِ امتحان ءِ تیاری کنگ ءَ اَت ءُ برے برے مئے کارکس ءَ ہم آ تک۔ آ کہ بلوچانی میتگ ءَ نِشتگ ات آئی ءَ کمّو باز بلوچی ہم یاد گپتگ اَت۔ یک روچے آئی ءَ باز پہ معصومیگوشت کہ ''بلوچی ءَ بُن رہبند نیست''۔ مئے دژستانی گوش ٹال بوت اَنت۔ مراد ساحَر ءُ یک ءُ دو دگہ ورنا ہم ہمودا نندوک ات انت۔ ساحَر ءَ منی نیمگ ءَ وتی خاصیں انداز ءَ چار اِت ءُ گوشت ''اشی ءِ جواب ءَ تو وَت بِدئے''۔ من چہ آ ورنا ءَ جُست کِپت ''تو چون زان ئے کہ بلوچی ءَ بُن رہبند نیست؟'' گوشت ءُ ''شمئے زبان ءَ نَرءُ مادگ نیست''۔ من گوشت ''تو چتو رزان ئے کہ بلوچی ءَ نرءُ مادگ نیست۔ تو من ءَ بگوش کہ مردءُ جن، جِنِک ءُ بچک، اسپ ءُ مادیان ءُ کُروس ءُ نِکینک نَرءُ مادگ نہ اَنت گُڑا چے اَنت؟'' آئی گوشت ''منی مطلب کارگلانی (verbs) ءِ تہءَ بلوچی ءَ نَرءُ مادگ نیست چوکہ ''جِنِک آ تک'' ءُ ''بچک آ تک''۔ ''مرد اسپ ءَ آپ دیگءَ اَت''۔ ''جنین ہم اسپءَ آپ دیگءَ اَت''۔ ہنچو تو وت زان ئے اردوءِ تہءَ نَرءُ مادگ فرق کن اَنت چوکہ ''لڑکا آیا''۔ ''لڑکی آئی''۔ ''آدمی گھوڑے کو پانی دے رہا تھا''۔ ''عورت گھوڑے کو پانی دے رہی تھی''۔ پمیشکا من گوشاں بلوچی ءَ بُن رہبند نیست''۔ من چرائی ءَ جُست کِپت ''تئ دل ءَ انگریزی ءَ بُن رہبند ہست کہ نیست؟''

آئی ءَ بچکندت ءُ گوشت ''اے چونیں جُستے؟ انگریزی ءَ چون بُن رہبند نیست؟'' من گوشت ''آچا مہربانی بکن ہمے گالرِ داں نون توانگریزی ءَ بگوش۔'' آئی ءَ تہنااولی ءُ دومی گالرِ دانگریزی ءَ گوشت اَنت بزاں.The girl came. The boy came بلئے پدءَ یہ یک شرّیں دَمانے ءَ بے توار ءُ سک کوچرابوت۔ زانت ءُ کہ آئی ءَ سکّیں رَدے وارتگ، گوشت ءُ ''Sorry من رَدکتگ''۔ من گوشت ''ترا میار نیست۔ بازیں مردم اے پیمیں رَدی کن اَنت۔ تو بُن رہبندءِ یک کسانکیں گونا پے ءَ (aspect) بُن رہبندءِ جِندزانگ ءَ ئے۔ اگاں تو بگوشتیں کہ بلوچی ءِ کارگالاں نَرءُ مادگ ءِ فرق ءُ پیر نیست گُڑا توحق ءِ سرءَ ات ئے''۔ اے قصّہ ءِ آرگ ءِ مطلب ایش اَت کہ بازیں مزنیں وانند ہیں مردم ہم بُن رہبندءِ بابت ءَ شَرزانتکار نہ اَنت۔ کارگالانی تہ ءَ نَرءُ مادگ ءِ نیام ءَ فرق نہ کنگ ءَ یہ بلوچی تہنا نہ اِنت فارسی، انگریزی ءُ دُنیاءِ دگہ بازیں زبانانی تہ ءَ کارگالانی تہ ءَ نَرءُ مادگ ءِ فرق ءُ پیر نیست۔ تہنا کارگالی نَرءُ مادگ ءِ بابت ءَ ناں، دنیاءِ دُرستیں زبان بن رہبندءِ اے دگہ گوناپانی تہ ءَ ہم گوں یک ءُ دگر ءَ فرق ءُ پیر دارنت۔ چوکہ جنس (Gender) ءِ گوناپ اِنت دنیاءِ تہ ءَ ہنچیں زبان ہم ہَست اَنت۔ چوکہ لاتینی بوتگ یا کہ روسی ءُ جَرمن زبان اَنت۔ اے زبانانی تہ ءَ مردمانی ءُ چیزانی جِنس سئے (۳) جاہ ءَ بہر کنگ بَنت بزاں نَرءُ مادگ ءُ بے جِنس (Masculine, Feminine and Neuter Genders) مئے دِل ءَ سے جِنس سک باز اِنت۔ بلئے پولش (Polish) زبان ءَ جِنس چار (۴) جاہ ءَ بہر کنگ بَنت۔ اشی ءِ تہ ءَ نَریں جِنس دو (۲) جاہ ءَ بہر بَنت چوکہ (۱) نَریں جِنس نمبر یک (۲) نَریں جِنس نمبر دو (۳) مادگیں جِنس ءُ (۴) بے جِنسیں جِنس۔ بلئے کس گوشت نہ کنت کہ اے سہ (۳) یا چار (۴) جِنسی زباناں بُن رَہبند ہَست اے دگہ کُلّیں زبان بے بُن رَہبند اَنت۔

بُن رَہبندءِ سَرءَ چمشانکے

اے نبشتانک ءِ دومی بہرءَ من بُن رَہبندءِ سکّیں گوڈیں تاریخے نبشتگ اَت۔ بزاں گوستگیں دو ہزار ءُ پنج سَد سالانی توک ءَ سنسکرت، یونانی، لاتینی، عربی ءُ عبرانی بُن رہبندانی بُن رِد چون ایر کنگ بوتگ ءُ ہندوستان، یورپ ءُ عربستان ءَ بُن رَہبند ءَ چون ردوم کتگ۔ یونانی ءُ لاتینی زبانانی برکت ءَ یورپی زبانانی بُن رہبندانی تہ ءَ باز کار بوتگ۔ اود ءِ بُن رہبندکاراں باز بَراں لاتینی بُن رہبندءِ کورکائی رند گیری ہم کتگ۔ ایشی ءِ سَوب ایش بوتگ کہ اے زبان چہ ہزار سال ءَ ہم گیشتر یورپی مردمانی مذہبی، لبزانکی ءُ دودانکی زبان بوتگ۔ لاتینیَ ءَ یورپ ءِ دُرستیں زبانانی سرءَ مزنیں تاثیرے ہشتگ۔ اِے تاثیر ءِ دگہ یک بُنی سَوبے اے بوتگ کہ فرانسیسی، اسپینی، اِتالیائی، پُرتگیزی ءُ رومانی ءُ دگہ لہتیں کسانیں زبان بُندرءَ لاتینی ءِ گالوار (لہجہ) بوتگ اَنت، بلئے گُڈ چہ لاتینی ءِ زوالی ءُ بیگوَاہی ءَ کم کم ءَ ردوم کنان ءَ وت جتائیں زبان جوڑ بوتگ اَنت۔ اے زبان لاتینی ءِ جندءِ چُک ءُ نماسگ اَنت، بلئے وتی مذہبی ءُ دودانکی سَردستی (Supremacy) ءِ سَوب ءَ لاتینی ءَ یورپ ءِ اے دگہ زبانانی سرءَ ہم مزنیں اثرے ہشتگ کہ اے زبانانی تہ ءَ جَرمَنِک (Germanic) ءُ سلاوِک (Slavic) ٹکّانی زبان ہم ہوار بوتگ انت۔ پمیشکا اے زبانانی بُن رہبندکاراں ہم کوشست کتگ کہ وتی بُن رہبنداں لاتینی ءِ رہدارانی (اصولانی) رند گیری ءَ نبشتگ بکن انت۔

لاتینی ءِ گاری ءُ زوالی ءَ ءُ رَند بُن رہبندءِ سرءَ مسترین ءُ اہم ترین بُن رہبند پورُروایال (Port-Royal) ءِ ددلس (عمومی) ءُ عقلی بُن رہبند (Grammaire General et Raisonnee) زانگ بیت۔ اے بُن رہبندءِ نبشتہ ءُ سرجم کنوک فرانسیسی زانوگر، پادری ءُ راہب بوتگ اَنت کہ آہاں اشی ءِ سرءَ بیست سال ءَ چہ گیشتر کار کتگ۔ پورُروایال فرانس ءِ کوہنیں سَر شہر (دارالخلافہ) بزاں ویرسائی (Versailles) ءِ

یک میتگے ءِ نام اِنت کہ اے پادری ءُ راہب ہمود ءِ نِندوک بوتگ اَنت۔ پمیشکا اِے بُن رہبند پورُ وایاں ءِ نام ءَ مہشور اِنت۔ اے بُن رہبند ۱۶۶۰ ءِ سال ءَ بے گسے ءِ نام ءَ چاپ ءُ شنگ کنگ بوتگ اَت۔ بلئے کوّاس (Scholars) گوش اَنت کہ اِشی ءِ حقیقتیں نبیسوک ءُ سرجم کنوک کلود لانسلو (Claud Lancelot) ءُ انتوان آرنو (Antoine Arnauld) بوتگ اَنت۔ اے بُن رَہبند وتی وہد ءِ کامل تریں بُن رہبند زانگ بیت۔ پور وُایال ءِ کوّاساں کوشست کتگ کہ اے بُن رہبند ءَ عقلی ءُ منطقی راہداراتی (اصولانی) ہم دَپی ءَ (مطابق ءَ) نبشتہ بکن اَنت۔ اے بن رہبند ءِ چیری سَرنام (Sub-title) چوش اِنت بزاں (ہما راہدار) کہ ''دُرستیں زبانانی تہ ءَ یک وڑ (Common) بنت ءُ آہانی نیام ءَ مستریں فرق ءُ پیر'' چریشی ءَ پدّ ربیت کہ آہاں کوشست کتگ ہما راہداراں (اصولاں) درگیج اَنت کہ آہانی اطلاق دُرستیں زبانانی سرءَ یک پیم ءَ بہ بیت۔

گوستگیں بہرانی تہ ءَ من زبان کوّاسی ءُ دیم پہ دیمی زبان کوّاسی ءِ بابت ءَ نبشتہ کتگ اَت۔ من اے ہم نبشتہ اَت کہ سر ولیم جونز ءَ ءُ رَند دیم پہ دیمی زبان کوّاسی ءَ چون ردوم کُت ءُ ہندو یورپی زبانانی بابت ءَ بازیں دیم پہ دیمی (تقابلی) بُن رہبند نبشتہ کنگ بوت اَنت۔ اے بُن رہبندانی تہ ءَ فرانز بوپ ءِ دیم پہ دیمی بُن رہبند وتی وہد ءِ اہم تریں بُن رہبند اَت۔

ہمے پٹ ءُ پولانی تہ ءَ کوّاساں ہندو یورپی زبانانی تہ ءَ توارانی بدلی ءُ سدلی (Sound-change) ءِ سرءَ ہم باز کار کتگ ات۔ آہاں پیش داشتگ کہ یک توارے یک ہند ءُ یورپی زبانے ءِ گالوارانی تہ ءَ یا اے دگہ ہم سیادیں زبانانی تہ ءَ چون بدل بیت۔ یورپ ءِ تمامیں زبان کوّاس وتی وتی ملکاں اے بُن گپ ءِ سرءَ کار کنگ ءَ ات اَنت۔ بلئے راس موس راسک (Rasmus Rask) ءُ یاکوب گرم (Jakob Grimm) ءَ ہند ءُ یورپی زبانانی تہ ءَ بازیں توارانی بدلی ءُ سدلی ءِ قانون (Law) دَرگیتگ اَنت کہ

آ گِرم ءِ قانون (Grimm's Law) ءِ نام ءَ مشہور بوت۔ گوش اَنت کہ راس موسّ راسک ءَ چہ یا کوب گرَم ءَ پیسر اے قانون در گیتگ اَت، بلئے وشنامی یا کوب گرم ءَ نصیب بوت۔ آئی ءَ اے قانون ۱۸۲۲ ءِ سال ءَ چاپ ءُ شنگ کت۔ ہنچو جاہ کیت اے ہر دوئیں زبان زانتاں کم ءُ گیش یکیں وہدءَ اے قانون در گیتگ اَت۔ ما گرَم ءِ اے قانون ءِ بابت ءَ دگہ جاہے گپ جنیں۔ گرِم ءِ اے قانون توارانی بدلی ءُ سدلی ءِ بابت ءَ گُڈّی دانک (حرفِ آخر) نہ اَت پرچیکہ بازیں دگہ توار ہنچیں ات اَنت کہ اے قانون ءِ گِردانک ءَ (دائرہ ءَ) چہ در، بے رَہبند (Irregular) کُلبِن (بزاں کل بے نہ اَنت یا Exceptions) ات اَنت۔ پمیشکا اے دگہ بازیں زبان کوّاساں کوشست کت کہ ہمے کلبنیں (استثنائی) تواراں پہ ہم قانون در بگیج اَنت، بلئے آ دُرستانی قانون نیم بُندگ ات اَنت۔ تانکہ ۱۸۷۵ ءِ سال ءَ ڈینمارکی زبان زانت کارل ویرنیر (Karl Verner) ءَ بازیں بے رَہبندین کُلبنیں توارانی قانون در گیتک ءُ زبان کوّاسانی دیم ءَ پیش کت۔ اے قانون ءَ ویرنیر ءِ قانون (Verner's Law) گوش اَنت۔

نوک باہَندیں بُن رَہبندکار (Neogrammarians)

۱۸۷۰ ءِ دَہ سالی ءَ جرمنی ءِ تہ ءَ بازیں زبان کوّاس بُن رہبند ءِ سر ءَ کار کنگ ءَ پہ یکجاہ بوت اَنت۔ آہاں ہند ءُ یورپی توارانی بدلی ءُ سدلی ءِ بابت ءَ دعویٰ کُت کہ ''توارانی قانونانی (Sound Laws) تہ ءَ (ہچ وڑیں) کلبِن (استثنا یا Exceptions) نیست''۔(۱)

' Sound laws have no exception '.1

اے جَم بندی (گروہ) ءِ تہ ءَ گیشتر نوک باہندیں زبان کوّاس ات اَنت۔ آہانی پیریں ہمکاراں آہاں پہ مسخرا (Junggramatiker) بزاں ''نوک باہندیں بُن رہبندکار''

ءِ نام پر بَست۔ اے نام تا روچ مرچی آہانی پُشت ءَ لچ اتگ۔ اے جم بندی ءِ تہ ءَ اوگسٹ لیسکیان (August Leskian) ءُ کارل بُرگمان (Karl Brugmann) ءِ پیمیں ٹوہیں زبان کوّاس ہم گون ات اَنت۔ کارل بُرگمان ءِ ''ہندو یورپی زبانانی دیم پہ دیمی (تقابلی) بُن رہبند'' کہ پنج تاک بندانی (جلدانی) تہ ءَ اِنت، تنے وہدی ہم دیم پہ دیمی بُن رہبند ءِ شرتریں کتاب زانگ بیت۔

توارانی بابت ءَ نوکیں رہبندکارانی بُرزی دعویٰ ءِ سرءَ چہ ہما وہداں بگر تا اے وہدی یک پیم ءَ نگدکاری کنگ بوتگ۔ جان لائینز (John Lyons) اے باروءَ چو نبشتہ کنت: ۲ ؎

" .....the thesis that sound-laws operated without exception was patently false." 2

''اے گوشگ کہ توارانی قانونانی تہ ءَ ہچ کلبیں (exception) نیست شَر پدّر کنت کہ اے (پہک ءَ) رَدءِ ناراست اَت۔''

سَنّتی (روایتی) بُن رَہبند

بُن رہبند ءِ سرءَ دُنیا ءِ درستیں مُلک ءُ دَمگاں نبشتہ کنگ بوتگ۔ مئے وتی ہمساگیں ملکاں ترا درستیں زبانانی بُن رہبند رس اَنت کہ گیشتر عربی یا فارسی زبان ءِ گیگان ءَ نبشتہ کنگ بوتگ انت۔ اے بُن رہبندانی درستیں بَہرءُ بلدگال (اصطلاح) عربی ءِ جندءِ تہ ءَ اَنت۔ عربی زبان ءُ دودانک (Culture) ءَ تیوگیں مسلمان قومانی زبانانی سرءَ مزنیں تاثیرے ہشتگ۔ اگاں تو مُلّا یے ءَ جُست بگرئے آ ترا گوش ایت کہ دنیا ءِ شرترءُ الکاپ تریں بُن رہبند عربی ئیگ اِنت۔ ہمے وڑءَ یورپ ءَ اے خیال عام بوتگ ءُ انگت بازیں مردم اِے خیال کن انت کہ لاتینی بن رہبند شرترین ءُ ''منطقی تریں'' بُن رہبند اِنت۔

ہنچو کہ لاتینی تمامیں یورپ ءِ مذہبی ءُ دودانکی (Cultural) زبان بوتگ۔ ہمے وڑءَ عربی اسلامی ملکانی تہ ءَ مذہبی ءُ دودانکی زبان بوتگ۔ مئے کَش ءُ گوَر ءِ درستیں زبانانی بن رہبندکاراں عربی ءِ رندگیری کتگ۔اے درستیں زبانانی بُن رہبند کہ اشانی تہ ءَ اردو ہم ہوار اِنت، سَنّتی یا روایتی بُن رہبند اَنت۔ اِے بن رہبندانی سرءَ باز کم زانشتی (علمی) نگدکاری کنگ بوتگ۔اردو کہ وتی منّ ءَ چَرے زباناں گیشتر ''بودناک تر'' زانگ بیت آئی ءِ بُن رَہبند کارہم سَنّت ءِ بزاں روایت ءِ دَنز ءُ مُجانی تہ ءَ دست ءُ پاد جنگ ءَ اَنت۔ ما وَباز پدءَایں، بلئے اردو ءِ سرءَ کروڑانی کروڑ کلدار خرچ بوتگ ءُ انگت ہم بیان اِنت بلئے افسوزی ہبر ایش اِنت کہ اردو زبان زانتی انگت ہم باز پُشت ءَ اِنت۔ مئے اے عادت بوتگ کہ ماہر جاہ ءُ ہر وہدءَ اردو ءِ گیگاناں گریں، بلئے اردو زبان زانتانی تہ ءَ تنے وہدی یک ہم بُن فکر کارے (Theorist یے) ودی نبوتگ۔ آوَت انگریزی ءُ اے دگہ یورپی زبان زانتانی چمدار اَنت۔ اگاں ما بگوشیں کہ مئے کش ءُ گوَر ءِ مُلکاں (البت بید چہ فارسی ءَ) بُن رہبند یک اوشتاتگیں آپے گُڑا ما رَد نہ بئیں۔

اے اوشتاتگیں آپ ءِ دیم ءَ یورپی بُن رہبند یک مست ءُ تچوکیں دریایے۔ یورپی بُن رَہبندانی سرءَ ہر دور ءُ ہر وہدءَ نگدکاری کنگ بوتگ۔ من اِدءَ یورپ ءِ تہ ءَ بُن رہبند ءِ ردوم ءِ یک گوَنڈیں چمشانکے دیاں۔ منی گورءَ اِدءَ اردو، فارسی ءُ عربی ءِ بُن زہ (Sources) نیست اَنت پمیشکا من تہنا یورپی بُن زہانی سرءَ تکّو کنگ ءَاوں۔ بلئے حقیقتیں ہبر ایش اِنت کہ یورپ ءِ تہ ءَ بُن رہبند ءِ سرءَ چہ ہر جاہ ءَ زیات کار بوتگ۔ پمیشکا کسے مجبور نہ اِنت کہ اے دگہ بُن زہانی چمدار بہ بیت۔

یورپی بُن رَہبندءِ سرءِ چمشانکے :

(۱)۔گالرِدءِ جوڑِشت یا ساخت (Structure) ءِبابت ءَ افلاطون ءُ ارسطو ءِفکرءُ خیال۔

(۲)۔تڑان ءِ بہرانی (Parts of Speech) باروءَ رواقی (Stoic) فلسفیانی فکرءُ خیال۔

(۳)۔نیامی باریگاں (قرونِ وسطیٰ ءَ) معناءِ بُن ءُ بیہہ ءِ بابت ءَ مکتب دوستیں (Scholastic) کوّاسانی (Scholars) فکرءُ خیال۔

(۴)۔ہَفدہمی قرن ءَ تجربہ بُنشتیں (Empiricist) ءُ عقلیت کاریں (Rationalist) فلسفیانی نیام ءَ فلسفی ءُ فِکری جیڑہ ءُ داواءُ آہانی فکرءُ خیال۔

(۵)۔ہژدہمی قرن ءَ انگریزی بُن رہبندانی تہ ءَ زبان ءِ راست ءُ ناراستیں دُروشماں نشان دیگ ءُ آہانی سرءِ زور پر دیگ۔

(۶)۔نوزدہمی قرن ءَ دیم پہ دیمی زبان کوّاسانی زبان ءِ تاریخ ءِ بابت ءَ فکرءُ خیال۔

ڈیوِڈ کرسٹل (David Crystal) گوشش ایت کہ اے تمامیں فکرءُ خیالانی تہ ءَ ''زورمندءُ نزوریں نقطہ مان بوتگ۔'' ۳؎

"Each one of them had strong and weak points." 3

ہنچو کہ من پیسر یگیں بہرانی تہ ءَ نبشتہ کتگ بیستمی قرن ءَ زبان زانتی ءِ سائنس پمیشکا دیم ءَ بَرگ بوت کہ زانتکاراں چاراِت کہ کوہنیں زانشت (توری زبان کوّاسی ءِ بہ بیت یا بُن رہبندءِ) سائنسی لوٹ ءُ گزراں پورا کنگ ءَ نہ اِنت۔ تانکہ نوم چومسکی ءَ زبان زانتی ءِ بابت ءَ وتی نوکیں آشوپی بُن فکر پیش کت۔

بُن رَہبندءِ زانِشت

بُن رہبندءَ ما یک زبانے ءِ دِلگاہ گوشت کنیں۔ بید چہ اے دلگاہءَ زبان، زبان نہ مان اِیت۔ ہمے دلگاہ ءِ سَوبءَ یک زبانے ءِ کارمرزی پہ رِدءُ بندءُ معنا دار بیت۔ بن رَہبند لہتیں ہنچیں رہبندانی بِزاں Rules یا ضابطہانی نام اِنت کہ آ ترا سوج دینت کہ تو یک زبانے ءِ توارءُ لبزاں چون ماں گالرِ دانی تہءَ کارمرز بکن ئے۔ توری اے کارمرزی گپءُ تڑانءَ بہ بیت یا نبشتہءَ۔ عربی زبانءَ پمیشکا بُن رہبندءَ ''قواعد'' گوش انت کہ قاعدہ ءِ لبز ءِ بازی (جمع) اِنت کہ آئی ءِ معنا ہم بُنِشت (بُن ہشت یا بنیاد) اِنت ءُ ہم رَہبند یا Rule اِنت۔ انگریزی ءِ لبز Grammar (گرامر) وتی جاہءَ وت یک جتائیں تاریخے ءِ واہند اِنت۔ بلئے بُن رہبندءَ پہ عربی ءِ لبز ''القواعد'' اے زا نِشت ءِ حقیقتیں کِردءَ (Function) پیش دارایت۔

انگریزی لبز Grammar بُندرءَ یونانی زبان ءِ لبزے کہ رَندترا گیشتریں یورپی زبانانی تہءَ کارمرز کنگ بوتگ۔ اے بُندرءَ دو لبزانی ہور بندی ے بِزاں گراما Gramma (حرف) ءُ تیکے Tike (اِزم) ءِ لبزانی بِزاں (نبشتگیں) حرفانی ہُنر۔ پدءَ اشی ءِ معنا حرفانی راست نبشتنگ کنگ ءِ اِزم بوتگ۔ بلئے کم کمءَ ایشی ءِ معنا یونانی ءِ جندءِ تہءَ بدل بیان بوتگ تا نکہ ایش پہ زبان ءِ توارءُ لبزءُ گالرِ دانی راستیں کارمرزی ءِ نشان دیوک بوتگ بِزاں بُن رہبند ءِ معناءَ کارمرز کنگ بوتگ۔

ہنچو کہ اِنسان بے زبانءَ پہک ءَ گٹّءُ گنگ بیت، ہمے وڑءَ زبان بے بُن رہبندءَ زبان نہ مان اِیت۔ انسانی چکّے کہ ودی بیت، پداٹیبرکءُ ورنا بیت ءُ گُڈسرءَ پیر

بیت ءُ چرے دنیا ءَ روت آ پہ سرسمائی یا بے سمائی شپ ءُ روچ وتی گپ ءُ تڑان ءَ بُن رہبندءِ راہداراں (اصولاں) کارمز کنت۔ فرینک پامر (Frank Palmer) گوشِ ایت: ۴ے

"What sets man apart from the rest of the animal kingdom is his ability to speak; he is an speaking animal-homo loquens. But it is grammar that makes language so essentially a human characteristic. For though other creatures can make meaningful sounds, the link between sound and meaning is for them of a far more primitive kind than it is for man, and the link for man is grammar. Man is not merely homo loquens; he is homo-grammaticus." 4

''ہما چیز کہ انسان ءَ چرے دگہ ساہداراں جتا کنت آ آئی ءِ ہبر کنگ ءِ بُود یا قابلیت اِنت۔ پمیشکا ایشی ءَ ''گپ جنوکیں'' ساہ دار گوش اَنت۔ بلئے بُندرءَ اِے بُن رہبند اِنت کہ زبان ءَ یک انسانی خاصیتے بخش اِیت۔ پرچیکہ ساہدار ہم معنادار ریں توار چہ دَپ ءَ کش اَنت، بلئے توار ءُ معناءِ نیامی کڑی پَر آہاں سکّیں اِبتدائی تہرے ئیگ اِنت۔ انسان ءِ گورءَ اے کڑی بن رہبندئیگ اِنت۔ انسان نہ تہنا ''گپ جنوک'' ایت آئی ءَ ''بُن رہبند کارمز کنوک'' ہم گوش اَنت۔''

بُن رہبندءِ بابت زبان زانت دو جاگہاں بہر اَنت۔ یک بہرے بُن رہبندءَ یک لُکّین ءُ ہُنَری (Technical) معنایے ءَ کارمز کنت۔ اے بَہر بن رہبندءَ چہ توار زانتی (Phonology) ءُ معنا زانتی ءَ (Semantics) جتا زانت۔ بلئے دگہ یک بہرے تا حدّے ءَ توار زانتی ءُ معنا زانتی ءَ ہم بُن رہبندءِ بہرے زانت۔

دُنیاءِ کمّ ءُ گیش چار ہزار زبان کارمرزبنت۔ بلئے اے دژستیں زبانانی بُن رہبند چہ یک ءُ دومی ءِ پہک ءِ جتا اَنت۔ دُورین ءُ گستائیں زباناں بِل یکّیں ٹکّ ءِ زبانانی بُن رہبند ہم گوں یک ءُ دگر ءِ فرق ءُ پیردار اَنت۔ چوکہ :

کوردی، بلوچی، پشتو ءُ فارسی یا جرمن، انگریزی ءُ ڈچّ (ہالینڈ ءِ زبان) یا گُڑا فرانسیسی، اسپینی، اِتالیائی ءُ پُرتگیزی زبان اَنت۔

ڈیوِڈ کرسٹل (David Crystal) بُن رہبند ءِ پجار ءِ چوش کنت۔ ۵ ؎

" A grammar... is an account of the language's possible sentence structures, organized according to certain general principles." 5

"یک زبانے ءِ بُن رَہبند آ زبان ءِ ممکنیں جوڑشتانی (ساختانی) ہنچیں پیرایے کہ آئی ءِ لہتیں لَس (عمومی) راہدارانی ہم دَپی ءِ (مطابق ءِ) رِدءِ بند دیگ بہ بیت۔"

ادءِ من یک دگہ پجارے پیش کناں کہ نوم چومسکی ءِ طرفداریں دو زبان زانتانیگ اِنت۔ آ گوش اَنت: ۶ ؎

" A grammar... is a set of rules which have two main tasks. They separate grammatical from ungrammatical sentences, thus making explicit claims about what is 'in the language' and what is not." 6

"یک بُن رہبندے ہنچیں رَہبند (Rules) اَنت کہ آ دو مزنیں کار پیش دار اَنت۔ آ بُن رَہبند ءِ گوں ہم دپیں (Grammatical) گالرداں چہ بُن رَہبند ءِ ناہم

دپیں (Ungrammatical) گالرِداں جتا کن اَنت ءُ دعویٰ کن اَنت کہ چے ''زبان ءِ تہ ءِ اِنت'' (بزاں راست اِنت) ءُ چے نہ اِنت (بزاں ناراست اِنت)''۔ ۷۔

مئے گوڑ ءِ اِے خیال عام اِنت کہ کجام یک زبانے ءِ بابت ءَ بُن رہبند ءِ زانشت (علم) گُڈسری دانک (حرفِ آخر) اِنت ءُ چرائی ءَ بُرزتریں دگہ ہچ زانشتے نیست بلئے اے خیال ءَ گوں حقیقت ءَ ہچ سیادی نیست۔ یک زبانے ءِ زانگ ءِ بابت ءَ بُن رہبند ءِ کِردار (Role) سکّ اہم اِنت بلئے زبان ءِ حقیقتیں زانشت زبان زانتی ءِ جند اِنت کہ بُن رہبند ہم اشی ءِ یک بہرے۔

بُن رَہبند ءِ شش تہر

(۱)۔ سوجکاریں یا نُسخہی بُن رہبند (Prescriptive Grammar) اے بُن رہبند ءِ ہما کتاب اَنت کہ ترا سوج دَینت بلکیں چہ سوج ءَ ہم دیم ترترا حکم دینت کہ تو زبان ءَ یک خاصیں وَڑے ءَ کارمرز بکن ئے۔ اے بُن رہبند کارانی گوڑ ءَ لَس مردم کہ یک لبزے ءُ گالرِدے ءَ چہ سَنّتی ءُ کتابی بُن رہبند ءَ دَر دگہ وڑے ءَ کارمرز بکن اَنت آ درست رَدُ ءُ ناراست انت ءُ زبان ءَ پیٹّین انت ءُ خراب کن اَنت۔ پمیشکا آ مردماں ''حکم'' دینت کہ ہچبر چوش مکن انت۔ ہژدہمی ءُ نوزدہمی قرناں برطانیا ءُ امریکہ ءِ اے دابیں بُن رہبند ماں ہر وانگ جاہ ءُ ہر بازار ءَ شنگ بوتگ اَنت۔ اے بُن رہبندانی تاثیر تنے وہدی ہم پَشت کپتگ۔ اشی ءِ مستریں سَوب ایش بوتگ کہ اے بُن رہبند کار چہ لاتینی بُن رہبند ءَ ہنچو اثر مند بوتگ انت کہ آہاں گوش ئے جہاد کتگ تا کہ آئی ءِ بُن رہبندی راہداراں اے دگہ دُرستیں زبانانی سر ءَ پہ زور بُمُش اَنت۔ اے بُن رہبند کارانی لَڑ سکّ دَراج اِنت بلئے ہژدہمی قرن ءَ بگر تا بیستمی قرن ءَ چہ سَدانی سَدانگریزیں بُن رہبندکاراں سے نام سک مشہور بوتگ اَنت بزاں،

Henry Fowler, Bishop Robert Lowth, Lindley Murray,

ہنری فاؤلر، بشپ رابرٹ لاؤت و لنڈلی مری ہژدہمی قرن ءِ بوتگ انت۔ آہانی بُن رہبند ۱۷۶۲ء ۱۷۹۴ء سالاں چاپ ءِ شنگ بوتگ انت۔ ہنری فاؤلر نوزدہمی ءِ بیستمی قرن ءِ نیامجیں ءَ بوتگ ءُ آئی ءِ وتی تمامیں زندءِ انگریزی زبان ءِ ''رکیّنگ'' ءِ جہد کتگ۔ آئی ءِ A Dictionary of Modern English Usage سوجکاریں یا نُسخہی بن رہبند ءِ انجیل زانگ بیت۔ سوج کاریں بُن رہبند کاراں اے ہبر ہچبر قبول نہ کتگ کہ زبان ہم چو انسانانی پیم ءَ بدل بنت۔ نُسخہی بن رہبند ءَ بَرے بَرے Normative ہم گوش انت کہ اے لبز ءِ معنا ہم سوج کار اِنت۔

(۲)۔ بیان کاریں (Descriptive Grammar) ہما بُن رہبند اِنت کہ آ زبان ءِ تمامیں شکل ءُ دُروشماں ہما پیم ءَ کہ ہست انت آہاں ہما وَڑ ءَ بیان بکنت ءُ اے بیان ءِ گیش ءُ گیواری (Explanation) ءِ تہ ءَ ہچ پیمیں ''حکم'' یا ''قضاوت'' (Judgement) مان مہ بیت۔

(۳)۔ وانینگی بُن رہبند: (Padagogical Grammar) اے ہما بُن رہبند انت کہ اسکول ءُ دگہ وانگ جاہانی تہ ءَ چُکّاں یا مسترینا ں وانینگ بنت۔ اے بُن رَہبند گیشتر درآمدیں زبانانی وانینگ ءَ پہ کار مرز بنت۔

(۴)۔ نِشون داری یا حوالہی بُن رہبند (Reference Grammar) ہما بُن رہبند ءَ گوش انت کہ یک زبانے ءِ پٹ ءُ پول ءَ پہ حوالہی کتابے بہ بیت۔ اے بُن رہبند ءِ نویسکار کوشست کنت کہ بُن رہبندی حقیقتاں یک ہنچیں بَہر بَہرین ءُ ہمُک پہنات ءُ کاملیں (Comprehensive) طرزے ءَ پیش بکنت کہ اے دگہ مردم آ کتاب ءَ یک حوالہی کتابے ءِ بستار ءَ کار مرز بکن انت ءُ چَرائی ءَ فائدہ برُ ورنت۔

(۵)۔ بن فکری بُن رَہ بند (Theoretical Grammar) ہما بُن رَہبندءَ گوش اَنت کہ آئی ءِ تہ ءَ یک خاصیں زبانے ءِ بدل ءَ تمامیں زبانانی ہم ڈروشمیں (Common) شکلانی بابت ءَ گپ بجنت ءُ اے شکلانی کار بندگ ءِ ہم ڈروشمیں راہداراں نشان بدنت کہ اے راہدار چون ڈرستیں زبانانی پٹ ءُ پول ءُ تجزیہ ءُ تحلیل ءَ پہ کارمرز کنگ بہ بنت۔

(۶)۔ سَنّتی بُن رہبند (Traditional Grammar) ہما بُن رہبند اَنت کہ زبان زانتی ءِ زانشت ءَ پیسر کارمرز بوتگ اَنت۔ اے رہبندانی تہ ءَ گوستگیں چُنت قرنانی یونانی، لاتینی، سنسکرت، چینی ءُ عربی ءُ عبرانی ءُ اِے دگہ زبانانی بُن رہبند ہوار اَنت کہ آ زبان ءِ تہمیات ءُ چَکّاسگ ءَ پہ یک خاصیں کار رہبندے (Method) یے کارمرز کن اَنت ءُ آ زبان ءِ یک خاصیں طرزے ءِ تپّاس کن انت۔

اے بُرزی تہرانی گیش ءُ گیوار کنگ ءَ پہ من ڈیوِڈ کرسٹل (David Crystal) ءِ زانت بلد ءَ (اِنسائیکلوپیڈیا ءَ) چہ کمک زُرتگ۔ بزاں

(The Cambridge Encyclopedia of Language,1992)

بُن رَہبند ءِ بُنکی بُن خیال (Concept)

بُن رہبند یک سکّیں پراہ ءُ شاہیگانیں بُن گپے۔ اِشی ءِ بابت ءَ من کوشست کناں کہ اشی ءِ بُنکی (بنیادی) بُن خیالاں وانوکانی دیم ءَ گونڈی ءَ پیش بکناں۔ اے بن گپ ءِ سر ءَ تہنا چُنت سیاہگ بَہرانی (پیراگرافانی) یا چُنت تا کدیمانی تہ ءَ نبشتہ کنگ سک گران اِنت۔ بُن رہبند کاراں پمیشکا اے زانشت ءَ را جتا جتائیں وَنڈاں بَہر ءُ بانگ کتگ۔ چہ ڈرستاں

کوہن تر ءُ مشہوریں وَنڈ مورفیم زانتی(Morphology)ءُ گالرِد سازی (Syntax) سیگ اَنت۔مورفیم زانتی ءَ کوہنیں باریگاں Accidence اِش ہم گوشتگ کہ چہ لاتینی ءِ Accidentia ءِلبز ءَ در کپتگ۔ہنچو جاہ کیت اولی دور ءِعرب کوّاس چہ لاتینی ءِاے دو بُن گیّیں بہر ءُ بانگ ءَ زانتکار بوتگ اَنت پمیشکا آہاں ہم وتی بُن رَہبند دو جاہاں بہر کتگ، بزاں صَرف ءُنحو ءِ بُن گیپّاں۔ بلوچی ءِ اولی بُن رہبند کہ مولانا عبدالصمد سربازی ءُ نبشتہ کتگ آئی ءَ ہم عربی ءِ رَند گیری ءَ وتی کتاب ''بلوچی صَرف ءُنحو'' ءِ نام ءَ شنگ کتگ ما اِدا پیسر لبز زانتی ءِ بابت ءَ گپ جنیں پد ءَ گالرِد سازی ءِ سر ءَ۔

لَبز زانتی یا مورفیم زانتی : (Morphology)

لبز زانتی یک زبانے ءِ لبزانی ءُ آہانی جتا جتائیں دَروشمانی باروءَ گپ جنت ءُ آہاں تپّاس کنت۔من جہل ءِ لہتیں دَروَر پیش کناں:

(۱)۔ کِتاب ءِ (کتاب + ءِ)۔(چوکہ کتاب ءِ نام)

(۲)۔ کتاب ءَ (کتاب + ءَ)۔(چوکہ کتاب ءَ ایرکن)

(۳)۔ کتاباں (کتاب + آں)۔(چوکہ کتاباں بیار)

بُرزی ہر سئیں لبز دو دو بہراں بہر کنگ بَنت چوکہ:

کتاب + ءِ، کتاب + ءَ، کتاب + آں

اے ہر سئیں لبزانی بُنی دَروشم ''کتاب'' اِنت۔ ''ءِ''، ''ءَ'' ءُ ''آں'' گڑنچ کار یا کُمک گال(Affix) اَنت ءُ وتی وتی جاگہہ ءَ بُنی لبز ءِ پیم ءَ معنا ہم دار اَنت۔ اے گڑنچ کار نام گال(اسم یا Noun) ءِ جتا جتائیں جاوراں (Cases) پیش دار اَنت۔ زبان زانتی

اے لبز ءِ کمک گالاں مورفیم (Morpheme) ءِ نام دنت۔ لے نارڈ بلوم فیلڈ مورفیم یا لبزاں دو جاہاں بہر کنت۔ بزاں کتاب ''آزاتین'' (Free) مورفیم اِنت ءُ ''ءِ'' ءُ ''ءَ'' ءُ ''آں'' ءِ گڑنچ کار ''بستگیں'' (Bound) مورفیم اَنت۔ مورفیم (Morpheme) یک لبزے ءِ چہ دڑستاں کسترکین ءُ معنا داریں یکّی (Unit) ءِ نام اِنت کہ آتپاّس کنگ ءِ لائق بہ بیت۔ کوہنیں بُن رہبند کاراں لبز ءِ جند ءِ نام کارمرز کتگ بلئے زبان زانت مورفیم ءِ لبز ءَ ترجیح دَینت۔ آہانی گوشگ ایش اِنت کہ مورفیم شرتر ءُ مناسب تریں گالے پرچے کہ لبز زبان زانتیتپاّس کاری ءَ پہ بیرگ ءَ کافی نہ اِنت۔

بن رہبند ءِ تہ ءَ مورفیمانی (لبزانی) جوڑشت (Structure) ءُ آہاں تپاّس کنگ ءِ زانشت مورفیم زانتی یا Morphology گوش اَنت۔

کُمک کارین ءُ دَرکپوکیں لبزانتی

مورفیم زانتی دو مزنیں شاخانی تہ ءَ بہر کنگ بوتگ بزاں گڑنچ کاریں (تصریفی یا Inflectional) ءُ دَرکپوکیں (استخراجی یا Derivational) مورفیم زانتی، لبزانی بدل بیوکیں دڑوشماں نشان دنت چوکہ یک لبزے ''تا'' (واحد) اِنت یا ''باز'' (جمع) اِنت یا یک لبزے اے دگہ لبز یا لبزاں گوں چے سیادی دار اِیت یا گُڑا یک لبزے ءِ ہنّوگیں (حال یا Present) شِگوستیں (ماضی یا Past) آئی ءِ آیوکیں یا دیم تری (مستقبل یا Future ءِ) دڑوشماں پیش دار اِیت۔ اِے دڑستیں حالتاں لبز یا مورفیم ءِ گڑنچ کارانی (Inflections) دڑوشم بدل بَنت۔ اِشانی لہتیں دَرَورمن وانوکانی دیم ءَ پیش کناں چوکہ:

چُک ءَ، چُکّاں۔ برات ءِ (برات ءِ) براتانی یا گڑا وان اِیت، وانگ ءَ اِنت، وَنت، وان اِیت (اِنت) یا کہ وان اَنت، وانگ ءَ اَنت، وان اَنت۔

دَرکپوکیں (استخراجی) مورفیم زانتی پیش دار اِیت کہ چون یک لبزے مورفیمے ءِ دُروشم بدل بوتگ ءُ آ یک نوکیں معنایے دار اِیت۔ چو کہ زردار یا زَرزوال ءِ لبز اَنت کہ آہانی بُنی لبز ''زر'' اِنت کہ وت یک جتائیں معنایے دار اِیت بلئے اگاں تو دار یا زوال ءِ کمک گالاں گوں آئی ءَ گنڈ بِدئے اے لبزانی معنا پہک ءَ بدل بیت۔ ہمے پیم ءَ راست ءُ ناراست ءِ لبز ءُ مورفیم اَنت۔ ادءَ ہم ''نا'' ءِ کمک گال ءَ راست ءِ بُنی گپّ ءِ معنا پہک ءَ بدل کتگ۔ ہمے وڑءَ اُشتری، ہَری، جنگول، چَم چار یا ترسناک ءِ لبز اَنت کہ اے دُرست دَرکپوکیں (استخراجی) مورفیم زانتی ءِ شرّیں دَروَر اَنت۔

لبزانی جَم بندی: (Word Classes)

بُن رہبندکاراں چہ کوہنیں باریگاں زانتگ کہ لبز جتا جتائیں خاصیت دار اَنت۔ آہاں اِشان ءَ جتائیں جم بندیانی یا طبقہ ءُ گروہانی تہ ءَ بہر کتگ۔ سَنّتی بن رہبندکاراں اِشانی ہبر ءُ تران ءِ بہر بزاں (Parts of Speech) گوشتگ۔ زبان زانت اِیشاناں لبزانی جم بندی گوش اَنت۔ ہر زبان ءِ تہ ءَ لبزانی جم بندی چرے دگہ زباناں کمّوبازفرق کن اَنت۔ بلوچی ءِ تہ ءَ ماشاں چو بہر کُت کنیں:

نام گال (Noun) نام بدل (Pronoun) سِتا گال (Adjective) کارگال (Verb) کارستا (Adverb) پیش گال (Preposition) پدگال (Postposition) ہوارگال (Conjunction) ءُ حیران گال (Interjection)۔

بلوچی ءَ اے لازم نہ اِنت ما اے دُرستیں جم بندیاں پَہکی ءَ بزوریں۔ بلئے اے یک ہنچیں بن گپے کہ اشی ءِ سرءَ ما رَندءَ گپ جنیں۔

بُن رَہبندی تہر (Grammatical Categories)

(۱)۔کارگوناپ (Aspect) ایش کارگال ءِ گوناپ ءَ پیش دارایت کہ یک کارے بیت یا بَیگ ءَ اِنت یا بوتگ۔

(۲)۔جاور (Case) گال رِدءِ تہ ءَ نام گال ءِ جاور ءَ پیش دارایت۔

(۳)۔جِنس (Gender) نام گال ءِ جِنس ءَ پیش دارایت بزاں نَر، مادگ یا بے جِنس۔

(۴)۔چاڑ (Mood) گالرِدءِ چاڑ ءَ پیش داریت۔اے چاڑ ءِ نشان دیوک کارگال اِنت کہ آ چتور گالرِدءِ تہ ءَ کارمز بیت۔

(۵)۔ شُمار (Number) نام گالانی شُمار ءَ پیش دارایت چوکہ ''تا'' (Singular)، ''دوکس'' (Dual)، ''سے کس'' (Trial) و ''باز'' (Plural) بلوچی ءَ تہنا ''تا''، ءُ ''باز'' کارمز بَنت۔ چوکہ سنگت ءُ سنگتاں۔

(۶)۔وہدکار (Tense) کارگال ءِ وہدءَ پیش دارایت بزاں آئی شِگوست (Past)، ہَنّوگ (Present) ءُ دیم تر (Future) ءِ جاوراں پیش دارایت چوکہ شُت، کیت ءُ رَوت (اِنت)۔

(۷)۔بدل رِد یا بدل توار (Voice)۔ یک گالرِدے ءَ چہ یک دُروشمے ءُ ہنچو بدل کنگ کہ آئی ءِ معنا بدل مہ بیت۔ چوکہ کتاب ءِ بُرت (آئی ءَ دَست ءَ) کتاب بَرگ بوت۔

گالرِد سازی (Syntax یا Syntactics)

گال رد سازی یک گال رِدے ءِ لبزانی یکجاہی ءُ آہانی رِدءُ بندین ءُ معنا داریں وانشت (مطالعہ یا Study) ءِ نام اِنت۔ انگریزی ءِ Syntax ءِ گال چہ یونانی زبان ءِ

Syntaxis ءِلبزءَ دَر کپتگ کہ آئی ءِمعنا رِدءُ بَندءِانت بزاں گالاں رِدءُ بندیگ۔ سَنّتی (روایتی) بُن رہبندکاراں گالرِدءِ پجار چو کتگ کہ ''آ یک پُورہیں خیالے دَرشان بکنت''۔ بلئے زبان زانت اے پجارءَ قبول نہ کن اَنت پَرچہ کہ ہر یک لبزے وتی جاگہءَ وَت یک پورہ ئیں خیالے سَہرا کنت۔ ما وقتے یک لبزے چہ دَپءَ درشان کنیں یا اشکنیں یا گُڑا آئی ءَ وانیں مئے ذہنانی تہءَ ہما لبزءِ یک عکسے دیمءَ کیت۔ ہما عکس ءَ ما خیال گوشیں۔ چمے سَوَبءَ لبزءَ را Unit of Sense بزاں ''خیال یا معناءِ یکّی'' ہم گوش اَنت۔ ہر یک لبزے وتی پُشتءَ یک خیالے ءُ معنایے دارایت۔ بلئے تانکہ ہمے لبزاں ما گالرِدے ءَ کارمز مکنیں کس نزانت کہ ما چے گوشگ لوٹیں۔ گالرِدلبزانی ہنچیں جم بَندی یے ءُ خیالانی ہنچیں لڑے کہ اشکنوک یا وانوکءَ یک کُلوہے سَر کنت۔ بلئے اگاں ما گالرِدے ءِ بُرزی پجارءَ قبول ہم بکنیں کہ گالرِد یک پورہ ئیں خیالے دَرشان کنت پدءَ ہم گالرِدانی ہنچاس کاریءَ (تجزیہ ءُ تحلیلءَ) ءُ رند ما اے آسرءَ سَربئیں کہ اے پجار یک بَروبریں پجارے نہ انت۔ اِدءَ من پہ دَروَرسئے ۳ گالرِدوانوکانی دیمءَ پیش کناں:

(۱) پُلّان اسکولءَ نہ شُت۔

(۲) پُلّان اسکولءَ نہ شُت پرچیکہ آئی ءِلاپ درد کنگءَ اَت۔

(۳) پُلّان اسکولءَ نہ شُت پرچیکہ آئی ءِلاپ درد کنگءَ اَت ءُ آئیءَ تپءَ ہم گپتگ اَت۔

بُرزی پجارءِ پدءَ تہنا اولی گالرِد یک خیالے نشان دَنت، بلئے دومی گالردءَ دو خیال مان اِنت بزاں (۱)۔ پُلّان اسکولءَ نہ شت۔ (۲)۔ آئی ءِلاپ درد کنگءَ اَت۔ بلئے سیمی گالرِدءَ سئے ۳ خیال یکجاہ اَنت، بزاں (۱)۔ پُلّان اسکولءَ نہ شت۔ (۲)۔ آئی ءِلاپ درد کنگءَ اَت۔ (۳)۔ آئی ءَ تپءَ ہم گپتگ ات۔ چرے دَروَراں شر پدّر اِنت کہ

ہمک گالرِ دتہنا یک ''خیالے'' نشان نہ دنت۔ پمیشکا ما گوشت کنیں کہ کوہنیں بُن رَہبند کارانی پجارنزورءِ نا سرجم اِنت۔

گوش اَنت کہ کوہنین ءِ چراہاں رَندتری بُن رَہبند کاراں گالرِ دءِ اٹکل دو سد پجار پیش کتگ۔ اے تمامیں پجار اِدءَ مئے دردءَ نہ وَراَنت البت زبان زانت گالرِ دءَ بُن رہبندءِ چہ دُرستاں اہم تریں جوڑِشت (Structure) زان اَنت۔

نوم چومسکی ءِ بُن فکر (Theory) بُندرءَ گالرِ دسازی ءِ بُن فکرے۔ آئی ءِ اولی کتاب Syntactic Structures کہ آئی ءَ زبان زانتی ءِ سائنس ءِ بُن پڈّ پہک ءَ جکسینت، گالرِ د سازی ءِ تَہر تہریں جوڑشتانی ءِ زبان زانتی ءِ تہ ءَ آہانی بُن رِدی کردار (Role) ءِ بابت ءَ اِنت۔ چومسکی گالرِ دءَ زبان ءِ بُنِشت (بُنی ہشت) زانت۔ زبان ءِ کارمرزی ءِ لبزانی اہمیت ءَ چہ کس ناں (اِنکار) کت نہ کنت۔ بلئے تہنا لبزانی مُجّی ءِ یکجاہی ہچ پیمیں درد نہ وارت، تا نکہ آ گالرِ دے پہ رِد ءِ بند کارمرز کنگ مہ بنت۔ ادءَ من لہتیں لبز نبشتہ کناں چو کہ دُر چک، چاکر، ناکو، ساہگ، نِشتگ۔ اے درستیں لبزاں اگاں ما سُہب تا بیگاہ بِرپَٹین ءِ بگوشیں مردم ہچ سرپد نہ بنت کہ ما اے لبزاں پرچے رَپٹگا ئیں۔ ابید چہ جتا جتا ئیں معناہاں چرے لبزاں کسے دگہ ہچ سرپدنبیت۔ بلئے اگاں ہے لبزاں ما گالرِ دے ءَ کارمرز بکنیں چو کہ ''چاکر گوں وتی ناکو ءَ دُر چک ءِ ساہگ ءَ نِشتگ''۔ گُڑاہر کس سرپد بیت کہ ما چے گوشگ لوٹیں۔ زبان تہنا لبزانی مُجّی ءِ نام نہ اِنت۔ لبز وتی جاگہ ءَ بے شک اہمیت دَاراَنت۔ بلئے زبان ءِ مول ءِ مراد حال شونی (Communication یا ابلاغ) اِنت ءِ حال شونی بے ہبر ءِ حال ءَ ہچ ممکن نہ اِنت۔ ہمے پیم ءَ ہبر ءِ حال ہم بے گالرِ د یا گالرِ داں ناممکن انت پرچیکہ گالرِ د ہبر ءِ حال ءِ جان ءِ ارواہ زانگ بیت۔ نوم چومسکی ءِ زبان زانتی ءِ ماڑی پمیشکا گالرِ دسازی (Syntax) ءِ بُن پد ءِ سرءَ قائم اِنت۔

من بُرزءِ بُن رَ ہبند ءُ آئی ءِ جتا جتائیں بہرانی بابت ءِ ہر چے کہ نبشتگ لازم نہ اِنت کہ آ پہ دژستیں زباناں سددرسد مناسب بہ بنت پرچیکہ دُنیاءِ تمامیں زبان چہ یک ءُ دومی ءِ فرق ءُ پیر دارانت البت، اے مُمکن اِنت کہ بازیں بُن رہبندی گوناپاں گوں اے دگہ زباناں تا حدّے ءِ ہم رنگی ہم نشان بِدینت۔

References: نشون داری :-

1. Reprinted in David Crystal, The Combridge Encyclopedia of Lanuguage, C.U.P, 1992, p329

2. John Lyons, Language and Linguistics, C.U.P, 1981, p196

3. David Crystal, Linguistics, Penguin, 1974, p40

4. Frank Palmers, Grammar, Penguin, 1975, p8

5. David Crystal, see ref.1, p88

6. N.Smith and D.Wilson, Modern Linguistics, Penguim, 1980, p14

توار چکّاسی (Phonetics)

انگریزی ءِ Phonetics ءِ گال ءَ پہ من ''توارچکاّسی'' ءِ نام زُرتگ کہ ایشی ءَ اردوءَ ''صوتیات'' فارسی ءَ ''آواشناسی'' ءُ عربی ءَ ''علم الاصوات الکلام'' یا ''علم الصوتیات'' گوش انت۔

اے نبشتانک ءِ اولی بہرءَ (بزاں ''سَری دانک'' ءَ) من نبشتگ اَت کہ وتی ورنائی ءَ من لوٹ اتگ اَت کہ بلوچی توار چکّاسی یا صوتیات ءِ بابت ءَ نبشتہ بکناں بلئے اے زانشت ہنچو پہ زُوتی دیم ءَ روان اَت کہ من سک پُشت ءَ پَشت کپتوں ہمے سَوب اِنت کہ بلوچی توارانی بارو ءَ منی کار مہتل بیان بوت ءُ یک ہنچیں وقتے آ تک کہ من مارِات کہ اے منی ہوپی کارے نہ اِنت۔ حقّیقتیں ہبر ایش اِنت کہ توار چکّاسی ءِ بارو ءَ منی زانتکاری سک کوتاہ ءُ محدود اَت۔ آوہداں توارچکاّسی ءِ بابت ءَ شرّیں زانتکاریں مردمانی زانگ (Perception) ایش ات کہ اے زانشت ءِ کار یک زبانے ءِ تواراں یک پہ یک ءِ نشان دیگ ءُ آہاں گیشینگ ءُ پراہاں مناسبیں نشانی (Symbol) ءُ حرف جوڑ کنگ اِنت۔ توار چکّاسی ءِ کار سَر ظاہر ءَ وَ ہمیش انت، بلئے اے چکّا سَگ ءَ پہ یک خاصیں سائنسی کارکردے (Procedure یے) ہَست کہ آئی ءَ ہچ کس بے Training (بزاں بے کار در بَرگ ءَ) شَر دَر بُرت کُت نہ کنت۔ اے کار ءِ دَر بَرگ بلو ہالو آسان ہم نہ اِنت۔ پریشی ءَ چَندی ماہ ءُ سال درکار بنت۔

توار چکّاسی، زبان زانتی ءِ چہ دُرستاں کوہن تریں شاخ اِنت۔ دُنیاءِ کوہن تریں نِبشتہ ءِ رہبند بُندرءَ ہمابارِیگانی زانتکاراں وتی زبانانی یک یک توارے شَر چکّاس اتگ ءُ پراہاں خاصیں نشانی اِش جوڑ کُتگ۔ ہمے نشانیاں ما مروچی ''الفبا ''یا Alphabet گوشیں۔ چمے الفبایاں رَندترءَ مئے ہنّوگیں درستیں اِلفبا جوڑ بوتگ انت۔ اے کوہنیں الفبا مئے کوہن تریں توار چکّاس گرانی (Phoneticians ءِ) نمیرانیں کارپَد (کارنامہ) اَنت۔

توار چکّاسی، زبان زانتی ءِ چہ دُرستاں کوہن تریں زانِشت اِنت۔ اگاں ما بگوشیں کہ توار چکّاسی چہ زبان زانتی ءِ زانِشت ءَ باز پیسر بوتگ گُڑا ما رَد نہ بئیں۔ دُنیاءِ کوہن تریں نِبشتہ ءِ رہبند کہ تنے وہدی مئے دیم ءَ آ تلگ اَنت آہاں سَرجم کنوک ہما باریگانی بے دروریں زانتکار بوتگ اَنت۔ اے نِبشتہ ءِ رہبندانی تہ ءَ مِصری، فینیقی، سُمیری، آشوری، اکّادی، موہن جودڑو وہِتّی (Hittite) رہبند، کوہنیں ہندوستان ءِ برہمی رہبند، کوہنیں ایران ءِ میخی رہبند، کوہنیں یونانی، کوہنیں چینی ءُ نیا می امریکہ ءِ مایا (Maya) و اَزٹیک (Aztec) ءِ رہبند۔ چرے رہبنداں لہتیں بُت دُروشمیں رہبند (Pictograph) ءُ لہتیں سرجمیں الفبا بوتگ انت۔ ہنچو جاہ کیت کہ کوہن ءَ چہ کوہن تریں رہبند کُل بُت دُروشم بوتگ اَنت ءُ زانتکاراں رَندترءَ کم کمّ ءَ ہمے رہبند بدل کنان کتگ ءُ گڈّ سرءَ سرجمیں الفبا اِش جوڑ کتگ انت۔

توار چکّاسی ءِ زانِشت

توار چکّاسی انسانی تواران ءَ یک پہ یکّ ءَ نشان دیگ ءُ آہاں گیشینگ ءُ پراہاں خاصیں نِشانی (Symbol) کارمرز کنگ ءِ سائنس اِنت۔ اے زانِشت زبان زانتی ءِ چہ دُرستاں سائنسی ترءُ ٹیکنیکل تریں شاخ اِنت۔

نوزدہمی ءُ بیستمی قرنان زانتکاراں انسانی توارانی چکّاسگ ءَ پہ نوکیں نوکیں مشین جوڑ کُت اَنت۔ مروچاں دُرستیں زانگ جاہاں (یونی ورسٹیاں) توار چکّاسی ءِ چکّاس جاہ (Laboratory) ہَست انت کہ اوداں تہر تہریں مشینانی وسیلہ ءَ گپّ ءُ تزانی تواراں سائنسی صورت ءَ چکّاس انت ءُ آہانی بارو ءِ نتیجہ گیری کن انت۔

آر۔ایچ۔رابِنس (R.H.ROBINS) توارچکّاسی ءِ پجار ءَ چوش کنت :

Phonetics is in general (that is, concerned with speech, sounds as such without reference to their function in a particular language), descriptive and classificatory.... (R.H.Robins, General Linguistics, C.U.P, 1975 p.120)

''توارچکّاسی سَر تا سَر بیان کار اِنت ءُ تواراں ٹکّانی تہ ءَ (بہر کنت) اشی ءِ مستریں کار گپّ ءُ تزانی تورانی چکّاسگ اِنت۔ایشی ءَ گوں اے ہبر ءَ کار نیست کہ یک خاصیں زبانے ءَ اے توارانی کِردے اِنت''۔(بزاں توارچکّاسی ءِ کار ہمے تواراں یک پہ یکّ ءَ گیشینگ اِنت ءُ بَس۔ اشی ءِ پہکیں ذمہ داری ہمد ءَ کیت ءُ توام بیت)۔

توارانی بابت ءَ اِد ءَ یک ہبرے من بگوشاں کہ توارانی دَر بَرگ آسانیں کارے نہ اِنت۔ پرچیکہ بازیں بلکیں سدانی سد ہنچیں توار ہست کہ ما آہاں یک بیمے ءَ اِشکنین ءُ دگہ کسے آہاں پہک ءَ دگہ وڑے ءَ اِشکُنت۔ چوکہ عربی ءِ (ص)، (ض)، (ظ) ءُ (ق) ءِ توار اَنت۔عرب اے تواراں یک پیم گوش اَنت ءُ ما آہاں دگہ وَڑے ءَ اشکنیں۔ اے وَ یک دگہ زبانے ءِ دَرور اِنت، بلئے یکّیں زبان ءِ گوشوک ہم برے برے توارانی اِشکنگ ءَ رَد کن انت۔ توار چکّاس گِرانی گوشگ ایش اِنت کہ ہر یک مردمے ءِ توار ءُ ہبر گوں دگہ

مردمے ءَ فرق کن اَنت۔ اے حقیقت ءَ وَ ہر کس زانت پرچیکہ ما یک مردمے ءِ توارءِ اِشکنگ ءَ ہما دَمان ءَ زانیں کہ اے فلانی ءِ توار اِنت۔ بلئے زانتکارانی گوشگ ایش اِنت کہ اے دِگراں بِل کجام ہم یک مردمے یک توارے یا لبزے ءَ اگاں دومی بَرءَ بگوش اِیت آ توار یا لبز سَد در سَد یک پیم نہ بَنت۔ توار چکّاس گِرتہر تہریں مشینانی وسیلہءَ اے گوشت کنت کہ اے توار چتور گوں یک ءُ دومی ءَ فرق کن اَنت۔

توار چکّاسی ءِ چکّاس جاہانی (Laboratories) تہ ءَ ہما مشین کہ کارمرز بنت چراہاں لہتینانی نام ایش اَنت :

Sound Spectrograph (اے توارانی موجاں کسان کسانکیں کِشکُکانی وسیلہ ءَ کاگد یا بُت پردگ (Screen) ءِ سرءَ چپ ءُ راست ءُ بُرز ءُ جہلاد چاپ کنت کہ اِشاں ''توار چاپ'' (Voice Print) گوش اَنت)

Pneumatachograph۔ اے مشین پُپّاں چہ درکپوکیں گواتی موجاں چکّاس اِیت۔

Electropalatograph۔ اے نُکّی تواراں چکّاس اِیت۔

Electroaerometer۔ اے سینگ ءُ دپ ءُ پونز ءِ گواتی موجاں چکّاس اِیت کہ آ توار بَنت ءُ چہ دَپ ءَ یا پونز ءَ درکپ اَنت۔

Electromyograph۔ اے مشین دپ ءُ پونز ءِ بَز گوشتانی (بزاں Muscles ءِ) کسان کسانیں سُرءُ پُراں (Movement آں) چکّاس اِیت کہ آ تواران ءَ چہ دپ ءَ یا پونز ءَ درکپگ ءَ پہ کمک کن اَنت۔

Electrolaryngograph۔ ایش گُرّ ءُ گُرُو ءِ تواراں چکّاس ایت۔

Sound Synthesizer۔ اے گوشاں کپوکیں یا اشکنگی تواراں گیشّین ایت ءُ چکّاس ایت۔

مئے دِل ءَ گپّ ءُ تڑانی تواراں گیشیّنگ ہچ گڑانیں کارے نہ اِنت بلئے حقیقت چو نہ اِنت۔ ماتہنا ہما تواراں زانت کنیں کہ مئے جندءِ زبان ءَ ماں کارمرز بَنت یا مئے ہمسا ہگیں زباناں کار بَندگ بنت بزاں ہما ہمسا ہگیں زبان کہ ما آہاں شَر یاد گپتگ ءُ آہانی کارمرزی ءَ شَر زانیں۔ بلئے اے دگہ زبانانی بازیں تواراں پمّا ہنچو درآمد اَنت ہنچو کہ آہانی کارمرز کنوکانی جِند اِنت۔ مئے گوُرا (ب) ءُ (پ) ءُ (ک) ءُ (گ) ءِ تواراں شر گیش اتگیں تواراَنت۔ چوکہ باد ءُ پاد یا کار ءُ گار ءِ تواراَنت۔ بلئے تو یک عربے ءَ بگوش کہ اے تواراں بہ گیشین ایت ءُ بگوش اِیت آاے تواراں ہچبر گیشینت کُت نہ کنت پرچے کہ آئی ءِ زبان ءِ تہ ءَ، (پ) ءُ (گ) ءِ تواراَنیست اَنت۔ پمیشکا تو گندئے کہ گیشتریں عرب انگریزی ءِ Park ءُ Pen ءِ تواراں بارک ءُ بین گُش اَنت۔ ہنچو کہ عرب مئے تواراں گیشینت کُت نہ کن انت، ہمے وڑءَ ما ہم آہانی تواراں گیشینت کُت نہ کنیں۔ چوکہ (ص) (ط) (ظ) (ض) (ق) ءُ (ع) ءِ تواراَنت۔ پمّا اے تواراں گیشینگ سک گران اِنت۔ مئے گوشاں اے توار (س) (ت) (ز) (ک) ءُ اَلف ءِ تواراَنی مٹّ اَنت۔ بلئے عرب اے تواراں شَر شَر گیشین اَنت ءُ گش انت۔ عرب (ض) ءِ تواراءِ سرءَ خاص طورءَ ہنچو پہر بَند اَنت کہ وتی زبان ءَ "لُغتہ الضاد" یا "لُغتہ الاِضّ" گوش اَنت بزاں (ضاد) ءِ تواراءِ زبان۔

مَن اِدءَ یک دگہ دَر وَرے پیش کناں بزاں مئے ہمسا ہگیں زبان سِندھی ءِ دَروَرءَ۔ مئے گوُرءَ [ب] ءِ توار یکّے اِنت، بلئے سِندھی ءَ [ب] ءِ تواراءِ سئے گوُناپ اَنت بزاں [ب]، ب و ب۔ چشاں گُڈتری ب (بزاں ب) ءِ توار مئے رودراتکی

گالوارا کارمز بیت۔ چوکہ بھانکُر (بزاں ہمباز کنگ) ءِلبز ءِ بھ ءِ توار اِنت۔ اے [ب] بُندرءَ [ب] ءُھ (بزاں بھ ء) ہَواریں توارءَ دَنت، بلئے مئے گوُرا ب ءِ بدل نیست۔ مئے گوش اے ہرسئیں توارانی تہ ءَ ہچ فرق کت نہ کن اَنت۔ پمّا اے ہرسئینانی توار یک اَنت۔ سندھی ءِ دگہ لہتیں توار اَنت کہ تہنا سندھی اِش گوشت کن اَنت۔ چوکہ ڈ ءِ ہمرنگیں توار اَنت بزاں ڈ، ڈے و ڈے ءِ توار یا گ، گ ءُ گ ءِ توار اَنت۔ پمّا ڈ، ڈے و ڈے ہرسئیں ڈ ءِ توارءُ گ، گ و گ ءِ توار گ ءِ توارءَ دَینت۔ ما اے توارانی تہ ءَ ہچ پیمیں فرق ءُ پیر نہ گِندیں بلئے حقیقت ایش اِنت کہ اے دَرست جتا جتائیں توار اَنت۔ پمیشکا زانتکاراں پرے توارانی واسطہ جتائیں نشانی (Symbol) یا حرف جوڑ کتگ اَنت۔

اے دَرستیں بُرزی دَروَرانی مول ءُ مراد ایش اِنت کہ یک درآمدیں زبانے ءِ تواراں پہمگ ءُ آہاں گیشینگ آسانیں کارے نہ اِنت۔ اے توارانی گیشینگ ءَ پہ مزنیں زانتکاری یے پکار بیت۔ درآمدیں زبان وتی جاگہہ ءَ باز بَریکّیں زبان ءِ کارمز کنوک ہم وتی بازیں تواراں شَر گیشینت کُت نہ کن اَنت۔ اِدءَ من بلوچی ءِ جندءِ رودرآ تکی ءُ رخشانی گالوارانی دَروَرءَ پیش کناں۔ اے گالوارانی تہ ءَ ث، ذ، ڤ (انگریزی ءِ v ءِ توارءِ مَٹّ چوکہ وہاڤ (Wha:v) بزاں وہاو یا واب) ف، خ ءُ غ ءِ توار اَنت کہ اے دگہ گالوارانی تہ ءَ کارمز نہ بَنت ءُ اے گالوارانی کارمز کنوک اِشاں گوشت کت ہم نہ کن اَنت۔ بلئے اِشی ءِ معنا اے نہ اِنت کہ اے بلوچی توار نہ اَنت۔ اے ہَمینچک بلوچی اَنت ہمینچک کہ مئے اے دگہ دَرستیں توار اَنت۔ اے حقیقت مارا شر پیش دار ایت کہ مئے ہنّوگیں نبشتہ ءِ رہبند یک سَرجمین ءُ پیلّویں رہبندے نہ ایت۔

توار چکّاس گر (Phonetician) ءِ مستریں کار نہ تہنا تواراں پہ نشانی جوڑ کنگ ءُ سیاہگ بند بزاں (Record) کنگ اِنت بلکیں آئی ءِ چِدءُ مستریں کار ایش اِنت کہ آ ہر یک توارے ءِ بُن زہ (Source) ءَ ہم نشان بدنت ءُ ہم شر شر بگشّین اِیت ءُ بیان بکنت کہ آ توار جان ءِ تہ ءِ کجام بندءُ بوگ ءَ چہ درکپتگ۔ اے کارءَ پہ توار چکّاس گر بایداِنت کہ تواراني جان زانتیءَ (Physiology) ءَ شرُاستادبہ بیت۔ اے کار کردءِ (Procedure) ''جان زانتیں توار چکّاسی'' (Physiological Phonetics) گُش اَنت۔

اے حقیقت ءَ ہر کس زانت کہ گپّ ءُ تڑانی توار چہ دپ ءَ درکپ اَنت بلئے آ ہانی بُن زہ انسان ءِ پُپّ اَنت۔ مئے دَرستیں توار، گوات ءِ شکل ءَ چہ مئے پُپاّں چِست بَنت ءُ مئے سینگانی پردگ (Diaphragm) ءُ پدءَ گُرّ ءُ گُٹّ ءُ گُڑو ءِ راہ ءَ نک، لِلّک، دنتان ءُ لُنڈانی وسیلہ ءَ چہ دَپ ءَ یا پونز ءَ درکپ اَنت۔ گُٹّ ءُ گُڑو ءَ رَند دپ ءِ جِندءِ توک ءَ ہر توارے جِتا جِتائیں راہاں نک، لِلّک، آ رُوک، دنتان ءُ لُنڈانی کُمک ءَ دَپ ءَ چہ دَر کپ اَنت پمیشکا مئے دَرستیں توار یک رنگ ءُ یک پیم نہ اَنت۔ جان زانتیں توار چکّاسی تہر تہریں مشینانی وسیلہ ءَ ہر رنگ ءُ ہر وڑیں تواراں یک پہ یک گیشین اِیت ءُ نشان دنت۔ توار چکّاسی تہنا یک زبانے ءِ گپّ ءُ تڑانی تواراں گوں کار نہ داریت آ دَرستیں زبانانی تواراں گوں کار دار اِیت۔ یک توارے کہ چہ گُٹّ ءُ گُڑو ءَ رَند یک خاصیں راہ ءُ وسیلہ ءَ چہ دپ ءَ (یا پونز ءَ) درکپ اِیت گُڑا آ توار توری ہر زبانے ءِ بہ بیت آ دائم ءَ یکّیں توارے ءِ شکل ءَ چہ دپ ءَ دَر کپ اِیت چوکہ سادہیں [ب] یا سادہیں [ج] ءِ تواراَنت۔ اِشانی توار دُنیا ءِ دَرستیں زبانانی تہ ءَ یک وَڑ ءُ یک رَنگ ءَ اَنت۔ ہنچو کہ من بُرزءَ نبشتگ کہ توار چکّاسی دنیا ءِ تمامیں زباناں گوں کار

دارایت۔ پے سَوب ءَ زانتکاراں کوشست کُتگ کہ دُرستیں زبانانی تواراں پہ یک دُنیا گیریں الفبایے جوڑ بکن اَنت۔ ڈینمارکی زبان کواس اوٹو یسپرسن (Otto Jespersen) اولی زانتکار اَت کہ آئی ءَ اے صلاح داتگ اَت کہ یک دنیا گیرین الفبایے اڈ کنگ بہ بیت کہ آئی ءِ تہ ءَ تمامیں زبانانی تواراں پہ جتائین ءُ گیش اتگیں حَرف بہ بنت۔ فرانس ءِ تہ ءَ تواز چکّاسی ءِ استادانی گلّے ءَ کہ نام ءُ (Phonetic Teachers Association) اَت ۱۸۸۶ ءِ سال ءَ یک دُنیا گیریں الفبایے جوڑ کت ءُ چاپ ءُ شِنگ کت۔ اے گل ءِ نام رَند تر ءَ بزاں ۱۸۹۷ء سال ءَ بدل کنگ ءُ ''تواز چکّاسی ءِ دُنیا گیریں گل'' (International Phonetic Association) ایر کنگ بوت۔ اے الفبا ءِ بُنی راہدار (اصول) ایش انت کہ ہر یک توارے ءَ پہ پہک ءَ جتائیں ''ءُ یک حَرفی ئیں'' نشانی یے جوڑ کنگ بہ بیت۔ آہاں کوشست کتگ اَت کہ دنیا ءِ ہما زبان کہ آہاں زانتگ ات اَنت ہما دُرستیں زبانانی تواراے الفبا ءِ تہ ءَ ہوار کنگ بہ بنت۔ بلئے ہنچو کہ وَہد گوزان بوتگ ءُ دگہ نوکیں نوکیں زبانانی سر ءَ کار بوتگ آہاں اے الفبا ءِ تہ ءَ نوکیں نوکیں نشانی ءُ حرف جوڑ کنان ءُ اے الفبا سَرجم کنان کتگ۔ دُنیا ءِ تمامیں زانتکار (توری آہرچ مُلکے ءَ بہ بنت) ہمے الفبا ءَ کار مزکن اَنت۔

تواز چکّاسی ءِ شاخ

تواز چکّاس گِراں اے زانشت سے شاخانی تہ ءَ بہر کتگ کہ آہانی لڑ چوش اِنت :

(۱)۔ ہبر گیشینو کیں تواز چکّاسی (Articulatory Phonetics) گپ ءُ تڑانی تواراں چکّاس ایت (کہ آ چتور چہ پُپّ ءُ سینگ ءَ چِست بَنت ءُ چہ دَپ ءَ یا پونز ءَ دَر کپ اَنت) ءُ آہاں ٹکّانی تہ ءَ بہر کَنت بزاں Classify کَنت۔

(۲)۔ رَسانکی توار چکّاسی (Acoustic Phonetics) توارانی موجاں نشان دَنت کہ آ چتور گوات ءِ وسیلہ ءَ چہ گُشوک ءَ تا اشکنوک ءَ سَر بنت۔

(۳)۔ گوش دارگی توار چکّاسی (Auditory Phonetics) پیش دار اِیت کہ اشکنوک ءِ گوش ءُ پَہم (ذہن) گپ ءُ تڑانی تواراں چتور اشکن اَنت ءُ پجہ کار اَنت۔

توار چکّاس گِرتواران ءَ دائم ءَ تچکیں سیمکانی بزاں Brackets ءِ تہ ءَ نبشتگ کن اَنت چوکہ : [ب]، [ر]، [س] یا [ل] یا گڑا اے دگہ دُرستیں توار۔

توار چکّاسی زبان زانتی ءِ چہ دُرستاں بُودناک تریں (Developed) شاخ اِنت۔ اے زانشت ہنچو پراہ ءُ شاہگان اِنت کہ مروچاں وَت یک جتائیں سائنسے جوڑ بُوتگ۔

تڑان چی یے ءُ چون وَدی بیت؟

اولی جُست ءِ پَسوّ ءَ ہر کس زانت کہ تڑان ہما انسانی توارانی ہوار سَواری (مجموعہ) ءِ نام اِنت کہ آ معنادار اَنت ءُ مردم آہاں پہ حال شونی ءَ (Communication) کار مرز کن اَنت۔ بَنی آدم دگہ ہم بازیں توار چہ دَپ ءَ کشّ اَنت چوکہ گُل گُل ءِ توار، جَلّگ ءِ توار، چیشگ ءِ توار، یک نادراہ ءِ نژّگ ءُ نارگ ءِ توار، پُورت کنگ ءِ توار، گارتگ ءِ توار، شیزارگ ءِ توار، دَنتان نچینگ ءِ توار۔ ایش ءُ ہمے وڑیں دگہ بازیں تواراں ما تڑان گوشت کُت نہ کنیں۔ اِشی ءِ تہ ءَ ہچ شکے نیست کہ اے دابیں توار اِشکنوک ءَ حالے دَینت کہ دومی مردم چے کنگ ءَ اِنت۔ بلئے زبان زانتی گوں معناءَ کاردار یت ءُ بے معنا ئیں تواراں گوں آئی ءَ ہچ وڑیں کار نیست۔

نوں بیائیں دومی جُست ءِ نیمگ ءَ کہ تڑان چون ودی بیت؟ اے جُست ءِ جواب بلکیں ہم آسان اِنت بلئے اے شَرگیش ءُ گیواری لوٹ اِیت۔ تڑان جان ءِ توک ءَ چہ ودی بَیوکیں ہما توارانی نام اِنت کہ آ گوات ءِ دڑوشم ءَ پُپاّں چہ چِست بَنت۔ جان ءِ بازیں بَندءُ بوگ (organs) گوں وتی ہَواریں سُرءُ پُراں گوات ءِ راہاں بَرے بَندانت، بَرے کمّک ءُ بَرے بازپیچ کن اَنت۔ ہمے پیچ ءُ بندیں گوات وَہدے ''توار بوگانی'' (vocal cords) تہ ءَ رَوانت ءُ چہ دَپ ءَ یا پونز ءَ توار ءِ دڑوشم ءَ درکپ اَنت ما اِشاں ''تڑان'' گوشیں۔ اِدءَ یک حقیقتے باید اِنت کہ نشان دَیگ بِبیت کہ تڑان ءِ وَدی کاری ءِ اے تمامیں کارکرد (process) ءَ انسان ءِ اعصابی نظام (nervous system) ءِ کِردار چہ درستاں بُن پدی (بنیادی) اِنت۔ جان زانتی (physiology) مارا پیش داریت کہ ساہ کشگ (respiration) ''توار بوگانی'' وسیلہ ءَ توارانی ودی کنگ (phonation) ءُ معنادارِیں تڑان ءُ ہبرانی شَرشَر دَرشانی (articulation) ءِ اے کارکرد (process) ءِ تہ ءَ اے دڑستیں بُنی جاور (عوامل یا factors) گوں یک ءُ دِگر ءَ کُمک ءُ ہمکاری کن انت ءُ اعصابی نظام ءِ چارگُزاری ءُ آئی ءِ وسیلہ ءَ تڑان ودی کن اَنت۔ اگاں اعصابی نظام ءِ چارءُ گُزاری مہ بیت یا آئی ءَ عیبے مان بہ بیت گڑا مردم یا وَپہک ءَ تڑان ودی کُت نہ کن اَنت یا گڑالبج اَنت ءُ چَٹ بے معنائیں توار ودی کن اَنت۔

تڑان ءِ ودی کاری (production) ءِ تہ ءَ جَہلی بَندءُ بوگ ءُ جان ءِ لہتیں دگہ بَہر ہوار بَنت کہ اِشانی لَڑ چوش اِنت:

دَپ، پونز، دَنتان، آروک، نُکّ (ڈَڈّیں نُکّ ءُ لَہمیں نُکّ) لِلّکِ، لُنٹ، گُٹّ (pharynx) گُرُو (epiglottis) گُرّ (Larynx) گُرّاڑی (windpipe یا trachea) سینگ ءُ پہلوگ ءِ ہَڈّانی کبَس (chest and thoracic cavity) ءُ سینگ ءِ پَردَگ ءِ زاں diaphragm ءُ توار بوگ (Vocal cords)۔

گرِمّ ءِ قانون (Grimm's Law)

زبان ہم چو انسانانی ءِ اَبرم (فطرت) ءِ مَظہرانی وڑ ءَ دائم ءَ بَدل ءُ سَدل بَنت۔ ماوتی بلوچی زبان ءَ بچاریں گوستگیں پَیتاد سالاں اِشی ءِ تہ ءَ بازیں بدلی ءُ سدلی ودی بوتگ اَنت۔ اگاں مُلّا فاضل ءُ مَست توکلی پدءَ زندگ بہ بنت ءُ تُربت، شالکوٹ ءُ کراچی ءِ بازاراں بیا اَنت ءُ مردمانی ہبراں بشکُن اَنت آہاں ہنچو معلوم بیت کہ آ یک درآمدیں مُلکے ءَ آ تنگ اَنت کہ اود ءِ مردم کوشست وَ کن اَنت کہ بلوچی گپ بجن اَنت بلئے آہانی زبان ہنچو بدل بوتگ کہ آ مردمانی گیشتریں ہبراں بہہ سرپد نہ بَنت۔ اے ہبر مارا نشان دنت کہ ہچ زبانے دائم ءَ یک دابے ءَ نہ مان اِیت۔ وہدءُ زمانگ ءِ ہمرائی ءَ ہر زبانے ءِ توار، لبز، گالرِد، نبشتہ ءُ بُن رَہبند یک پیم ءَ بَدل بیان بَنت۔ اگاں تہنا پیتاد سالاں یک زبانے ءِ توک ءَ ہینچک بدلی ءُ سدلی آ تنگ گُڑا ما بچاریں کہ ہزاراں سالانی تہ ءَ آ چینچک بدل بوتگ اَنت۔ زبان کوّاس (philologists) ءُ زبان زانتاں گوستگیں سئے سَد سالاں مزن زحمت ءُ دِلسیاہی کش اتگ کہ ہزاراں سالانی پشت کپتگیں یا گاریں زباناں سرپد بہ بنت ءُ آہانی سائنسیتپّاس کاری ءَ بکن اَنت۔ ہنچو کہ من پیسر ءَ نبشتہ کتگ کہ سَر ولیم جونس ءِ گُشتانک ءُ نبشتانکان ءَ ءُ رَند تمایں یورپ ءُ امریکہ ءِ تہ ءَ زبان ءِ تپّاس کاری ءِ یک نوکیں جُنزے بِنا بوت۔ زانتکاراں چار اِت کہ سَنسکرت، کوہنیں یونانی، لاتینی، کوہنیں جَرمنِک ءُ کوہنیں پارسی ءِ بازیں نقش ءُ دَرُشم گوں یک ءُ دِگرے ءَ ہم رَنگی نشان دَینت۔ آ ہمے آ سر ءَ سَربوت اَنت کہ اے تمایں زبان بُندر ءَ چہ یک زبانے ءَ در کپتگ اَنت۔ آہاں اے زبان ءَ ''ہِند ءُ یورپی'' یا ''ہِند ءُ جَرمنِک'' ءِ نام دات کہ اٹکل چار ہزار سال کوہن اَت۔ آہاں وتی پول کاریانی ءُ اے تمایں زبانانی دیم پہ دیمی (تقابلی)

وانِشت (مطالعہ) ءُتپّاس کاری ءِ رَند، بُندری ہند ویورپی ءِ زبان ءُ آئی ءِ بُن رَہبند جوڑ کُت ءُ آئی ءِ Proto-Indo-European بزاں ''اولی یا بُندری ہند ویورپی زبان'' ءِ نام دات۔ زانتکارانی اے رُمب ءِ تہ ءَ جرمنی ءِ یاکوب گرِمّ (Jakob Grimm) ءُ آئی ءِ برات وِل ہیلم (Wilhelm) ہم یک ناں یک وڑے ہوارات اَنت کہ Grimm brothers ءِ نام ءَ مشہور بوت اَنت۔ اے ہر دوئیں برات وتی وہدءِ مزنیں استاد، پول کار، زبان کوّاس ءُ بُن رَہبند زانت ات اَنت۔ بلئے عجبیں ہبر ایش اِنت کہ آ دُنیاءِ تہ ءَ پہ دگہ یک سَو بے ءَ سَک نامدار بوت اَنت۔ آہانی جَرمَنِک گیدی قصّہانی کتاب (Children's Tales) زُوت نہ تہنا تمامیں یورپ ءُ امریکہ ءَ بلکیں تیوگیں چاردانگ ءَ دست پہ دست بوت ءُ تنے وہدی ایشی ءَ دُنیا ءِ یک سَد ءَ چہ ہم گیشتر زبانانی تہ ءَ ترّینگ بوتگ۔ ۱۸۲۲ع ءِ سال ءَ یاکوب گرِم ءَ وتی کتاب ''جَرمنِک ءِ بُن رَہبند'' چاپ کُت۔ یک ہبرے اِدءَ من شَر بگیشّیناں کہ ''جَرمنِک'' ءِ معنا تہنا جرمن زبان نہ اِنت۔ اِشی ءِ تہ ءَ کوہنیں جَرمن ءَ (۱) ابیداے ٹکّ ءِ دَرستیں زبان ءُ گالوار ہوار اَنت۔

''بندری جَرمنِک زبان'' یا Proto-Germanic اُٹکل دوہزار پنج سد سال پیسر چہ ہند ویورپی زبان ءَ جتا ءُ وت یک آ جوئیں زبانے جوڑ بوتگ، یاکوب گرِم ءَ وتی اے کتاب ءِ تہ ءَ اے نشان دات کہ ''بُندری ہند ویورپی'' ءِ سئے (۳) توار جتا جتائیں وہداں چون بدل بیان بوتگ اَنت۔ اے توارانی بدلی ءُ سَدلی ءِ لَڑ چوش انت:

اولی باریگ:۔ بُندری ہند ءُ یورپی زبان -----> بُندری جَرمنِک زبان،

''بھ'' [bh] ءِ توار ----- ماں ''ب'' [b] ءِ توار ءَ بدل بوتگ

''ڈھ'' [dh] ءِ توار ----- ماں ''ڈ'' [d] ءِ توار ءَ بدل بوتگ

''گھ'' [gh] ءِ توار ----- ماں ''گ'' [g] ءِ توار ءَ بدل بوتگ

دومی باریگ:۔ بُندری جرمنِک زبان -----> کوہنیں جرمن زبان(۱)

''ب''[b] ءِتوار -----ماں ''پ''[p] ءِتوارءَ بدل بوتگ

''ڈ''[d] ءِتوار -----ماں ''ٹ''[t] ءِتوارءَ بدل بوتگ

''گ''[g] ءِتوار -----ماں ''ک''[k] ءِتوارءَ بدل بوتگ

سیمی باریگ:۔ کوہنیں جرمن زبان -----> نوکیں جرمن(۲)

''پ''[p] ءِتوار -----ماں ''ف''[f] ءِتوارءَ بدل بوتگ

''ٹ''[t] ءِتوار -----ماں ''ث''[ϴ](۳) ءِتوارءَ بدل بوتگ

''ک''[k] ءِتوار -----ماں ''خ''[x](۴) ءِتوارءَ بدل بوتگ

یا کوبؔ گرِمّ ءِ جندءَ اے توارانی بدلی ءُ سَدلی ءَ قانون ءِ نام نہ داتگ۔ آئی ءَ اِشاں راہبند یا rules گوشتگ، بلئے رَند تری زبان زانتاں اِشان ءَ قانون ءِ نام داتگ۔

---

(۱)۔''کوہنیں جرمن زبان'' اٹکل چاردہ سد سال پیسر چہ ''جرمنِک'' زبان ءِ سستگ ءُ جتا بوتگ۔

(۲)۔نوکیں جرمن زبان اٹکل پنج سد سال پیسر چہ کوہنیں جَرمن ءِ سستگ ءُ وَت یک نشانیں زبانے جوڑ بوتگ۔

(۳) ءُ (۴)۔ اے ہر دوئیں حرف (ϴ , X بزاں ث ءُ خ) یونانی ءُ ''دنیا گیریں الفبا'' (International phonetic alphabet) ءِ گچین کُتگیں نشانی اَنت کہ زبان زانت اِش کارمرز کن اَنت۔

نبشتہ زانتی (Graphology)

نبشتہ زانتی ءِ دو معنا اَنت۔ یکے ایش اِنت کہ وَڑوَڑیں ''دست رَندانی'' (handwritings) چَکاّسوک ءُ تپّا س کنوک چَرے دست رَنداں بزان اَنت ءُ ثابت بکن اَنت کہ اے دست رَند گیئگ اَنت۔ دومی معنا اِنت یک زبانے ءِ نبشتہ ءِ رَہبند ءِ وانشت بزاں مطالعہ۔ یک ہَنچیں زبانے ءَ پہ اَژنوک رَہبندے اڈ کنگ کہ آئی ءَ وَت ءَ نبشتہ ءِ رَہبندے مہ بیت یا گڑا یک زبانے ءِ رَہبند ءَ بدل کنگ یا الکاپ کنگ ءَ (اِصلاح کنگ ءَ) پہ نوکیں نشانی ءُ حرف جوڑ کنگ یا گچین کنگ ہم ہمے زانشت ءِ بہرے زانگ بیت۔ اِد ءَ ما ''نبشتہ زانتی'' ءِ ہمے دومی معنا ءَ گوں کاردار یں کہ ایشی ءَ گوں زبان زانتی ءَ تچکیں سیادی ہَست ءُ اے ''توار چکاّسی'' (Phonetics) ءِ بہرے زانگ بیت۔ ''توار چکاّسی'' ءِ اے بہر انگت نوک گام اِنت۔ زانتکاراں گوستگیں چِل ءُ پنجاہ (۵۰-۴۰) سالاں چہ اِشی ءِ بابت ءَ نبشتگ کنگ بنا کُتگ ءُ ایشی ءَ سائنسی رنگ ءُ ڈروشمے دَیگ ءِ کوشست کتگ۔ ''نبشتہ زانتاں'' گیشتر ''توار زانتی'' (Phonology) ءِ بلدگالانی (اصطلاحانی) رَندگیری کتگ ءُ نبشتہ زانتی ءِ بلدگال ہم ہما راہدارانی پدءَ (مطابقا) جوڑ کتگ اَنت۔ چوش کہ:

(۱) توار (phone) ءِ بدل ءَ ''نبشت'' (graph)۔

(۲) بُن توار (phoneme) ءِ بدل ءَ '' بُن نبشت '' (grapheme)۔

(۳) توار گونگ (allophone) ءِ بدل ءَ ''نبشت گونگ'' (allograph) جہل ءَ ما ''نبشت''، ''بُن نبشت''، ءُ '' نبشت گونگ'' ءِ بابت ءَ نبشتہ کنیں کہ ''نبشتہ زانتی'' اِشانی پجار ءَ چون کنت؟

(۱)۔نبشت (graph) بزاں نبشتہ ءِ کسان تریں ءُ پدّریں گوناپ توری اے دَر نبشتیں یا ''ٹائپ'' ءِ گونا پے بہ بیت آئی ءَ ''نبشت'' یا graph ءِ گوش اَنت۔ چوش کہ ''نبشت'' ءِ جند ءِ لبز اِنت۔ اِشی ءِ تہ ءَ چار حرف اَنت بزاں ن+ب+ش+ت بلئے وہدے ما اے لبز ءَ نبشتگ کنیں یا ''ٹائپ'' کنیں گڑا اے چاریں حرفانی دَروشماں بدل کنیں ءُ اِشاں چوش نبشتگ کنیں: نِ + بِ + ش + ت (اِدءَ تہنا گُڈتری حرف بزاں ''ت'' ءِ دَروشم بدل نہ بوتگ اے دگہ دَرستانی دَروشم بدل بوتگ اَنت) ''ت'' ءِ دَروشم پرے سَوب ءَ بدل نہ بوتگ کہ اے لبز ءِ گُڈسر ءَ آ تلگ۔ ہر حرفے کہ یک لبزے ءِ گُڈسر ءَ کیت آئی ءِ دَروشم بدل نبیت)۔ نوں بیاِت اے حَرفاں یک پہ یک ءَ بچاریں۔ مئے رَہبند ءِ تہ ءَ گیشتریں حَرفانی نبشتہ ءِ دو (۲) گوناپ ءُ لہتیں حرفانی سئے (۳) گوناپ بَنت چوکہ ''ن'' ءِ حرف اِنت اِشی ءِ سئے (۳) گوناپ اَنت بزاں ''نـ'' ءُ ''ـن'' ءُ ''ـنـ'' (گِینی ''نون'' یا گِین تواریں ''نون'') ہمے وڑ ءَ ''ب'' ءِ دو (۲) گوناپ بزاں ''ب'' ءُ ''بـ''، ''ـب'' ءِ دو (۲) گوناپ بزاں ''ش'' ءُ ''شـ'' ءُ ''ـت'' ءِ ہم دو (۲) گوناپ اَنت بزاں ''ت'' ءُ ''تـ''۔ حَرفانی اے قہر قہریں گوناپاں ما ''نبشتہ زانتی'' ءِ تہ ءَ ''نبِشت'' یا graph گوشیں۔

(۲)۔ بُن نبشت (grapheme)۔ بزاں یک نبشتہ ءِ رَہبندے ءِ تہ ءَ ہما کسان ءَ چہ کسان تریں ''یکّی'' (unit) ءِ نام اِنت کہ اگاں ما آئی ءَ بدل بکنیں گڑا آ ہما لبز ءِ معنا ءَ پہک ءَ بدل کنت۔ چوکہ ''شَپ'' (shap) ءُ ''دَپ'' (dap) یا ''نام'' (na:m) ءُ ''بام'' (ba:m)۔ اولی جُتک ءِ دو (۲) سے (۳) تواری لبز اَنت۔ دومی ءِ تہ ءَ ہم دو دانگ سے (۳) تواری لبز اَنت۔ چِشاں ہر یک جُتکے ءِ ما اولی توار ءَ گوں دومی لبز ءِ اَولی توار ا بدل بکنیں آئی ءِ معنا پہک ءَ بَدل بیت۔ ہمے داب ءَ ما دومی جُتک ءِ اولی توار ءَ بدل

کنیں آ لبزءِ معنا ہم پہک ءَ بدل بیت۔ ہما حرف کہ اے معنایاں بدل کن اَنت بِزاں ''ش'' ''د'' ''ن'' ''ب'' بُن نبشت زانگ بَنت۔

(۳)۔ نِبشت گونگ (allograph)۔ نِبشتہ ءِ حرفانی ہما گوناپ کہ آہاں گوں ''بُن نِبشت ءَ'' تچکیں سیادی بہ بیت'' نبشت گونگ'' یا allographs گوش اَنت۔ بِزاں ''شَپ'' ''دپ'' یا ''نام'' ''بام'' ءِ اولی حَرفانی (''ش''، ''د''، ''ن'' و ''ب'' ءِ) گوناپاں ''نِبشت گونگ'' گوش اَنت چوکہ ''ش''، ''شہ''، ''د''، ''ن'' ءُ ''نـ''، ''ب'' ءُ ''بـ'' ءِ گوناپ اَنت۔ اِدءَ ''د'' ءِ گوناپ بدل نہ بوتگ۔ اِشی ءِ سَوب ایش اِنت کہ مئے نبشتہ ءِ رَہبند ءِ تہ ءِ لہتیں حرفانی گوناپ بدل نَبنت چوکہ:

د، ذ، ڈ، ر، ڑ، ز، ژ، و، ط، ظ۔ اے توری یک لبزے ءِ اول سرءَ یا نیام ءَ یا گڑا گُڈسرءَ بیا اَنت اِشانی دُروشم ہِجبر بدل نہ بنت۔ نبشتہ زانت نِبشت (graphs) ءُ بُن نِبشتاں (graphemes) تیرَسریں سیمکانی تہ ءَ نِبشتگ کن اَنت چوکہ:۔ < ب >، < بـ >، <پ>، < پـ >، < ت >، < تـ >، <ج>، < جـ >، < ر >، < و >، <ی>، < یـ > الفبا ءِ تیوگیں نبشت ءُ بُن نِبشت ہمے داب ءَ نبیسگ بَنت۔ اَبید چہ الفبا ءِ حرفاں'' کی بورڈ'' (keyboard) ءِ تہ ءَ دگہ ہَر چ نِشانے کہ ہَست آ ذرست ''نِبشت'' زانگ ءُ ہمے داب ءَ نِبشتہ کنگ بَنت توری اے نشان شُمار ءِ بہ بنت چوکہ ۱، ۲، ۳، ۵، ۱۰۔ یا کہ رَہبندی نشان (punctuation mark) بِبنَت یا دگہ وڑیں نشان بہ بنت آ ہمے وڑا نبشتگ کنگ بَنت چوکہ:-<۱>، <۲>، <۴>، <۹> یا <و>، <وٗ>، <۰>، <-> ، <؟>، <!>، : یا گڑا < بـ >، < " >، < '' >، < ' >، ءُ اے دگہ نشان۔ اے تمامیں نشان نِبشت گُشگ بَنت۔

توارزانتی (Phonology)

من وتی نبشتانک ءِ اوّلی بهرءِ تهءِ زبان زانتی ءِ شاخانی یک لڑے داتگ ات بلئے من نزاناں چتوراے لڑءِ تهءِ ''توارزانتی'' ءِ نام پَشت کپتگ اَت۔ توارزانتی، زبان زانتی ءِ یک سَکّیں اَہمیں بَہرے ءُ بیدءِ اے زانشت ءِ زبان زانتی پہک ءِ ناسَرجم مان اِیت۔

توارزانتی، توار چکّاسی ءِ داب ءِ یک زبانے ءِ تواراں گوں کاردار اِیت۔ ہنچو کہ من ہَپتُمی بہرءِ تهءِ نبشتانگ کُتگ کہ توار چکّاسی یک یا بلکیں دَرستیں زبانانی تواراں چکّاس ایت ءُ آہاں یک پہ یک ءِ گیشین اِیت ءُ نِشان دَنت۔ توارزانتی ہمے کارءِ چہ ہمے جاہ ءِ دست ءِ گیپت ءُ آئی ءِ دیم ءِ بارت۔ بلئے اے زانشت تہنا یک خاصیں زبانے ءِ تهءِ تواراني کردءِ (function) گیشین اِیت ءُ نشان دنت پمیشکا زانتکاراں ایشی ءِ practical phonetics یا functional ہم گوشتگ۔ عَہدی زانتکاراں چوکہ پانینی (Panini) بوتگ یا عرب یا رَندیگیں زانتکار بُوتگ اَنت، آہاں اے دوئیناں یک زانشتے زانتگ۔ بلئے ہَژدہمی قرن ءُ رَند توار چکّاسی کم کم ءِ وَت یک جتائیں سائنسے جوڑ بیان بوت۔ تانکہ بیستمی قرن ءِ سیمی تا پنجمی دہ سالیاں زانتکاراں فونیم (Phoneme) بزاں بُنی توار یا ''بُن توار'' ءِ بُن خیال (Concept) پیش کُت ءُ آئی ءِ دیم ءِ بَران (بزاں develop کنان) اِش کُت۔ توارزانتی ءِ ماڑی بُندرءِ ''فونیم'' ءِ بُن خیال ءِ سرءِ مِکّ اِنت۔ بازیں زبان زانتاں Phonology ءِ زانشت ءِ Phonematics یا Phonemics ءِ ہم نام داتگ کہ اِشانی معنا فونیم زانتی ءِ زانشت اِنت۔ فونیم یا ''بُن توار'' ءِ بُن گپ ءِ سرءِ مادیمترءِ نبشتانگ کنیں۔

توارزانتی ءِزانشت تنیگہ نوک گام ءُ انگت ردوم کنان اِنت۔ بلئے ہنچو کہ چہ بُرزی پیرا ءَ پڈّر اِنت توارزانتی سد در سد زبان چکّاسی ءِ چمدار اِنت۔ یک زانتکارے تا نکہ وت یک شرّیں توار چکّاس گرے مہ بیت آ ہچبر یک شَرّیں توارزانتے بوت کُت نہ کنت۔ توارزانتی ءُ توار چکّاسی ءِ فرق ءَ بازیں واہنِد ہیں مردم ہم پہ شرّی سر پد نہ بنت۔ بلئے آہاں ہچ میار نیست۔ راجرلاس ءِ پیمیں یک تُوہیں زبان زانتے اے ہبر ءَ منّ اِیت کہ اے دوئیں زانشتانی نیام ءَ ''سیم سَر شرّ پڈّر نہ انت''۔ ا؎

"... the lines" (between phonetics and phonology) "aren't really that sharp...." (Phonology, Roger Lass, 1984, p.I)1.

توارزانتی ءِ اے ٹیبر کیں زانشت یک ہنچیں ساہدارُ کے کہ آ دائم ءَ توار چکّاسی ءِ اولاک ءِ بڈّ ءَ سوار اِنت ءُ دیم ءَ روان اِنت۔ توارزانتی ءِ ہمے کسان سالی ءِ سَوب ءَ شرّیں زانتکاریں کوّاس (Scholars) ہم اشی ءِ بابت ءَ نبشتنگ کنگ ءَ گران زان اَنت۔ راجر لاس کہ توارزانتی ءِ بابت ءَ آئی ءِ کتاب یورپ ءُ امریکہ ءِ گیشتریں زانگ جاہاں (یونی ورسٹیاں) وانینگ بَنت، اے بابت ءَ چوش نبشتنگ کنت۔ ۲؎

"It is probably impossible to write a text book on a contentious and evolving subject like phonology." (Phonology, Roger Lass, 1984, p.xiii)2.

'' توارزانتی ءِ پیمیں پُرجیڑہ ءُ ردوم کنوکیں بُن گپّے ءِ بابت ءَ مَکتبی (نصابی) کتابے ءِ نبشتنگ کنگ یک ناممکنیں کارے جاہ کیت''۔

لاسّ وتی ہے کتاب ءِ تہ ءَ توار زانتی ءِ پجار ءَ چوش کنت ۳:۔

".....phonology is concerned with the function, behaviour and organisation of sounds as linguistic items...." (Phonology, Roger Lass, 1984,p.I)3.

''توار زانتی، زبان زانتی ءِ عُنصرانی بستار ءَ توارانی کِرد ءُ سلوک ءُ آہانی رِد ءُ بَند کاری ءَ گوں کار داریت''۔ بزاں یک زبانے ءِ لبزانی تہ ءَ جتا جتائیں توار چون پہ رِد ءُ بند وتی وتی جاگہاں کار کن انت۔ اگاں اے رِد ءُ بند بدل کنگ بہ بنت لبزانی معنایا وَ بدل بَنت یا گُڑا آ پہک ءَ بے معنا بَنت۔ اگاں ما توار زانتی ءِ یک گونڈکیں پجارے پیش بکنیں گُڑا ما گوشت کنیں کہ توار زانتی توارانی معنایاں گوں کار دار ایت۔ چے گونڈکیں پجار ءَ زبان زانتی ءُ زبان چکّاسی ءِ فرق ءُ پیر شرّ پدّر بیت پر چیکہ زبان چکّاسی توارانی معنایاں گوں ہچ کار ندار ایت۔ آ تہنا توارانی جِند ءَ یک پہ یک گیشین ایت ءُ نِشان دَنت۔

توار زانتی، توار چکّاسی ءِ وَڑ ءَ دَرستیں زبانانی تواراں گوں کار دار ایت، بلئے آ اے زبانانی تواراں یکّیں وہد ءَ ناں بلکیں ہر یک زبانے ءِ توارانی کِرد ءُ رِد ءُ بندکاری (نظام ءَ) جِتا جتا پیّاس (تجزیہ ءُ تحلیل) کنت۔ اشی ءِ سَوب ایش انت کہ ہر یک زبانے ءِ توارانی کِرد ءُ سُلوک چرے دگہ دَرستیں زبانانی کِرد ءُ سُلوک ءَ گوں باز فرق کن اَنت۔ یک توار زانتے یک خاصیں زبانے ءِ پیّاسی آسراں (نتیجہ ہاں) یک دگہ زبانے ءِ پیّاس کنگ ءَ پہ کار مرزکت نہ کنت۔

ہَنچو کہ من بُستر ءِ نبشتہ کتگ کہ توار زانتی ءِ زانِشت بُن توار یا فونیم (Phoneme) ءِ بُن فکر بزاں تھیوری ءِ منّت وار اِنت۔ گوش اَنت کہ اوّلی زانتکار کہ آئی ءَ بُن توار یا فونیم ءِ باروءَ گپ جتگ آ پولینڈی زبان کوآس

J.Baudouin de Courtnay (Philologist) بوتگ کہ آئی ءنوزدہمی قرن ءِ گڈّی سالاں اے گوشتگ ات کہ تمامیں تواراں یک پہ یک ءَ وَت ءَ خاصیں رنگ ءُ دژوشم ہَست۔ آئی ءَ اِشان ءَ بُن توار یا فونیم ءِ نام دات۔ بلئے آئی ءِ فونیم ءِ یک سرجمیں بُن فِکرے (Theory یے) پیش نہ کُت۔ آئی ءَ ءُ گُڈ اے دگہ دژستیں زبان زانتاں تانکہ نوزدہ سَدسی ءِ دہ سالی ءَ بُن توار یا فونیم ءَ توار چکّاسی ءِ بہرے زانت۔ سیپِر (Sapir) دو سوسور (de Saussure) وبُلُوم فیلڈ (Bloomfield) ءِ نبشتا نکانی تہ ءَ مردم گِندایت کہ آہاں بُن توار ءِ بابت ءَ زانتکاری بُوتگ۔ ''پراگ اسکول'' یا ''پراگ ءِ زبان زانتی گِردانک'' ءِ زبان زانتاں بیستمی قرن ءِ دومی دہ سالی ءِ گُڈسر ءَ بُن توار یا فونیم ءِ یک سرجمیں بُن فِکرے (Theory یے) پیش کت۔ چُنت سالاں رَند روسی زبان زانت N.Trubetzkoy ءِ کتاب Principles of Phonology (توارزانتی ءِ راہدار) چاپ ءُ شنگ بوت۔ Trubetzkoy وَت ہم ہمے گِردانک ءِ باسکے اَت۔ آئی ءِ کتاب اے بُن گپ ءِ سر ءَ اولی پیلویں کتاب زانگ بیت۔ پراگ اسکول ءِ زبان زانتاں گوشت کہ یک زبانے ءِ جوڑشت (ساخت) ءِ تہ ءَ بُن توار یا فونیم ءِ کِرد ءُ سُلوک ءُ ردءُ بندکاری ءُ توارانی دگہ بازیں اڑءُ جَنجال ہَنچیں انت کہ توار چکّاسی ءِ زانشت آہاں شَرگیشینت کُت نہ کنت پمیشکا یک ہَنچیں زانشتے پکّار اِنت کہ آ ہمے کار ءَ بکنت۔ آہاں صلاح دات کہ اے زانشت ءَ توار زانتی یا Phonology ءِ نام دَیگ بہ بیت۔ آہانیتّا س کاری (تجزیہ ءُ تحلیل) ءِ کار ءَ رَہبند (Method) ہَنچو زورمند اَت کہ اے دگہ زبان زانتاں آہانی رندگیری بِنا کُت۔

بُن توار (فونیم---Phoneme)

پڑاگ اسکول ءِ زانتکارانی رند گیری ءَ اے دگہ زبان زانتاں ہم بُن توار یا فونیم ءَ، توار چکّاسی ءِ بدل ءَ توارزانتی ءِ یکّی (unit) ءِ زانت ءُ توارزانتی ءِ زانشت اِش دیم ءَ بَران کت۔

لے نارڈ بلوم فیلڈ بُن توار ءِ بابت ءَ چوش نبشتہ کنت ۴:۔

"The phonemes of a language are not sounds but merely features of sounds..... (L.Bloom field, Language, 1973, p.76)4.

''یک زبانے ءِ بُن توار یا فونیم (وَت) توار نہ اَنت بلکیں توارانی گوناپ اَنت۔''

ڈیوڈ کرسٹل بُن توار ءِ پجار ءَ چوش کنت ۵:۔

".....phoneme is a minimal and distinctive sound feature." (David Crystal, Encyclopedia of Language, 1992, p.180) 5.

''بُن توار کسان ءَ چہ کسترین ءُ نِشان ءُ پدّریں توار ی گوناپے''۔

آر۔ایچ۔رابنس ہم بُن توار ءَ توار ی گوناپے زانت۔ آ گوش اِیت ۶:۔

"Phoneme is a sound segment or feature of a sound in an utterance...." (R.H.Robins, General Linguistics, 1975, p.122) 6.

''بُن توار، گپّ ءُ تڑان ءِ تہ ءَ توار ی بَہرکانی یا گوناپانی (نام) اِنت''۔

بِزاں بُن توار یا فونیم توار ءِ ہمایکّی (unit) اِنت کہ آئی ءَ دگہ رنگ ءُ ڈروشم ہم ہست۔ چو کہ /پ/ ءِ توار اِنت۔ اگاں اے لبز ءِ اوّل سر ءَ کیت گُڑا اِشی ءِ توار شرشر گیش اتگ

چوکہ/ پاد/ یا/ پَشک/ بلئے اگاں اے لبزءِ گُڈسرءِ بئیت چوکہ/ آپ/ یا/ لوپ/ گُڑاما گندیں کہ اے توار چہ/ پاد/ و/ پشک/ ءِ/ پ/ ءَ کمّو فرق کنت ءُ چراہاں نزورِ ترونرم تر گوشاں کپ ایت۔ توار زانت اے وڑیں دَرستیں تواراں یک زان اَنت کہ وت ءَ دو یا گیشتر رنگاں پدّر کن اَنت پمیشکا آ اِشاں Allophone یا ''توار گونگ'' ءِ نام دَینت۔

زبان زانتاں فونیم یا بُن تواران ءَ چار تہرانی تہ ءَ بہر کُتگ۔ چوکہ :

(۱)۔Segmentalphonemes بزاں کڑی داریں بُن توار کہ زمزیل ءِ کڑیانی وڑاہبنت۔

(۲)۔Tone phoneme بزاں بدل بیوکیں بُن توار (ہما بُن توار کہ آئی ءِ توار چہ اے دگہ ہمتواریں تواراں بدل یا بُرز ءُ جہل یا زورمندی ءُ نزور بہ بیت)۔

(۳)۔ Juncture phoneme بزاں ہم گرنچیں بُن توار (یک لبزے ءِ گُڈّی بُن توار گوں دومی لبزے ءِ سَری بُن تواراں ہوار بَنت ءُ یک دگہ نوکیں لبزے جوڑ کن اَنت)۔ چوکہ ''دلوش نام دار بوتگ''۔ دلوش ءِ وش ءُ نامدار ءِ نام یک نوکیں لبزے جوڑ کن انت بزاں وَشنام۔

(۴)۔ Intonational phoneme بزاں بام ءُ زیلی بُن توار (کہ چوسازے ءِ توار ءِ داب ءَ بُرز ءُ جہل بہ بیت)۔

توار زانت بُن توار یا فونیماں چوٹیں سیمُکانی (بزاں //) تہ ءَ نبشتہ کن اَنت ہنچو کہ بُستر ءِ من/ پ/، /پاد/، /پَشک/، /آپ/، /لوپ/ نبشتگ کتگ اَنت۔

گوش اَنت کہ بلوم فیلڈ ءَ ءُ رَند امریکائی زبان زانتاں بُن توار ءِ بُن خیال ءِ سر ءَ جاہ ءُ بیجاہ چہ حدّ ءَ ءُ زیات زور پرداتگ پمیشکا یورپی زبان زانتاں آہانی بازیں دعویٰ قبول نہ کتگ اَنت۔

جان لائنز (John Lyons) نبشتہ کنت: ۷

"Despite the impression that is given in many textbooks of the period, there is little doubt that the classical American phonemics fails, with many languages, to field a unique and universally acceptable analysis of their phonology." (J.Lyons, Language and Linguistics, C.U.P, 1981, p85) 7.

''ہما وہدءِ مکتبی (نصابی) کتابانی تہ ءَ ہر تاثرے کہ دیگ بوتگ آئی ءِ باوجود ہم اشی ءِ تہ ءَ ہچ شکے نیست کہ امریکائی کلاسیکی فونیم زانتی گوں بازیں زبانانی (تپّاس کاری ءَ) بے سوب بوتگ کہ یک ہَنچیں تپّاس کاری (رہبندے) پیش بکنت کہ آئوکلّا بہ بیت و آئی ءَ ہر کس قبول بکنت''۔

ہنچو کہ چہ بُرز ءِ دَروَر ءَ سہرا انت۔ فونیم یا بُن توار ءِ بابت ءَ زبان زانتانی نیام ءَ باز اختلاف ہست۔ گوستگیں پیتاد ءُ ہشتاد سالانی تہ ءَ توار زانتی ءِ زانشت ءَ باز ردوم کتگ، بلئے اے راستی ءَ ہر کس زانت کہ توری ہر زانشتے بہ بیت آئی ءَ ہچ گُڈ سَر نیست۔ زبان زانتانی نیام ءَ بازیں ہبرانی سر ءَ اختلاف بوتگ ءُ انگت ہم ہَست۔ بلئے ما شر بزانیں کہ ہچ زانشتے بے اختلاف ءَ ہچبر دیم ءَ شُت نہ کنت۔ توار زانتی ہم تمامیں اختلافانی باوجود ہم ردوم کنان ءُ دیم ءَ روان اِنت۔

ہنچو کہ من پیسر ءَ نبشتہ توار زانتی ءِ بُنِشت (بُنی ہشت) فونیم یا بُن توار زانگ بیت۔ بلئے ہمے بُن توار ءِ چند زبان زانتانی نیام ءَ اختلاف ءِ مستریں سَوب ہم بوتگ۔ اے ہبر ءَ ہر کس زانت کہ ہر نوکیں خیالے ءَ گوں لہتیں مردم ضرورت ءَ چہ زیات سَرجوشی پیش دارنت۔ بُن توار یا فونیم ءِ بارو ءَ ہم لہتیں زانتکاراں وتی سَرجوشی ءُ شہ زانتی ءَ پیش دارگ ءَ ہمیںچک دیم ءَ شنگ اَنت ءُ ہمے کساس ءَ سَرزوری (انتہا پسندی) اِش نشان دانگ کہ اے

دگہ زانتکار آہانی سر زوری ءِ بدل کِرد ءَ (ردِّ عمل ءَ) بُن توار یا فونیم ءِ چندءَ بے پکّار (غیرضروری) زانگ ءَ اَنت۔ ہمے سوَب اِنت کہ بازیں زبان زانت شکّی انت کہ اے بُن خیال ءَ زبان زانتی ءِ زانِشت ءِ تہ ءَ بلکیں شرّیں دیمترے (مستقبل ئے) ہیت۔ ڈیوڈ کرسٹل اے بابت ءَ گوش اِیت کہ: ۸۔

".....at the present moment in Linguistics...." (there is a move) "to do away with the notion of the phoneme altogether." (D.Crystal, LInguistics, 1974, p.158) 8.

"منے روچاں زبان زانتی ءِ (زانشت ءِ تہ ءَ زانتکار اے فکر کنگ ءَ انت کہ) بُن توار یا فونیم ءِ بُن خیال ءَ پہک ءَ گار بکن اَنت"۔

نوم چومسکی ءُ آئی طرفدارانی فکر (کہ آہاں Generativists گوش اَنت) بُن توار یا فونیم ءِ بُن خیال ءُ آئی ءِ گوں توار چکّاسی ءُ توار زانتی ءَ ہَم سیادی ءُ ہمکاری ءِ بابت ءَ چرے دگہ زبان زانتاں باز فرق کنت۔ پمیشکا ڈیوڈ کرسٹل نبشتہ کنت کہ: ۹۔

"At present no general agreement has been reached about the formal properties of phonological theory." (D.Crystal, Linguistics, 1974, p.182) 9.

"توار زانتی ءِ بُن فکر ءِ تہ ءَ کُجام کجام بُن گپ مان بہ بنت اشی ءِ بابت ءَ (زبان زانت) اے ہنّوگیں وہدءَ پہک ءَ تپاک نہ اَنت"۔

ڈیوڈ کرسٹل ءَ اے ہبر چِل سال ساری ءَ نبشتہ کُتگ۔ اے چِلّیں سالانی تہ ءَ توار زانتی ءَ سک باز ردوم کتگ بلئے اشی ءِ بارو ءَ زبان زانتانی نیام ءَ انگت ہم اختلاف ہست اَنت۔

توارزانتی ءِ کارَ رہبند (Method)

توارزانتی، توار چکّاسی ءِ داب ءَ انسانی توارانی ہَنجیں زانشتے کہ آ چہ توار چکّاسی ءَ چُنت گام انگت دیم ترءَ رَوت۔ آ یک لبزے ءِ یا گالرِ دے ءِ معناءُ آئی ءِ سیادی ءَ گوں اے دگہ لبزءُ گالرِ داں پدّر کنت۔

توار زانتی لبزءُ گالرِ دانیتپّاس کاری ءَ (تجزیہ ءُ تحلیل ءَ) پہ یک خاصیں کار رہبندے (Method) ءَ کارمرز کنت۔ اِدءَ ما زبان ءِ Vowel (بزاں حرف عِلّت یا ''آ جوتوار'' ا ے) ءُ Consonant (بزاں حرف صحیح یا ''نا آ جوئیں توار'') ءِ کردءُ سلوک ءِ بابت ءَ گپ جنیں۔ توار چکّاسی اِشاں چوش گیش ءُ گیوار کنت۔ ''آ جوتوار'' (بزاں الف، و۔ ی۔ یے) ہما توار اَنت کہ آہانی سینگ ءُ پدءَ دَپ ءَ چہ در کپگ ءِ راہ گٹّ یا بَند مَبیت ءُ آپہ آ جوئی ءَ شَرشر دپ ءَ چہ در بیا اَنت۔ ''نا آ جوئیں'' یا Consonants ہما توار اَنت چو کہ ب، ج، د، ک ءُ اے دگہ تیوگیں توار کہ چہ سینگ ءَ ءُ پدءَ دپ ءَ چہ دَر بہ کپ اَنت آہانی راہ دَپ ءِ توک ءَ پہ دمانگے ءَ گٹّ بیت ءُ پدا چہ دپ ءَ دَر کپ اَنت۔ اے بوت توار چکّاسی ءِ گیش ءُ گیواری۔ توار زانتی (Phonology) اِشاں دگہ دابے ءَ گیش ءُ گیوار کنت۔ توار زانتی ''آ جو''، ''نا آ جوئیں'' توارانی بابت ءَ توار چکّاسی ءِ گیش ءُ گیوار ءَ سَرجمی ءَ قبول کنت۔ بلئے آ ہمے گیش ءُ گیوار ءَ دیم ءَ تر بارت ءُ پیش دار ایت کہ ''آ جوتوار'' (Vowels) ءُ ''نا آ جوتوار'' (Consonants) چتور یک زبانے ءِ لبزءُ گالردانی معنایانی سَر ءَ وتی تاثیر ءَ نشان دَینت

---

(۱)۔ وتی نبشتانک ءَ پیسر ءَ من vowels ءِ نام ءَ پہ ''توار دار'' کارمرز کتگ بلئے منی دِل ءَ ''توار دار'' برابریں نامے نہ اِنت پرچے کہ consonants (حروف صحیح) ہم توار دار اَنت۔ بلئے آہانی توار چہ vowels (حروف عِلّت) ءِ تواراں پہک ءَ جتا اَنت۔ پمیشکا من اِشاں ''آ جوتوار'' ءُ ''نا آ جوتوار'' ءِ نام داتگ۔ اِشاں ما تہنا ''آ جو'' و ''نا آ جو'' ہم گوشت کنیں۔

ماچمے ہبرءِ ہم توار چکّاسی ءِ توارزانتی ءِ فرق ءِ زانت کُت کنیں۔ بزاں توار چکّاسی ءِ معناءِ گوں کارنیست آ تہنا توارانی جندءِ یک پہ یک ءِ نشان دَنت۔ بلئے توارزانتی لبزءِ گالردانی توارانی معنایاں گوں کاردارایت۔توارزانتی ءِ نزدءِ آ جوئیں توار (Vowels) گیشتر دونا آ جوئیں توارانی (Consonants) نیام ءِ کارمزکنگ بَنت ءِ آہانی معنایاں پدّرکن اَنت چوکہ : /نام/ یا /na:m/ ،/سر/ یا /sar/ ،/میش/ یا /mesh/ ۔توارانی اے وڑیں ٹکّاں syllable یا ''گالینک'' گوش اَنت۔ ''گالینک'' ءِ گال یا لبزءِ تہ ءِ باز فرق ہست۔ ہنچو کہ وانوک وت شَرزان اَنت گال یا لبز توارانی ہما ہور بندی ءِ گوش اَنت کہ آہاں معنایے بہ بیت۔ بلئے ''گالینک'' یا syllables دو وڑیگ اَنت۔ یکے معنادار یں گالینک اَنت چوکہ/گُل/ ،/تاک/ ،/گوک/ ،/دَر/ ،/نوک/ ،/شَپ/۔ دومی بے معنائیں گالینک اَنت (چوکہ/ پے/ ءِ/ لِک/۔ اِدءَنہ ''پے'' معنایے دارایت ناں کہ ''لِک'' بلئے وہدے کہ اے دوئیں ہوار بَنت گڑا ''پیلک'' ءِ گال یا لبزءِ جوڑکن اَنت) بزاں ہمے بے معنائیں گالینکاں وتی ہمساہگیں گالینکے ءِ یا گالینکاں گوں ہوار بَنت یک معنادار یں لبزے جوڑکن انت۔ ادءَمن گالینکانی لہتیں دَروَر پیش کناں :

(۱)۔ /سَر/ ،/دِل/ ،/روچ/ ،/ بُت/ ،/ سیاہ/ بزاں پنج جتا جتائیں ''گالینک'' کہ معنا ہم دارانت پمیشکا ماشاں لبز یا گال گوشیں۔

(۲)۔ تو+ شگ /توشگ/ ، شے + پگ /شیپگ/ ، پُوت +تار/ پوتّار/۔ بزاں سے دانگ ہنچیں لبز یا گال کہ آہانی تہ ءِ دو ''گالینک'' مان اِنت۔

(۳)۔ وَش +نا + می/ وشنامی/ ، بے + آ +رام/ بے آرام/۔ بزاں دو (۲) دانگ سے (۳) گالینکیں لبز (لبزے کہ سے ۳ گالینک ئے مان اِنت)۔

(۴)۔ شَہ + زا+نو+ گر/ شہ زانوگر/ ، بے+ آ +را+ می / بے آرامی/۔ بزاں دو (۲) دانگ چار گالینکیں لبز (بزاں ہنچیں لبز کہ آہاں چار گالینک مان اِنت)۔

اے بوت ''آ جو توارانی ''(Vowels) پیرا۔نوں بیااِت ''نا آ جوئیں'' توارانی (Consonants) کِردءَ بچاریں۔توار زانتی نا آ جوئیں توارانی گیش ءُ گیوارءَ اے وڑءَ کنت۔ بزاں نا آ جوئیں توار گیشتر گالینکانی (Syllables) ءِ کِرّ ءُ گوراں (Margins آں) کارمز بَنت ءُ لبز ءُ گالانی معنایاں پدّرکن اَنت۔ اگاں ما اے آ جو ءُ نا آ جوئیں تواراں بدل بکنیں گڑا آ ہبرانی معنا یا وَ بدل بَنت یا گُڑا آ پہک ءَ بے معنا بَنت۔ نوں بیا اِت ''نا آ جوئیں'' توارانی کِردءَ بچاریں چوکہ /دَر/ ،/دَپ/،/شَپ/ اے لبزانی تواراں اگاں ما یک پہ یک ءَ جتا بکنیں گڑا اے گالاں ما چوش گیش ءُ گیوار کنیں:

(۱)۔ /دَر/ بزاں د+ آ جوتوار+ر۔ ادا ما گندیں کہ ''آ جو توار'' نیام ءَ آ تگ ءُ ''نا آ جوئیں توار'' لبز ءِ کِرّ ءُ گوراں آ تگ اَنت۔

(۲)۔ /دَپ/ بزاں د+ آ جوتوار+پ۔ اِدا ہم ما گندیں کہ ''نا آ جو'' کِرّ ءُ گوراں کارمز بوتگ اَنت۔

(۳)۔ /شپ/ بزاں ش + آ جوتوار + پ ۔ اے لبز ءِ تہ ءَ ہم ''نا آ جو'' کِرّ ءُ گوراں آ تگ انت۔

نوں بیا اِت توارانی کِرد ءُ سُلوک ءُ آہانی رِد ءُ بندکاری ءَ بچاریں کہ تہنا یک کسانکیں توارُ کے لبز ءُ گالرِدانی معنایاں چون بدل کنت۔ اِد ءَ مالَبز ''لُنٹ'' ءِ دَرورءَ پیش کنیں :

ما گندیں کہ اے لبز ءِ تہ ءَ چار (۴) توار اَنت۔ بزاں ل+ آ جوتوار+ نْ +ٹ /Lunt/ ۔ اگاں ما /لُنٹ/ ءِ اولی توار ءَ گوں /ک/ ءِ توار بدل بکنیں گُڑا اے لَبز ک+ آ جوتوار+ نْ +ٹ/kunt/ بزاں کُنٹ وانگ بیت ءُ/لُنٹ/ ءِ معنا پہک ءَ سَرجمی ءَ بدل بیت۔ ہمے وڑءَ اگاں ما /لُنٹ/ ءِ/ل/ ءِ بدل ءَ/س/ ءِ توار ءَ کارمز بکنیں /لُنٹ/ ءِ معنا

پیسر یگیں وڑءَ پہک ءَ بدل بیت ءُ اے لبزس + آ جوتوار + نْ + ٹ/ سُنٹ/ وانگ بیت کہ وَت پہک ءَ جتائیں معنا یے دار ایت۔

اگاں ما/ لُنٹ/ ،/ کُنٹ/ ،/ سُنٹ/ ءِ لبزانی/ ل/ و/ ک/ و/ س/ ءِ تواراں دور بکنیں گُڑا تہنا/ unt/ بزاں آ جوتوار + نْ + ٹ وانگ بیت۔ توار زانت اے لبزی بُنڈُ کُ ءَ کہ وت لبزے نہ اِنت Environment یا ''چاگرد'' ءِ نام دینت اگاں ما یک ''چاگردے'' ءِ دیم ءَ یا گُڈ سرءَ یک توارے گیش بکنیں گُڑا آ لبز ءِ معنا یکپارگی بدل بیت۔ ہنچو کہ چہ بُرزی دَروَراں شَرسَہرا بیت۔

ما بُرزءَ/ لُنٹ/ ءِ تہنا اوّلی توار بدل کتگ بلئے اگاں ما اِشی ءِ گُڈّی توار بزاں/ ٹ/ ءَ گوں /ڈ/ ءِ توارءَ بدل بکنیں گُڑا اے لبز/ لُنڈ/ وانگ بیت ءُ اِشی ءِ ''چاگرد'' (Environment) اِدءَ/ Lun/ بزاں ل + آ جوتوار + ن بیت۔ اے ''چاگردءَ'' گوں ہر توارے گیش بکن ئے آ لبز ءِ معنایا وَ بدل بیت یا گُڑا آ پہک ءَ بے معنا بیت۔ چوکہ/ لُنج/ (ل + آ جوتوار + نْ + ج) یا/ لُنک/ (ل + آ جوتوار + نْ + ک)۔

ما گندیں کہ/ لُنج/ معنا یے دار ایت بلئے/ لُنک/ ہچ معنا یے ندار ایت۔ چرے دَروَراں ما دیست کنیں کہ ''چاگرد'' وَت ہچبر بدل نبیت آئی ءِ تہنا سَری یا گُڈّی توار بدل بَنت۔ اے دَرستیں دَروَرسَہرا کن اَنت کہ توارانی کِردءِ سلوک لبزانی ءُ آبانی معنا یانی سرءَ مزنیں تاثیرے کلّ اَنت۔

اے وَبوت لبزانی سرءَ توارانی کِردءِ سلوک ءِ تاثیر۔ نوں بیاِت بچاریں کہ توار، گالرِ دانی سرءَ ہم چتوروتی تاثیرءَ کلّ اَنت۔ یک کسانکیں توارے تمامیں گالردے ءِ معنا ءَ یا وَ بدل کنت یا گالردءِ جندءَ پہک ءَ بے معنا کنت۔ پہ دَروَرا اے گالردءَ بچاراِت: ''دَرءِ دپ ءَ کُنٹے ایر اِنت'' اگاں ما ''کُنٹ'' ءِ/ ک/ ءِ توارءَ گوں/ ل/ ءِ توارءَ بدل بکنیں گُڑا اے گالرِد

چوش وانگ بیت: ''دَرءِ دپ ءَ لُنٹے ایر اِنت''۔ ما گِندیں کہ یک کسانکیں توارُکے ءِ کردءُ سلوک ءَ تمامیں گالرِدءِ معنا یکپارگی بدل کتگ۔ ''دَرءِ دپ ءَ لُنٹے ایر اِنت'' معنایے دارایت یا نہ دارایت اِشی ءِ فیصلہ وانوک وَت بکن اَنت۔ اگاں ما کُنٹ ءِ لبز ءِ گُڈّی توارءَ گوں/ڈ/ ءِ توارءَ بدل بکنیں گُڑا اے گالرِدے داب ءَ وانگ بیت: ''دَرءِ دَپ ءَ کُنڈے ایر انت''۔ اِدءَ/ڈ/ ءِ توارءَ نہ تہنا گالرِدءِ معنا بدل کُتگ، بلئے اے گالرِد پہک ءَ بے معنا ہم کُتگ۔

توار زانتی بِلّے کہ یک نوکیں زانشتے۔ بلئے ہمے کسان سالی ءَ ہم اے باز دیم ءَ شُتگ۔ اِشی ءِ تیپّاس کاری (Analysis) ءُ کارَ رہبند (Method) ءِ تہ ءَ سَدانی سَد نوکیں بُن خیال (Concepts) دیم ءَ آ تنگ اَنت۔ ما بُرزترءَ توارانی کردءُ سلوک ءُ آ ہانیتیّاس کاری ءِ تہنا لہتیں پَہنا تانی سَرءَ گپ جَتگ۔ توار زانت اے بُن گپّ ءِ جُہلا نکیانی تہ ءَ شُتگ اَنت ءُ تیپّاس کاری ءُ کار رہبند اِش سک باز دیم ءَ بُرتگ۔ مروچی توار زانتی ءِ تہ ءَ سَدانی سد نوکیں بلدگال کارمرز بیگ ءَ اَنت ہمے سَدانی سد بُن خیالاں چہ لہتین ءِ دَروَرءَ من ادءَ جَہل ءَ نبشتہ کناں کہ اے توار زانتی ءِ زانِشت ءِ تہ ءَ مُدام کارمرز بَنت۔ اے دگہ گرانیں لبز ءُ بلدگال (اصطلاح) وتی جاگہہ ءَ من ادءَ انگریزی ءِ لہتیں ہَنچیں لبز پیش کناں کہ مردم آ ہاں شپ ءُ روچ کار بندا اَنت چوکہ :

Distribution, opposition, realisation, assimilation and dissimilation, dependency, relational concept, boundary-demotion.

توار زانتی ءَ اے دَرستیں لبزاں خاصیں ٹیکنیکل معنا دیگ بوتگ کہ اے معنا ابید چہ زبان زانتی ءِ چندءِ لبز بلداں (لُغتاں) دگہ ہچ جاہ ءَ دست نہ کپ اَنت۔

References: نشون داری :

1. Roger Laas, Phonology,C.U.P.,1984, p.1
2. ibid (as mentioned above), p. xiii
3. ibid, p.1
4. L. Bloomfield, Language, London, 1973, p. 76
5. David Crystal, The Cambridge Encyclopedia of Language, C.U.P., 1992, p.180
6. R. H. Robins, General Linguistics, C.U.P., 1975, p.122
7. John Lyons, Language and Linguistics, C.U.P., 1981, p.85
8. D.Crystal, Linguistics, Penguin, 1974, p. 158
9. ibid, p. 182

مَعنا زانتی (Semantics)

معنا زانتی (Semantics) ءِصَلاح زانتی (Pragmatics) زبان زانتی ءِ دو نوکیں زانِشت (علم) اَنت۔ من راستیں گپ ءَ کناں کہ اے زانِشتاں من وت نوکی شر سر پد بَیگ ءِ کوشِست کنگ ءَاوں۔ معنا زانتی ءِ بارو ءَ اے نبِشتانک ءَ من اے دگہ زانتکارانی شَگر ءُ مِنت ءَ نبِشتگ کنگ ءَاوں۔ اے زانتکارانی تہ ءَ پامَر (F.R.Palmer)، لائینز (John Lyons)، رابنس (H.R.Robins)، کرِسٹل (David Crystal) ءُ مالم کے یِیر (Kirsten Malmkaejer) ہوار اَنت۔

معنا زانتی ءِ زانِشت ہم کوہن اِنت ءُ ہم نوک۔ لبز ءُ ہبرانی معنا ءِ بابت ءَ کوہنیں یونانی فَلسفیاں چوکہ افلاطون، ارسطو ءُ اے دگہ زانتکاراں باز نبِشتگ کُتگ بلئے آہاں لبزانی فلسفی معنا ءِ سر ءَ گپ جَتگ۔ زبان زانتی ءُ فلسفہ دو جتائیں زانِشت اَنت۔ البت اِشی ءِ تہ ءَ ہچ شکے نیست کہ اے دوئیں زانِشت جاہ یے جاہ یے یک ءُ دومی ءَ کُمک ہم کن انت۔ بلئے فلسفہ جتائیں زانشتے ءُ زبان زانتی جتائیں۔

معنا زانتی لبز ءُ گالرِ دانی (جُملہانی) معنایاں گوں کاردارایت ءُ ایشی ءَ معنا زانتی ءِ سائنس ہم گش اَنت۔ انگریزی زبان ءَ اولی بَر بزاں ہپدہمی قرن ءَ اے لبز ءِ یک دَرورے رس اِیت۔ ہماوہدء یک نبیسکارے ءَ "Semantick Philosophy" ءِ نام گپتگ۔ بلئے اے گال گڑنچ ءَ (Phrase یا فِقرہ ءَ) ناں گوں فلسفہ ءَ ءُ ناں کہ گوں معنا زانتی ءَ ہچ پیمیں سیادی یے داشتگ۔ ہر کس ءَ کہ اے نبِشتگ آئی ءِ مطلب آیوک یا دیمترءِ

(مستقبل ءِ) باروءَ پیش زانتی (divination) بوتگ ءُ ایشی ءَ یک مذہبی رنگے مان بوتگ۔ انگریزی ءَ اے لبز ہمے نوکیں معناءَ اوّلی برءَ ۱۸۹۴ ءِ سال ءَ کارمرز بوتگ۔ ہمے سال ءَ یک امریکہ ئی زبان کوّاسے (Philologist یے) ءَ American Philological Association ءِ یک میڑے ءَ معنا زانتی ءِ سرءَ یک نبشتانکے ونتگ اَت ءُ آئی ءَ Semantics ءِ لبز کارمرز کتگ اَت۔ بلئے امریکہ ءَ چہ دَر بلکیں امریکہ ءِ جندءَ بازیں زبان زانت چہ اے نبشتانک ءَ ناسَئیگ ات اِنت۔ تانکہ ۱۸۹۷ ءِ سال ءَ فرانسیسی زبان زانت Michel Breal (مِشل۔ برے آلؔ ءَ) وتی کتاب Semantique چاپ کت۔ تمامیں یورپ ءُ امریکہ ئی زبان زانتاں بُرے آلؔ ءِ اے کتاب ءَ باز ساڑا اِت۔ آہاں برے آل ءِ گیگان ءَ Semantics ءِ لبز جوڑ کُت ءُ مروچاں ہر جاہ ہمے لبز کارمرز بئیگ ءَ اِنت۔

کرسٹن مالم کے ییر (Kirsten Malmkaejer) معنا زانتی ءِ پجارءَ چوش کنت اے:

Semantics is the study of linguistic meaning, and is arguably the area of linguistics which is closest to the philosophy of Language. The main difference between the Linguist's and philosopher's way of dealing with the question of meaning is that the linguist tends to concentrate on the way in which meaning operates in language, while the philosopher is more interested in the nature of meaning itself.1

’’معنا زانتی، زبان زانتی ءَ ماں معناءِ وانشت (مطالعہ) ءِ نام انت۔ پچے سَوب ءَ ایش گوں زبان ءِ فلسفہ ءَ نزیک تریں سیادی یے دارایت۔ (البت) اِشانی نیام ءَ مستریں فرق ایش اِنت کہ زبان زانت وتی تمامیں دل دین ءَ یک (خاصیں) زبانے ءَ معناءِ کرد ءِ نیمگ ءَ کارمز کنت (بلئے) فلسفی معناءِ جِندءِ بُن ہیل (فطرت) ءِ نیمگ ءَ گیشتر دل پسندی نشان دنت‘‘۔

بلئے معنا زانتی ءُ زبان ءِ فلسفہ ءِ سیادی ءَ نہ منّگ ہم سکّیں زوراوری یے بیت۔ اے دوئیں بُن گپ چہ یک ءُ دومی ءَ سک نزّیک اَنت پمیشکا زانتکاراں چما بندات ءَ (بزاں دو ہزار و پنج سد سال ساری ءَ) زبان ءُ معناءِ فلسفہ ءِ باروءَ باز نبشتہ کتگ۔ بلئے ما یک ہبرے شر بزانیں کہ یک معنا زانتے ءِ کار رہبند (Method) چہ یک فلسفی ءِ کار رہبندءَ پہک ءَ جتا اِنت۔ ادءَ یک ہبرے من تچک بگوشاں کہ بازیں زبان زانت اے زانشت ءِ مقصد ءُ مراد ءُ ایشی ءِ سیم سَرانی بابت ءَ گوں یک ءُ دگرءَ تپاک نہ انت۔ پمیشکا پامر (F.R.Palmer) نبشتہ کنت کہ ۲ ؎:

Unfortunately, there is so little general agreement, especially in Semantics, about the aims and the precise nature of the subject....2.

’’افسوزی ہبر ایش اِنت کہ اے بُن گپّ ءِ سرءَ، خاص طورءَ معنا زانتی ءِ مقصد ءُ مراد ءُ آئی ءِ حقیگیں جاور ءِ بابت ءَ (زانتکار) باز کم تپاک انت‘‘۔

بُنگال: (Lexeme)

معنا زانتاں لبز یا گالان ءَ (words آں) لیکسیم (Lexeme) ءِ نام داتگ۔ لبز یا گال ءَ ماہر روچ ءُ ہر وہدءَ کارمز کنیں، بلئے معنا زانت اے لبز بزاں word ءِ جندءَ

ناکافی زان اَنت۔ پمیشکا آہاں یک نوکیں بلدگالے Lexeme ءِ نام ءَ اَڈ کتگ کہ آئی پجّار معناءِ یکّی (unit) اِنت۔ من لیکسیم ءَ بُن گال ءِ نام داتگ۔ ڈیوِڈ کرسٹل ءَ گال یا لبز ءِ بدل لیکسیم ءِ بلدگال ءَ زورگ ءِ سئے مستریں سَوب پیش کُتگ اَنت۔

(۱)۔ لبز یا گال ہنچیں دابے ءَ کارمرز کنگ بنت کہ آہانی معناماں ہبراں شَرشَر دَرا نہ بنت چوکہ "رَوَگ"، "رَوت"، "رَوانت"، "رَویں"، "شُت"، "شُت اَنت"، "رَوَگ ءَایں"، "رَوَگ ءَ اِنت" یا "رَوَگ ءَ اَنت"۔ اے دَرست وتی وتی جاگہ ءَ جتائیں گال اَنت پرچے کہ چریشاں ہر گالے ءِ معنا چرے دِگراں جتا اِنت۔ بلئے معنا زانت اِشاں یکیں بُن گال (لیکسیم) ءِ جتا جتائیں دَروشم زان اَنت۔

(۲)۔ ہنچو کہ وانوک وت زان اَنت کہ لبز یا word توارانی ہنچیں ہور بَندی یے کہ آئی ءَ یک معنا یے بہ بیت چوکہ لوگ، اسپ، مُلک، زمین، آسمان بلئے گال بَندانی (idioms یا محاوریانی) تہ ءَ لبز یا گال آہانی معنایاں ہمہ پدّر کُت نہ کنت۔ چوکہ سَر کپگ، سَر گِرگ، سَر کنگ، سَر بَیگ۔

اے بُرزی دَرستیں گالبنداں تہنا یک لبزے ءِ بدل ءَ دو دو لبز ہوار اَنت۔ اے ہر چاریں گالبنداں اے لبز کہ کارمرز بوتگ اَنت چَریشاں یکے ءَ ہم نہ گوں انسانی ءُ ناں کہ گوں ساہداری سَرے ءَ سیادی یے ہست ءُ ناں کہ کپگ، گِرگ، کنگ ءُ بَیگ ءِ گال کپگ، گِرگ، کنگ ءُ بَیگ ءِ معناءَ دَیَنت۔ "سَر کپگ" ءِ معنا لِک کپگ اِنت۔ "سَر گِرگ" ءِ معنا رَہادگ بیگ اِنت۔ "سَر کنگ" ءِ معنا رَسینگ اِنت ءُ "سَر بیگ" ءِ معنا رَسگ اِنت۔ ما گِندیں کہ اے تیوگیں جُتک تہنا یک معنایے ءِ ولہُسند اَنت بلئے اے دَرست دو دو لبز اَنت۔ ما اِشاں گالبند گوشت کنیں بلئے اشاں لبز یا گال ہچبر گوشت نہ کنیں۔

(۳)۔ لبز یا گال (word) بُن رہبندءَ کارمز بیت ءُ آئی ءِ یک سکّیں اہمیں بہرے زانگ بیت۔ پمیشکا معنا زانتی ءِ گیش ءُ گیوارءَ پہ معنا زانتاں نوکیں نوکیں بُن خیال (Concept) پیش کتگ ءُ پراہاں نوکیں بلدگال (اصطلاح) اِش جوڑ کتگ۔ معنا زانت لبز یا گال ءِ بُن خیال ءَ سکّ کوتاہ (محدود) زان اَنت۔ پمیشکا آلیکسیم (Lexeme) یا بُن گال ءِ بلدگال ءَ کارمز کن اَنت۔ آہانی نزدءَ لیکسیم یا بُن گال چہ لبزءَ شاہیگان ترءُ پدّرتر (واضح تر) اِنت۔ بچارات:

David Crystal, Encyclopedia of Language, C.U.P, 1992, p.104

معنا زانت لیکسیم یا بُن گال ءَ معناءِ کسان تریں یکّی (unit) یے زان اَنت۔ مادرستاں عادت کتگ کہ لبز، گال گڑنچ (Phrases) ءُ گالبندانی معنایاں لبز بلداں (لُغاتانی) بچاریں۔ لبز بلداں بے شک گیشتریں لبزانی معنا ہست اَنت، بلئے معنا زانتانی کار رہبند (Method) پہک ءَ جتا اِنت۔ آ لبز، گال گڑنچ ءُ گالبنداں اَلفباءِ بدل ءَ تہر (قِسم) ءُ ٹکّانی تہ ءَ بہر کنگ ءَ سائنسی تِرزان اَنت۔ آ لُغتی معنایاں قبول کن اَنت بلئے آہاں ناسَرجم زان اَنت۔ آہانی گوشگ ایش اِنت کہ لبز یا گالانی معنا باز برہبر ءُ حال ءِ یا نبشتہ ءَ چہ لغتی معنایاں یا معنایانی گوناپاں گوں فرق کن اَنت۔ پمیشکا آلیکسیماں (بن گالاں) ہمرنگیں تہر ءُ ٹکّاں بہر کن اَنت۔ معنا زانتاں اِے تہر ءُ ٹکّاں Semantic fields یا "معنا زانتی ءِ پڑانی" نام داتگ۔ آ انسان ءُ ساہدار، مُرگ ءُ بالو ءُ لُولک، کوہ ءُ ڈگار، کور ءُ دریا، ماہ ءُ روچ ءُ استار، کِشت ءُ کِشار، مال ءُ مالداری، داد ءُ گپت، سیادی ءُ وارثی، وانگ ءُ زانگ، ہیل ءُ عادت، جذبہ ءُ مارشت، فکر ءُ خیال ءُ بازیں دِگہ مُظہراں تہر ءُ ٹکّاں بہر کن اَنت۔ ادءَ من تہنا یک درورے پیش کناں چوکہ انسان یا بنی آدم اِنت۔ معنا زانت انسان ءَ اے دابیں

ٹکاں بہر کن انت۔ بزاں مرد ءِ جَن، مات ءِ پت، چک ءِ نماسگ، ناکو ءِ ترو، سیاد ءِ وارث ءِ اے دگہ ہر وڑیں ٹکے کہ گوں انسان ءَ سیادی بکنت۔ اے دَرستیں ہم سیادیں ٹک معنا زانتی ءِ یک پڑے (field) زانگ بَنت۔ ہمے ڈول ءَ سَر، مُود، چم، پونز، گوش، دپ ءِ شاگور ءَ ما معنا زانتی ءِ دگہ پڑے گوشت کنیں۔ یا گُڑا اِشانی ہمراہی ءَ گردن، سینگ، کوپگ، باسک، دست، پاد، لاپ، سرین ءِ بڈّ اِنسانی جان ءِ مَستریں پڑے زانگ بیت۔

من اَلموں کہ وانوکانی مزنیں بہرے ءِ Peter Roget ءِ Roget's Thesaurus دیستگ ءِ کارمرز ہم کتگ۔ اے بُندر ءَ یک لبز بلدے (لُغتے) بلئے چرے دگہ لبز بلداں پہک ءَ جتا اِنت۔ اشی ءَ الفباء بدل ءَ دَرستیں ہم بُن گپّیں (ہم موضوعیں) لبز یکجاہ کنگ ءِ آہانی معنا دیگ بوتگ اَنت۔ معنا زانتانی رہبند گوں پیٹر راجیٹ ءِ Thesaurus (تیزارس) ءِ رہبند ءَ نزّیک تر اِنت۔ بلئے چرائی ءَ نوک تر، جُھلا نک تر ءِ سائنسی تر اِنت۔

لبزانی معناءِ بابت ءَ اَس مردمانی خیال ایش اِنت کہ لبز چیزانی ''ناماں'' پیش دارانت یا آہانی نشون داری کن اَنت (بزاں حوالہ ءَ دینت) چوکہ ہُر ماگ، میر چاکر، شالکوٹ، ناکو، دودانک (Culture) نوں بیاِت بچاریں کہ اِشانی معنا چی اَنت۔ ہُر ماگ ہر کس زانت کہ اے یک نیبگے پمیشکا یک چیزے کہ آئی ءَ اے خاصیں نامے دیگ بوتگ۔ بلئے میر چاکر چیزے نہ اِنت یک مردمے ءِ نام اِنت بلئے ادءَ اِے ہبر نہ گیش اتگ کہ ما تاریخی میر چاکر ءِ نام ءَ گرگ ءَ ایں یا دگہ مردمے ءِ کہ آئی ءَ نام ہم میر چاکر اِنت۔

اے مُشکل ءَ مردم تہنا ہبر ءِ حال ءِ یا نبشتہ ءِ وَسیلہ ءَ گیشّینت کت کن اَنت۔ ہمے وڑ ءَ شالکوٹ ءِ ناکو ءِ گال اَنت۔ شالکوٹ ءَ ہر کس زانت کہ اے بلوچستان ءِ مستریں شہر اِنت، بلئے ناکو ءِ لبز شر پدّر (واضح) نہ اِنت کہ اے کسے ءِ مات ءِ برات اِنت یا پت ءِ یا گڑا کجام ہم یک مزن عُمریں مردمے کہ آئی ءَ ناکو گوش اَنت۔ اے مُشکل ءَ ہم ما تہنا گپّ ءِ

تڑان ءِ یا نبشتہ ءُ سیاہگ ءِ وسیلہ ءَ گیشینت کت کنیں کہ ما کجام نا کو ءِ ہبر ءَ کنگ ءَ ئیں۔ نوں بیاِت دو دانک (Culture) ءِ لبز ءَ بچاریں۔ دو دانک نہ کہ یک چیزے ءُ ناں کہ مردمی نامے۔ دو دانک ءِ لبز تہنا اِشی ءِ نشون داری ءَ کنت (بزاں حوالہ ءَ دَنت) اِشی ءِ معناءَ تمامی ءَ پدّر نہ کنت۔ زانتکاراں پہ اے لبز ءِ گیش ءُ گیوار کنگ ءَ کتابانی کتاب نبشتگ اَنت۔ انگریزی ءِ یک لبز بلدے ایشی ءِ پچار ءَ چوش کنت ۳ ؎:

1. ideas, customs, and art of a particular society.
2. particular society.
3. developed understanding of the arts.

(۱) یک خاصیں راجمانے ءِ خیالات، رواج ءُ ازم ءُ ہُنر۔

(۲) یک خاصیں راجمانے۔

(۳) ازم ءُ ہُنر ءِ دیم ءَ شُتگین ءُ بودنا کیں سرپدی ءُ زانتکاری۔

ما گِندیں کہ اے لبز بلد ءَ دو دانک ءِ سئے معنا داتگ۔ بلئے چرے معنایاں پدّر اِنت کہ اے دُرست بُندر ءَ معناءِ نشون داری ءَ کن انت بزاں آئی ءِ حوالہ ءَ دینت۔ اے وڑیں لبز زبان ءَ باز بلکیں بے حساب اَنت چوکہ:

بُن خیال (Concept) خیال (Idea) سنّت (Tradition) اِزم ہُنر (art)، وَشدلی، غم ءُ گُرست یا ہمے وڑیں سَدانی دگہ نامگال اَنت۔ نام گال (nouns) وتی جاہ ءَ بازیں کارگال (verbs ءُ ستا گالانی (adjectives) ءِ معنایانی گیش ءُ گیوار کنگ ہم پہک ءَ آسان نہ اِنت چوکہ زہر گِرگ، وَش بیگ، فکر کنگ، تَورگ، ہمّت کنگ یا گڑا آسانیں، گرانیں، ترشیں، زپتیں، سوچاکیں، بے پکّاریں، عجب رنگیں ءُ ہمے دابیں بازیں دگہ لبز اَنت کہ آہانی معنایاں شرگیش ءُ گیوار کنگ بہہ آسان نہ اِنت۔ اے پیمیں دُرستیں لبزانی گیش ءُ گیوار کنگ ءِ واسطہ تہنا نِشون داری

(حوالہ یا Reference) بس (کافی) نہ اِنت۔ اِشانی زانتکاری (sense) ہم سک لازم اِنت۔ معنا زانت پمیشکانشون داری (Reference) ءِ بدل ءَ زانتکاری (Sense) ءِ سرءَ زیات زور پر دَینت۔

زانت کاری ءِ سیادی گری (Sense Relationship)

زانتکاراں تنے وہدی یک زبانے ءِ تہ ءَ لبزاں یا بُن گالاں (لیکسیماں) الفبائی لَڑ بندی ءِ حساب ءَ ہوار ءُ جم کتگ اَنت چوکہ زبانانی لبز بلد اَنت۔ ہنچو کہ من پیسر ءَ اشارہ کتگ دُرستیں لبز بلد ہمے راہدار (اصول) ءِ سرءَ سَرجم کنگ بوتگ انت معنا زانت اشانی بستار ءَ الّم ءَ قبول کن انت، بلئے آ الفبائی لڑ بندی ءَ زانشتی (علمی) کارے نزان اَنت۔ آ ہانی نزد ءَ لیکسیم یا بُن گال باید اِنت کہ ہم سیادیں ٹکّاں یکجاہ کنگ ببیَت۔ اگاں اے لڑ بندی چوش ببیت گُڑا زبان ءِ زانشتی (علمی) جوڑ شت ءَ (ساخت ءَ) تاوان رس اِیت۔ آ ہانی گوشگ ایش اِنت کہ ہمسیادیں بُن گالانی لَڑ بندی باید جتا بہ بیت چوکہ کَول اِنت۔ کول ءِ دُرستیں باسک یکجاہ کنگ ببنت بزاں مات، پت، برات، گوہار، چُچّ نما سگ، تروءُ نا کوءُ کول ءِ اے دگہ تمامیں باسک۔ ہمے داب ءَ آسمان ءُ آئی ءِ تہ ءَ ہر چی ہست آ ہانی لَڑ بندی جتا بہ بیت چوکہ ماہ، روچ، پور، استار، ماہکان، کلکشان، نودءُ جمبرءُ گڑندءُ گروک۔

گوستگیں ہشتادءُ نَو دسالانی تہ ءَ معنا زانتاں نوک نوکیں تکنیک (Technique) در گیتگ داں کہ لبزءُ گالر دانی معنایاں یکّ ءُ ٹِکّ (Precisely) بیان کُت بکن انت۔ اے کاراں آ ہاں چہ انسان زانتی (Anthropology) زانشی تب زانتی (Cognitive Psychology) ءُ فلسفہ خاص طور ءَ چہ منطق (Logic) ءِ زانشت ءَ باز کمک زُرتگ۔ ہمے تکنیکاں یکے جَسد بَہریں تپّاس کاری (Componential Analysis) اِنت۔

جَسد بَہریں تپّاس کاری:

(Componential Analysis)

اے ہبرءِ ہر کس زانت کہ ہر یک چیزے ءِ جتا جتائیں بہر (اجزائے ترکیبی) Components ہوار بنت ءُ ہما چیز ءَ جوڑ کن اَنت۔ من اے بَہراں جَسدی بہر یا "جسد بہر" ءِ نام داتگ۔ ہمے داب ءَ معنا زانتی ءَ ہم دو یا گیشتریں جَسد بہر کہ ہوار بنت آ یک خاصیں معنا یے پدّر کن اَنت چوکہ گوک اِنت۔ معنا زانت اشی ءِ تپّاس ءَ (تجزیہ ءَ) اے ڈول ءَ کن اَنت۔ گوک ءِ لیکسیم یا بن گال ءِ معنا چوش بیت:

ساہدار + بالغ + مادگ بزاں اے ہر سیئیں جسد بَہر گوک ءِ معناءَ پدّر کن اَنت۔ نون بیا اتگوسک ءِ تپاس ءَ بکنیں۔ اشی ءِ معنا چوش بیت:

ساہدار + نابالغ (کسان سال) + نَر یا مادگ۔ ادءَ اے چاریں جَسد بہر گوسک ءِ معناءَ پدّر کن انت۔ ہمے وڑءَ مردین یا مردیں آدم ءِ تپّاس کاری چوش بیت:

بنی آدم + بالغ + نَر۔ اے دابیں تپّاس کاری ءَ معنا زانتی ءَ تہ ءَ جسد بہریں تپّاس کاری گش اَنت۔

گال رِدی معنا (Sentence Meaning)

کوہنیں یا سَنّتی معنا زانتی ءِ تمامیں دلگوش لبزانی نیمگ ءَ بوتگ بلئے نوکیں معنا زانتی روچ پہ روچ گال رِدانیتپّاس کاری (analysis) ءِ سرءَ ہم زیات زور پر دیگ ءَ اِنت۔ خاص طورءَ گالرِدانی ہما گوناپانی سرءَ کہ آہانی دَرستیں لیکسیمانی (بن گالانی) راستیں بُن رہبندی یکجاہی ءُ ہواری ءِ باوجود ہم آہانی معنا شَر شَر پدّر ہبیت۔ معنا زانتاں پہ گالرِدانی معنایاں شَر پدّر کنگ ءَ معنایانی جِند پنج تہرانی تہ ءَ بہر کتگ انت چوکہ:

(۱) بام ءُ زیلی (عروضی یا Prosodic) معنا ءِ زاں ہما خاصیں داب ءُ وڑ ءَ کہ یک گالرِ دے چہ دَپ ءَ دَرشان کنگ ءُ بن گالاں نرم یا پُر آواز درشان کنگ بہ بیت ایشی ءَ بام ءُ زیلی (عروضی) دَرشانی گوش اَنت ءُ اے وڑیں درشانی یک گالرِ د ءِ معنا ءَ پہک ءَ بدل ہم کنت۔ بزاں کُجام یک لیکسیم یا بن گالے ءِ سر ءَ چَرے دگراں زیات زور پر دیگ ءِ سَوب ءَ آ گالرِ د ءِ معنا بدل بیت۔ ادا ءَ من جہل ءَ یک گالرِ دے نبشتہ کناں کہ یکیں گالرِ د یک خاصیں بُن گالے ءِ سر ءَ زور پر دیگ ءِ سَوبے چتورے معنا دَنت۔ ہما لیکسیم ءِ سر ءَ کہ زیات زور پر دیگ بیت آئی چیر ءَ من یک کِشکے رَنداں کہ وانوک بزان اَنت کہ کجام لیکسیم ءِ سر ءَ زور پر دیگ بوتگ۔

(ا)۔ میران ءَ نوکیں لوگے بَستگ (اگاں کسے جُست بکنت کہ کے ءَ نوکیں لوگے بستگ؟ گڑاما میران ءِ نام ءِ سر ءَ زور پر دئیں ءُ پَسّو دئیں کہ (دگہ کسے ءَ ناں) میران ءَ نوکیں لوگے بَستگ)۔

(ب) میران ءَ نوکیں لوگے بستگ (اگاں کسے جُست بہ گیپت کہ میران ءَ چونیں لوگے بستگ گڑا آئی ءِ پسّو بیت کہ میران ءَ نوکیں لوگے بستگ)۔

(پ) میران ءَ نوکیں لوگے بَستگ (اگاں کسے جُست بکنت کہ میران ءَ نوکیں چہ چیزے بستگ گڑاما لوگ ءِ لبز ءِ سر ءَ زور پر دئیں کہ میران ءَ نوکیں لوگے بستگ)۔

چہ بُرزی دَروراں سَہرا اِنت کہ بام ءُ زیلی معنا مارا پیش دارایت کہ یک گالردے یا آئی ءِ یک کسانکیں بہرے مارا چونیں نوکیں حالے سَر کنت۔

(۲) بُن رہبندی (Grammatical) معنا: ہنچو کہ بُن رَہبند ءَ یک گالرِ دے ءِ بُن رہبندی تہرانی (Categories) تپّا س کاری ہم بُن رہبند ءِ کار رہبند (Method) ءِ رند گیری ءِ لیکسیمانی (بُن گالانی) گیش ءُ گیوار ءَ کنت چو کہ اے گالرِ د اِنت:

"احمدءِ سُہبی نوکیں کتابے گپتنگ" اے گالرِدءِ بُن رہبندی گیش ءُ گیوار چوش بیت: کارشون (فاعل یا Subject) + کارستا (Adverb) + کار بَست (مفعول یا Object) + کارگال (Verb) معنازانت اے گالرِدءِ چوش گیش ءُ گیوار کنت: کارِندہ (Actor) + یک خاصیں" وہدے ءِ" + وتی "مُرادءِ " پورا کت۔ منی جندءِ خیال ءِ بُن رَہبندی گیش ءُ گیواری شَرترءُ آسان ترِ انت۔

(۳) صلاح زانتیں (Pragmatic) معنا: زبان زانتی ءِ صلاح زانتی چہ فلسفہ ءِ صلاح فِکری ءِ پہک ءِ جتا انت۔ ادءِ منی مول ءُ مراد صلاح زانتی ءِ بابت گپ جنگی نہ انت۔ بلکیں ہما گالرِداں نشان دَیگ انت کہ آ صلاح زانتین اَنت۔ تیوگیں انسان توری آ بلوچ ببنت، تُرک ببنت یا انگریز آ وتی ہَمک روچی گپ ءُ تڑان ءُ وَڑ وڑیں داباں گپ جَن انت۔ اگاں ما یک پیریں مردمے ءِ گوں یا وتی مات ءُ پتاں گوں گپ کنیں ما یک دابے کارمرز کنیں۔ اگاں ما چہ وَت کستریں مردمے ءِ گوں گپ کنیں مئے ہبرانی داب بدل بیت ءُ اگاں ما درآمدے ءِ گوں گپ کنیں گُڑا مئے تڑان ءِ داب انگت دگہ وَڑے ءِ بدل بیت۔ ہمے وڑءِ اگاں ما گوں یک کودکے یا چُکے ءِ گپ کنیں گڑا مئے ہبرانی داب پہک ءِ بدل بیت۔ ما ہچبر صلاح نہ زانیں کہ وتی مات ءُ پتاں گوں بے اَدبی ءِ یا گرونا کی ءِ گپ بکنیں یا گوں چُکے ءِ ہنچیں لبز کارمرز بکنیں کہ آ سرپد بیبیت۔ باز بَر ما ہبراں ہنچیں دابے ءِ کنیں کہ مئے مول ءُ مراد گالردءِ جندءِ لبزاں بہہ پدّر نبیت، بلئے اِشکنوک سرپد بیت کہ ما چے گوشگ لوٹیں چوکہ: یک مَردمے گوں دگہ مَردمے ءِ" منی خیال ءِ مارا دیر بیگ ءِ انت" آ ہنچیں دابے ءِ اے ہبر ءِ کنت کہ سیمی مردم ہم آئی ءِ ہبراں بہ اِشکُنت۔ اے گالردءِ اِشکنگ ءِ ہر کس زانت کہ گوشوک ءِ مول ءُ مراد چے انت۔ آ گوشگ لوٹ اِیت کہ" نوں بریں رویں نکہ ما وتی جاہ ءِ پہ وہد سَر نہ بیئں"۔ بلئے گوشوک چاگرد ءِ سَوب ءِ صلاح نہ زانت

کہ اے ہبر ءِ تچک تچک ءِ بگوش اِیت۔ چہ یک گالرِ دے ءِ یک پہک ءِ جتائیں معنا یے پدّر بیگ ءِ اے شرتریں دَروَرے۔ گپّ ءُ تڑان ءِ اے وڑیں دَرشانی ءُ نبشتہ ءِ صلاح زانتی یا Pragmatics گوش اَنت ءُ اے وڑیں گالرِ دانی معنایاں صلاح زانتیں معنا Pragmatic Meaning گوش اَنت۔

(۴) چاگردی معنا: (Social Meaning) مردم گوں اے دِگراں گپّ ءُ تڑان ءِ وہدءِ دائم ءِ اے کوشست کن انت کہ وتی بُن گال (لیکسیم) ءُ گالرِ داں شرگچین بکن انت ءُ درشان بکن انت۔ اگں آ چہ کسے ءِ وشّ اَنت گُڑا ہنچیں لیکسیم ءُ گالرِ دکارمرز کن انت کہ دومی مردم ہم وشّ بہ بیت۔ اگاں آ نہ وَشّ یا زَہر اَنت آ بُن گالانی وسیلہ ءِ وتی نہ وَشّی ءُ زَہر ءِ پدّر کن انت۔ اگاں آ لوٹ اَنت وت ءِ چہ کسے ءِ دور بِدار اَنت آ ایشی ءِ ہم بُن گال ءُ گالرِ دانی وسیلہ ءِ درشان کن اَنت۔ مردمانی اے وڑیں ہبر ءُ حال یک چاگردے ءِ مردمانی گوں یک ءُ دگرے ءِ تعلق داری ءِ سر ءِ مزنیں تاثیرے کلّ اَنت۔ اگاں یک مردمے دگہ مردمے ءِ بگوش اِیت کہ "تو ہچّے نہ ئے۔ من چہ تو ہزار برَشّر تر ءُ بیہہ دار تراں"۔ اے وڑیں گالرِ د چاگردے ءِ مردمانی نیام ءِ دشمنی پیداک کن انت ءُ لس مردم ہم چہ اے وڑیں مردمے ءِ وش نَبنت ءُ چَرائی ءِ وت ءِ دُور دار اَنت۔ بلئے اگاں کسے بگوش اِیت "مارا باید اِنت کہ وتی نیام ءِ دوستی ءُ تپاکی ءِ گیش بکنیں" گُڑا مردم چہ اے ہبر اوش بَنت ءُ آئی ءِ ساڑا اَنت۔ ہنچو کہ شَر پدّر اِنت اے ہر دوئیں گالرِ د "چاگردی معنا" دار اَنت۔

(۵) پیش تڑانی معنا Proposition (Propositional Meaning) پیش تڑان فلسفہ ءُ منطق ءِ بلد گالے (اصطلاح) من پہ اے بلد گال ءِ "پیش تڑان ءِ لبز ءِ کارمرز کنگ ءِ اوں۔ Proposition گوں انگریزی ءِ لبز Premise یا Premiss ءِ گالاں سک نزّیک اِنت۔ بزاں علمی بحث ءِ ہما ہبر کہ آئی ءِ راست قیاس کنگ بہ بیت ءُ آئی ءِ سر ءِ

بحث ءُ تران بہ بیت۔ معنا زانتاں چہ فلسفہ ءُ منطق ءِ تپّاس کاری (تجزیہ ءُ تحلیل) ءِ کار رہبند ءَ باز کمک زرتگ۔ پیش تران یا Proposition بُندر ءَ معناءِ ہما یکّی (Unit) اِنت کہ آ یک ہبرے ءِ (Statement یے ءِ) بُن گپ ءَ نشان دَنت۔ (اے ہبر توری زبانی بہ بیت یا نبشتہ ءِ بہ بیت) معنا زانت پیش تراناں منطق ءِ کار رہبند ءِ پد ءَ چکّاس کن انت تا کہ دُنیاءِ حقیقتانی روشنی ءَ آہانی راستی یا ناراستی ءَ پدّر بکن اَنت۔

چوکہ : ملاّ فاضل مُرتگ۔

نوں بیا اِت اے پیش تران ءِ معناءَ بچکّاسیں :

(اگاں)" ملاّ فاضلؔ مرتگ" راست اِنت ۔

(گڑا)" ملاّ فاضلؔ زندگ اِنت " ناراست اِنت۔

(ہمے داب ءَ)" ملا فاضلؔ زندگ نہ اِنت " راست اِنت ۔

(بلئے) "ملاّ فاضلؔ نہ مُرتگ " ناراست اِنت۔

دنیائی حقیقت ہمیش انت کہ بلوچی ءُ ہُو ہیں شاعر دیر اِنت کہ اے دنیا ءَ نہ منتگ۔ البت اگاں بُرزی ملاّ فاضل دگہ یک مردمے گڑا آئی ءِ بابت ءَ مئے کوشست ہمے بیت کہ ما بزانیں کہ آ حق ءُ جاہی اے جہان ءَ ہست یا نیست گُڑا ما آئی ءِ بابت ءَ یک پیش تراںے ءِ (Proposition) سر ءَ گپ جَت کُت کنیں یا بحث کت کنیں۔ گالردانی اے وڑیں معنایاں " پیش تراںی معنا" گوش اَنت۔

پیش ءُ پدی تپّاس کاری (Contexual Analysis)

گالرِد دو تہر ئیگ اَنت۔ یکے ہما گالرد اِنت کہ تک ءُ تہنا اِنت ءُ آئی ءِ پُشت ءُ دیم ءَ دگہ گالردے نیست۔ دومی گالرِد ہما اَنت کہ گال رِدی قطار یا " گالرِد قطار" بزاں

Discourse یا Utterance ءِ بہر اَنت بزاں ہما گالرِ دکہ آہانی دیم ءُ پُشت ءَ بُرّے دگہ گالرِ دہم ہَست۔ اے وڑیں گالرِ دانی گیش ءُ گیوار کنگ یا آہانی معنایانی نشان دَیگ ءَ پہ لازم اِنت کہ ما آہانی پیش ءُ پدءَ بزاں آہانی Context یا سیاق ءُ سباق ءَ شر بزانیں۔ اگں ما پیش ءُ پدءَ زانیں گُڑا ہما گالرِ دیا گالرِ دانیتپّاس کنگ ءُ آہانی معنایاں نشان دیگ آسان بیت۔ اے وڑیں تپّاس کاری ءَ معنا زانت" پیش ءُ پدی" تپّاس کاری گوش اَنت۔ داں کہ ما گالردے ءِ پیش ءُ پدءَ مزانیں پماّ آئی ءِ معناءَ نشان دَیگ سک گران بیت خاص طورءَ ہما گالردانی کہ" گالرِ دقطار" یا utterance ءِ بہر بہ بنت۔ اگاں ما تک ءُ تہنائیں گالردے ءِ Context یا پیش ءُ پدا زانیں گُڑا آئی ءِ معناءَ گیش ءُ گیوار کنگ پما آسان بیت۔ بلئے اگاں ما پیش ءُ پدءَ مزانیں گُڑا آ گالردءِ بن گالانی یا لیکسیمانی سرءَ زور پردیان کنیں ءُ گوشیں کہ اگاں ما یک خاصیں بُن گالے ءِ سرءَ زور پر بدئیں آئی ءِ معنا ایش بیت ءُ اگاں دگہ یکے ءِ سرءَ زور پر بدئیں آ گالرِ دءِ معنا دگرے بیت۔ یا گُڑا کجام یک سیمی بن گالے ءِ سرءَ زور پر بدئیں آ گالرِ دانگت دگہ معنایے دَنت۔

نشون داری :

References:

1. K.Malmkaejer, Linguistics Encyclopedia, London, 1991, p.389.
2. F.R.Palmer, Semantics, C.U.P, 1981, p.14.
3. Collins English Dictionary and Thesaurus, Glasgow, 2006, p.179.

صلاح زانتی (Pragmatics)

صلاح فِکری (Pragmatism) ءِ فلسفہ سک کوہن اِنت۔ یونانی فلسفیاّں دو ہزار پنج سَد سال پیسر "Pragmatismus" ءِ فلسفہ ءِ بابت ءَ گپ جتگ۔ بلئے یک ہبرے ما شَر سرپد بہ بیئں کہ صلاح فِکری (Pragmatism) ءِ فلسفہ ءُ صلاح زانتی (Pragmatics) ءَ باز فرق ہست۔ یکے فلسفہ ءِ زانشتے (علمے) ءُ دومی زبان زانتی ءِ۔ بلئے چَرے حقیقت ءَ کسّے ناں (اِنکار) کت نہ کنت کہ صلاح زانتاں، فلسفیاّنی (توری آ کوہنیں وہدانی بہ بنت یا نوکیں باریگ ءِ) نبشتانکاں چہ سک باز کمک گپتگ۔

صلاح زانتی، زبان زانتی ءِ چہ دُرستاں نوک تریں زانشت اِنت۔ ایشی ءِ بُن رد ۱۹۷۰ ءِ دہ سالی ءَ ایر کنگ بُوتگ، بزاں چل سال ساری ءَ۔ مردمانی نیام ءَ گپ ءُ تڑان ءِ بازیں ''پیش ءُ پدی'' (Contexual) گوناپ ءُ آہانی معناہانی بابت ءَ زانتکاراں نوک نوکیں ہبر ءُ نُکتہ در گیتک اَنت۔ آہاں چار اِت کہ معنا زانتی (Semantics) اے بابت ءَ آہاں ہچ وڑءَ کمک کُت نہ کنت۔ پمیشکا آہاں اے نوکیں زانشت ءَ صلاح زانتی یا Pragmatics ءِ نام دات۔ اے زانتکاراں آسٹِن (John Austin) گرائس (H.P.Grice) سَرل (J.R.Searle) لے وِن سَن (S.Levinson)، وَرشوے رین (J.Verschueren)، یِچ (G.Leech) ءُ گرنڈی (P.Grundy) ہوار اَنت۔ بلئے چریشاں آسٹِن، گرائس، سَرل (کہ بیدچہ اشانی ناماں صلاح زانتی (Pragmatics) پہک ءَ نا سَرجم مان اِیت) بُندرءَ زبان زانت نہ اَنت، فلسفی اَنت ءُ زبان ءِ فلسفہ ءَ آہاں مزنیں مَنصبے ہست۔ چرے ہبرءَ یک حقیقتے شَر پدّر بیت کہ زبان زانتی ءُ فلسفہ چتور بازیں جاہاں یک ءُ دومی ءَ کمک کن اَنت۔

صلاح زانتی وتی کسان سالی ءِ باوجود ہم کم کم ءَ ردوم کنان ءُ دیم ءَ روان اِنت۔ اے زانشت ءِ بندات بُندرءَ امریکہ ءُ برطانیہ ءَ بوتگ، بلئے مروچاں دَرستیں یورپی ءُ دگہ بازیں ملکانی زبان زانت ہم اے زانشت ءِ بارو ءَ نبشتہ کنگ ءَ اَنت۔ ۱۹۸۷ ءِ سال ءَ صلاح زانتاں ہالینڈ ءِ اَنٹ وِرپ (Antwerp) ءِ شہر ءَ ''صلاح زانتی ءِ دُنیا گیریں گل'' جوڑ کُت تا کہ اے زانشت ءَ زیات سائنسی بُنشتانی (بنیادانی) سر ءَ دیم ءَ بَر انت۔

صلاح زانتی ءِ پجار:

جان لاینز صلاح زانتی ءِ پجار ءَ چوش کنت:

.....pragmatics (is) variously defined as the study of actual utterances; the study of the use rather than the meaning.....(John Lyons, Language and Linguistics, 1981, p.171)

''صلاح زانتی ءِ بازیں رنگاں پجار کنگ بوتگ (بلئے دَرست اے ہبر ءَ منّ اَنت کہ) اے گالرِ دقطارانی (utterances) وانِشت (مطالعہ) ءِ نام اِنت ءُ (بُندر ءَ) گالردانی معناءِ بَدل ءَ آہانی کارمزی ءِ بابت ءَ گپ جنت''۔ بزاں تَرّان کنوک یا نبیسکار پرچے ءُ چتو روتی گپّاں یک خاصیں دابے ءَ کارمز کن اَنت۔ بلئے یک ہبرے ماشَر ذہن ءَ بداریں کہ گپّ ءُ ہبرانی کارمزی یک ناں یک وَڑے معناءِ چند ءِ سر ءَ ہم اَثر مند بیت۔ پمیشکا صلاح زانتی ءَ Formal Semantics بزاں ''گوناپی معنا زانتی'' اِش ہم گوشتگ۔

صلاح زانتی ءِ زانِشت مارا پیش دارایت کہ مردم لہتیں خاصیں گپّ ءُ تَرّانی جاوراں یک ءُ دگر ءِ گپّ ءُ حالاں چتور سرپد بَنت ءُ چتور گوں یک ءُ دومی ءَ حال شونی

(Communicate) کن اَنت۔ صلاح زانت ءِ کار ایش اِنت کہ آ ہما گپ ءُ تڑاناں یا گالرد قطاراں (Conversations or Utterances) تپّاس (تجزیہ ءُ تحلیل) بکنت کہ آ یکے ءِ بدل ءَ دو معنا پدّر کن انت۔ اے وَڑیں تپّاس کار یا صلاح زانت Conversation analysis یا Utterance analysis گوش اَنت۔ اے دابیں تپّاس کاری گپّ ءُ تڑان ءِ ہر یک گالرِ دے ءِ دو معنایانی (intents or meanings) ءِ فرق ءَ نشان دَنت۔ چریشاں یکے ءَ حال دیوکیں معنا (informative intent) یا گالرِ دی معنا (Sentence Meaning) گوش اَنت ءُ دومی ءَ حال شونی معنا (Communicative Meaning) یا تڑان کنوک ءِ معنا (Speaker's meaning) گوش اَنت۔ مردمانی اے وڑیں گپّ ءُ تڑاناں سرپّد بیگ ءُ آہاں درشان کنگ ءِ بُود ءَ (قابلیت ءَ) صلاح زانتیں ذہنی بودیا Pragmatic Competence گوش اَنت۔ اے ذہنی بُود (Competence) مردم ءِ تہ ءَ ہماوہدی پیداک بیت کہ آ چاگرد (معاشرہ) ءَ کسان ءُ مزن ءِ راجی (Social) بستار ءَ بزانت ءُ آئی ءِ مردمانی نیام ءَ تعلق داری ءِ بابت ءَ دو دانکی زانت (Cultural knowledge) بہ بیت ءُ یک زبانے ءِ سَر ظاہری ءُ چیر ءُ اَندری معنایانی زانتکاری ہم بہ بیت۔

صلاح زانتی ہما بُنی جاوراں (Factors) نشان دنت کہ آ ہانی پُش دَر ءَ راجی ہم کِردی ءُ دادءُ گپت (Social interaction) ءَ ماوتی ہبر ءُ حالاں درشان کنیں خاص طور ءَ ہماوڑ ءُ دابیں لبز ءُ گالرد کہ ماگچین کنین ءُ کارمز کنیں۔ بزاں اے زانشت ہما بُنی جاوراں (Factors) درگیج اِیت ءُ دیم ءَ کاریت کہ آ مئے ہمے گچین کُتگیں لبز ءُ گالرداں قابو (Control) کن اَنت۔ انسان دُرست وتی تَب ءِ واجہ اَنت۔ آہرچی کہ بلوٹ اَنت گوشت کن اَنت۔ بلئے ماچاریں کہ راجی رَہبندانی (Social rules) ءِ سَوب ءَ آہرچ ہبرے تچک تچک ءَ یا ٹیک ءَ ٹیک گوشت کُت نہ کن اَنت۔ آ شَر چارانت کہ آ گوں کئے

ءُ چونیں چاگردءُ جاورے ءَ گپ جنگ ءَ اَنت۔ ہمے سَوب اِنت کہ آ وتی لبزءُ گالرِ داں ہما داب ءَ گچین کن اَنت ءُ کارمزکن اَنت۔ یک چاگردے ءَ راجی رہبند ہنچو زور مند اَنت کہ بید چہ لہتیں بودلاءُ بے زانگیں مردماں اے دگہ تمامیں انساناں ہنچو رود ینگ ءُ مزن کنگ بوتگ کہ آ راجی رہبندانی ہر داب ءُ ہر حال ءَ رَندگیری بکن اَنت۔ پمیشکا گیشتریں مردم لبزءُ گالرِ داں وَت پہک بے سَمائی ءَ (لاشعوری طور ءَ) گچین کن انت ءُ درشان کن اَنت۔ پمیشکا ما نہ گندیں کہ سُورءُ شادہ ءِ وہدءَ کسے موتک بیارایت یا زہیروک بجنت یا مرکءُ ماتن ءِ بابت ءَ پدرد کنوکیں گپ بجنت۔ یا گُڑا کسے ءِ پُرس ءِ سرءَ مردم وش گپّی بکن انت یا ٹہک بدینت ءُ ہبر بکن انت یا دگہ کسے ءِ کلاگ ءَ بگرنت یا گُڑا پتّرے ءِ سرءَ سَوتے الحان بکن اَنت۔

تڑان دَرشانی ءِ بُن فکر (Speech-act Theory)

برطانی فلسفی جان آسٹن اَولی زانتکاراَت کہ آئی ءَ گپّ ءُ تڑان ءِ بازیں ہَنچیں کِرد (Functions) دیم ءَ آوَرت اَنت کہ آہانی بابت ءَ پیسر ءَ کس ءَ دلگوش نہ کُتگ ات۔ زبان زانتاں آسٹن ءِ اے نبشتہ آں ''تڑان دَرشانی ءِ بُن فکر'' ءِ نام دات۔ آسٹن ءَ نشان دات کہ گپّ ءُ تڑان ءِ بازیں ہنچیں دژوشم ہَست اَنت کہ آ مارا ہچ پیمیں حال سَر نہ کن اَنت۔ چوکہ: ''من ءَ پَہل بکن''۔ ''من ترا قول دیاں''۔ ''من ترا بلوچی زبان دیاں کہ تئی بچ ءِ من دَرگیجاں''۔ آسٹن ءَ اے وڑیں تڑان دَرشانی ءَ "Performative" یا ''کار دَرشانی'' ءِ نام داتگ۔ گپّ ءُ تڑان ءِ اے وڑیں دَرشانی نشان دَنت کہ گشوک نہ تہنا ہمے ہبر ءَ دَرشان کنت بلکیں ہمے کار ءَ ہم کنت۔ آسٹن اے دگہ تمامیں گپّ ءُ تڑاناں کہ یک حالے سَر بکن انت، Constative (بزاں حال رسینوک) ءِ نام دَنت۔ چوکہ: چا کرآ تک۔ دِلپُل مُلک ءَ شُتنگ۔ گُل جان دوسال اِنت کہ گار اِنت۔

ہبر ءُ حال ءِ تپّاس کاری (تجزیہ ءُ تحلیل) ءِ وہدءِ تپّاس کار گُشوک ءُ اِشکنوک ءِ سُلُوک ءَ چار اَنت ءُ تپّاس کن اَنت۔ پَرے کارءَ آ گُشوک ءُ اشکنوک ءِ سُلوک ءَ سے رنگ ءَ گیشّین اَنت۔ اوّل۔آ اے راستی ءَ الّم کن اَنت کہ آ ہانی نیام ءَ معنادار یں حال شونی(Communication)بَیگ ءَ اِنت۔اے حال شونی ءَ آ Locutionary act بزاں گپّ ءُ تڑان ءِ معنادار یں دَرشانی گوش اَنت۔ دوّم۔صلاح زانت ہما تڑانانی جِند تپّاس کن اَنت کہ آ ''کار درشان'' (Performative) ببنت چوکہ: ''وش آ تک کنگ''، ''قول دیگ''، ''ڈاہ دیگ''، ''شرط بندگ''۔ اے وڑیں ''کاردرشانی'' ءَ آ illocutionary act بزاں ہما دَرشانی کہ آ حال رسینوک ببیت۔سیمی۔صلاح زانت اے ہبر ءَ چار اَنت کہ اِشکنوک ءِ سر ءَ گپّ ءُ تڑان چونیں تاثیرے کِلّ اَنت۔باریں آ چرے تڑاناں وش بیت یا نہ وَش بیت۔حیران بیت منّت وار بیت یا زَہر گیپت یا گُڑا ہَروڑیں بدل کِردے (رَدّ عملے) نشان بدنت۔اے دابیں گپّ ءُ تڑاناں آ Perlocutionary act یا ہما دَرشانی کہ یک بدل کِردے پیش بدار اِیت۔گپّ ءُ تڑان ءِ illocutionary (حال نہ دیوکیں) درشانی ہزارانی ہزار تہر بَیگ اَنت۔اے دُرستانی ٹکّ بَندی (classify) کنگ سکیں آسانیں کارے نہ اِنت۔آ سٹّن ءَ اے پنج ڈلگیں ٹکّانی تہ ءَ بہر کتگ اَنت۔اے دگہ زانتکاراں ہم کوشست کتگ کہ اشاں گیشتریں ٹکّانی تہ ءَ بہر بکن انت بلئے رَندتر ءَ سَرلؔ ءَ اِے وڑیں تڑاناں دگہ پنج مزنیں ٹکّانی تہ ءَ بہر کتگ اَنت کہ صلاح زانت وفلسفیاں اے ٹکّ قبول کتگ انت۔

گپّ ءُترّانی بُن پد (Conversational Maxims)

گیشتریں مردم گپّ ءُترّان ءِ وہدءَ یک ءُ دومی ءَ گوں ہمکاری (Co-operate) کن انت۔ ہمکاری اے وَڑءَ کہ اگاں یکے ہبر ءَ اِنت گُڑا دومی آئی ءِ ہبراں گوں دلگوشی ءَ گوش دار اِیت تا کہ آ (اولی مردم) وتی دل ءِ ہبراں شَرشر بگشین اِیت ءُ دومی کس آئی ءِ ہبراں ہم شَرسر پد بہ بیت۔ ہمے داب ءَ وہدے دومی مردم ءِ وارکیت اُولی مردم ہم آئی ءِ ہبراں دلگوشی ءَ گوں گوش دار اِیت۔ اے ہمکاری ءِ صلاح زانت Cooperative Principle یا ''ہمکاری ءِ راہدار'' گوش اَنت۔ فلسفہ زانت گرائس (H.P.Grice) گوش اِیت کہ مردم گپّ ءُترّان ءِ وہدءَ لہتیں بُن پدانی (Maxims) رَند گیری ءَ کن اَنت۔ آئی ءَ اے وڑیں چار بُن پد نشان داتگ کہ آہانی لَڑ چوش اِنت :

(۱)۔ گہہ بودی ءِ بُن پد (Maxim of quality) گپ ءُترّان ءِ وہدءَ گپ جنوک باید ہما ہبرءَ یا ہما ہبراں بکنت کہ راست ببنت۔ آ ہنچیں ہبرے مکنت کہ آ ناراست اِنت ءُ آ چہ وتی ہبر ءِ حقیقت ءَ شَر زانتکار مہ بیت۔

(۲)۔ کمّ ءُ گیشی ءِ بُن پد (Maxim of quantity)۔ گپ جنوک شَر دلگوش بکنت کہ آئی ءِ ہبر ءُ حال نہ ہمینچک کم ببنت کہ آ وتی دل ءِ مُراد ءَ شَر پدّر کُت مکنت ءُ ناں ہمینچک دَراج کشّ ببنت کہ اشکنوک شزار بہ بیت یا پہک ءَ ہبکّہ (Confuse) بِمان اِیت۔

(۳)۔ ہَم گونگی بُن پد (Maxim of relevance) گپّ ءُترّان ءِ وہدءَ گپ جنوک دائم ءَ وتی اِنان ءَ بگپیت کہ آئی ءِ ہبر ءُ ترّان گوں بُن گپ ءَ ہم گونگ (relevant) بہ بنت ءُ آہانی تہ ءَ ہچ وڑیں بے گونگی (بے رَبطی) مبیت۔

(۴)۔ شہم ءُ داب ءِ بُن پد (Maxim of manner)۔ گپ جنوک گوں ہنچیں شہم ءُ دابے ءَ وتی ہبراں پدّر بکنت کہ آئی ہبراں ہر کسے پہ آسانی ءَ سرپد بہ بیت۔ آ اے ہبرءَ ہم شَر دلگوش بکنت کہ وتی ہبراں گونڈ بگیپیت ءُ آہاں شر پہ رِدءُ بَند درشان بکنت چریشان ابید آ اے ہبرءِ ہم شر خیالداری ءَ بکنت کہ آئی ءِ گپّ مُجینک (مبُہم یا Obscure) مَبنت ءُ آ دو یا گیشتریں معنا مدینت۔

من اِدءَ یک ہبرے تچک بگوشاں کہ اے نبشتا نک من چہ وَت نبشتگ نہ کُتگ۔ ایش چہ اول سَرتا آخر ءَ من چہ اے دگہ زبان زانتانی نبشتانکاں زُرتگ ءُ ماں بلوچی ءَ ترّینتگ۔ اے زبان زانتانی ءُ اِشانی نبشتا نکانی لڑ چوش اِنت:

نشون داری:۔

References:-

(1) John Lyons, Language and Linguistics, 1981, pp.170-175.

(2) David Crystal, The Cambridge Encyclopedia of Language, 1992, pp.117-121.

(3) Kirsten Malmkjaer, The Linguistics Encyclopedia, 1991, pp.354-358

نشان زانتی (Semiotics)

وتی نبشتانک ءِ اولی بہر ءَ Semiotics ءِ بُن گپ ءَ پہ من ''اشارہ زانتی'' ءِ نام نبشتہ کتگ اَت۔ بلئے منی دِل ءَ اے مناسبیں نامے نہ اِنت۔ پمیشکا اشی ءِ بدل ءَ من ''نشان زانتی'' ءِ نام گچین کتگ۔ نشان زانتی چاگرد ءِ تہ ءَ ہر وڑیں نشان ءُ نشانیانی (Signs or Symbols) وانِشت (مطالعہ) ءِ نام اِنت۔ اد ءَ من یک ہبرے شر بگیشیناں کہ ہر وڑیں حال شونی (Communication) ءِ بُندر نشان یا نشانی اَنت۔ بزاں (پہ دَروَر) ما ہر لبزے کہ چہ دپ ءَ درشان کنیں آ یک چیزے ءِ یا یک بُن خیالے (Concept یے) ءِ نشان یا نشانی اِنت۔ بزاں مئے تمامیں ہبر ءُ حال نشان یا نشانیانی ہور بندی اَنت کہ ہمیشانی وسیلہ ءَ ما گوں یک ءُ دومی ءَ حال شونی (Communicate) کنیں۔ پمے سَوب ءَ انسانی زباناں حال شونی ءِ نظام (Communicative System) ہم گوش اَنت۔

کوہنیں وہداں فلسفہ زانتاں نشان ءُ نشانیانی فلسفہ زاتیں گیش ءُ گیواری ءِ پیّاس کاری ءَ (تجزیہ ءُ تحلیل ءَ) Semiotic ءِ نام داتگ۔ بلئے مروچاں نشان زانتی ءِ زانشت نہ تہنا زبان زانتی ءِ بلکیں فلسفہ زانتی (Philosophical) تب زانتی (Psychological) ءُ راجمان زانتی (Sociological) راہدارانی (اصولانی) پد ءَ تمامیں حال شونی نظامانی مطالعہ کنت۔

نشان زانتی ءَ گوستگیں سد سالاں بازیں نام دیگ بوتگ کہ آہانی لڑ چوش اِنت:

Semasiology ، Semiology، Semiotics، Semiotic، Semeiology و Significs۔ ابید چہ Significs ءِ لبز ءَ اے دگہ دڑستیں گال چہ

یونانی زبان ءِ Simna ءِ لبزءَ اَڈ کنگ بوتگ انت۔ البت Significs چہ لاتینی ءِ Signum ءِ گال ءَ در کپتگ کہ چرائی ءَ انگریزی لبز Sign زُورگ بوتگ۔

نشان یا نشانی بازیں تہریگ اَنت۔ لہتیں انسانی اَنت، لہتیں ساہداری اَنت ءُ دگہ لہتیں اَبری بزاں فطرت ءِ نشانی اَنت۔ ایشانی گیشّ ءُ گیوار ءَ من اے داب ءَ کناں:

(1)۔ انسانی نشانی اے وڑیگ اَنت:

بزاں ہبر ءُ تڑان، نبشتہ ءُ سیاہگ (لبزاں بِل الفباء جند ءِ یک یک حرفے وت یک نشانی یے پر چے کہ آ یک خاصیں توارے ءِ نشون داری کنت) تہنا ہبر ءُ حال ناں انسان ءِ جان ءُ بَدن ہم مارا بازیں نشانی پیش دارایت کہ ایشی ءَ جانی یا بَدنی زبان بزاں Body Language گوش اَنت۔ چوکہ چمّک جَنگ، پیشا نیگ ءَ کڑ چک کنگ، دیم ءَ تہار کنگ، (ہبرے ءِ سرءَ) بچکندگ یا ٹہک دَ یگ، زہر گِرگ ءِ وہدءَ زَ نوک ءُ لُنڈاں نڑّ آ رگ، جُستے ءِ پسّو دیگ ءِ بدل ءَ بے توار بیگ ءُ سرءَ یا چمّاں جہل کنگ، دڑوگ بَندگ ءِ وہدءَ دستاں عجب عجب سُرینگ، یا نزانگ کہ وتی دستاں گوں چے بکنت یا گُڑا جُست کنوک ءِ نیمگ ءَ نچار گ۔ اے دَرستیں نشان یا نشانی بَدنی زبان ءِ بَہر اَنت۔

چریشاں ابیداگاں یکے مسافری ءِ وہدءَ چہ کاروان ءَ بسدایت ءُ گار بہ بیت آئی ءِ ہمراہ گوں بلندیں آوازءَ خاصیں توار چہ دپ ءَ کش اَنت تا کہ آ بزانت کہ آئی ءِ ہمراہ کجام نیمگ ءَ اَنت۔ یا گُڑا گاریں مرد ءِ جند ہم ہمے وڑیں توار کارمرز کنت یا آسے بالین اِیت تا کہ آئی ءِ ہمراہ ہمے آس ءَ یا آئی ءِ دُوتّاں چہ دُورءَ بگندانت ءُ آئی ءَ پد بجن انت۔ ہمے وڑءَ شپانک ہم وتی شِنگ ءُ شانگیں رمگ ءَ مُچّ ءُ یکجاہ کنگ ءَ پہ خاصیں توار چہ دپ ءَ کشّ اَنت یا گڑا ہمے وڑیں توارانی وسیلہ ءَ وتی رمگ ءَ چہ ترسے ءَ ڈاہ دینت۔ اے بُرزی دَرستیں ءُ دگہ ہنچیں بے حسابیں دَرور بُندرءَ نشان یا نشانی اَنت۔

(2)۔ساہداری نشان یا نشانی:

اے ہبرءِ ہر کس زانت کہ مُجیں ساہداراں (اے ساہدارانی تہ ءِ مُرگ ءُ ماہیگ ءُ بالوہم ہوار اَنت) وت ءِ خاصیں توار ہَست۔ توری آ پیداور بہ بنت یا اندیم آہانی توارءِ اِشکنگ ءِ ما زانیں کہ اے کجام ساہدارءِ توار اِنت۔ چو بنی آدمانی وڑءِ آ ہم تہر تہریں توار کارمرز کن اَنت چو کہ وتی چُکّ ءُ چوریگانی ہمراہی ءِ آ یک توارے ءُ ترس ءِ وہدءِ دگہ توارے کشّ اَنت۔ سائنس زانتاں ساہدارانی تیوگیں توارانی سالانی سال پٹّ ءُ پول کتگ ءُ آ اے آ سرءِ سَر بوتگ اَنت کہ مُجیں ساہدار، مُرگ ءُ ماہیگ ءُ بالوانی تہر تہریں توار ءُ سُرءُ پُر (Movements) خاصیں نشان ءُ نشانی اَنت ءُ جِتا جِتائیں معنا دارَنت۔ پمیشکا آ اِشاں ساہداری زبان (animal language) گوش اَنت۔ اے ہبرءِ ہر کس زانت کہ ساہداری توار سک باز نہ انت۔ پمیشکا اگاں انسانی زباناں گوں ساہداری زباناں دیم پہ دیم بکن ئے گُڑا ما گندیں کہ ساہداری زبانانی مڈّی سک کوتاہ ءُ محدود اِنت۔ انسانی زبانانی وڑءِ نہ آ لبز جوڑ کُت کن انت نہ گال گڑنچ (فقرہ) ءُ ناں کہ گالرِد۔ آ وتی حالاں انسانانی وڑءِ دَراج کَشّ ہم کُت نہ کن اَنت۔ بلئے آہانی ہمے کوتاہیں توار آہانی بُنی ئیں (basic) غرضاں شَر پورا کن اَنت۔ سائنس زانتاں ساہداری زبانانیتپّا س کنگ ءِ پہ نشان زانتی ءِ یک خاصیں شاخے جوڑ کُتگ کہ آئی ءِ (Zoosemiotics) بِزاں ''ساہداری نشان زانتی'' گوش اَنت۔

(3)۔اَبرم یا فطرت (Nature) ءِ نشان ءُ نشانی:

بازیں نشانی ہنچیں اَنت کہ آہاں فطرت مارا پیش دارایت۔ پہ دَروَر نود کہ وہدے سائیل کن اَنت ما زانیں کہ آ روچ نہ تہنا سک گرم نبیت بلکیں مارا اے اومیت ءِ

ہم دَینت کہ بلکیں ہمے نود بہ شنز اَنت ءُ زیدءَ کئے سارت ہم بکن اَنت۔ ہمے وڑءَ وہدے جمبر کہ بند اَنت مردم اومیت کن اَنت کہ بلکیں ہور ہم بگوار ایت۔ بلوچی ءِ مشہوریں بَتلے کہ ''مَدَگ ءِ نشانی پرّک اِنت''۔ بزاں پرّک کہ جاہے ظاہر بَنت مردم گوش اَنت کہ زوت یا رَندترءَ مَدَگ ہم وت ءَ ظاہر کن اَنت۔ اے دُرستیں دَروَرابرم یا فطرت ءِ نشانی اَنت ءُ یک دابے ءَ مردماں کلو ہے سَرکن انت۔

(4)۔ وَسّاچیں (مصنوعی یا artificial) نشان ءُ نشانی:

ہر کس ءَ کہ ریل گاڑی ءَ سفر کتگ آ زانت کہ وہدے ریل ءِ گاٹ (گارڈ) سیٹی جَنت ہر کس سر پد بیت کہ اے ریل گاڑی ءِ رہاڈگ بیگ ءِ نشانی اِنت۔ مزنیں شہرانی تہ ءَ ہر جاہ ٹریفک ءِ سگنل (Traffic Signals) ہست اَنت کہ موٹر، لاری ءُ رَکشایانی ڈریوراں رنگ پہ رنگیں چراغانی وسیلہ ءَ پَرماینت کہ بوشت انت۔ یا وت ءَ پہ رَوگ ءَ جاڑی بکن اَنت یا گُڑا وتی موٹر، لاری ءُ رَکشایانی رَواج ءَ سُست بکن انت ءُ بوشت اَنت۔ اے سگنل سئے رنگ ئیگ اَنت۔ سُہر، زرد ءُ شونز۔ سُہریں چراغ پَرمائیت کہ ''بوشت''۔ زردیں چراغ ءِ دو معنا اَنت۔ سُہرءَ رند کہ زردیں سگنل ءِ چراغ روک بیت آئی ءِ معنا انت ''رَوگ ءَ پہ جاڑی ببو''۔ بلئے شونزیں سگنل ءَ رَند کہ زردیں چراغ روک بیت آئی ءِ معنا اِنت ''وتی موٹر یا لاری یا رکشاءَ میزان میزان ءَ سگنل ءِ نیمگ ءَ بیارءُ پدا بوشت''۔ شونزیں سگنل ءِ معنا اِنت ''بُرو''۔ ٹریفک ءِ رنگ بدل کنوکیں اے سگنل بُندرءَ پہ ڈریوراں نشانی اَنت۔ ہنچو کہ پدّر اِنت اے مُچیں نشانی وسّاچین اَنت، بلئے اے دُرست معنا دارَنت ءُ ڈریور اِشانی پَرماناں قبول ءُ اشانی رند گیری ءَ کن اَنت۔ اگاں آ چو مکن اَنت آہانی موٹر ءُ لاری گوں اے دگہ موٹر ءُ لاریاں ڈِیک وَرَنت ءُ آ باز تاوان بار بَنت۔ چِشاں ابید مورس کوڈ (Morse Code) سیمافور (Semaphore) ءُ اِشارہی زبان (Sign

(Languages) ہم نشان ءِ نشانی اَنت کہ دُرست و سّاچین اَنت۔ مورس کوڈ سیموِل مورسؔ ءَ ۱۸۳۷ (Samuel Morse) ءِ سال ءَ اَڈکتگ ات۔ آئی ءَوتی کوڈ ءَ پہ مشینے ہم اڈکتگ ات تا کہ مردم دُوریں جاگہہ ءُ ملکاں ہمے مشین ءِ وسیلہ ءَ تار (Telegram) دیم بِدینت۔ اے کوڈ بندرءَ الفبا ءِ تمامیں حرفانی نشانی اَنت۔ مروچاں حال رسانکی ءِ اے کوہنیں نظام ءَ کس کارمرز نہ کنت۔ اِشی ءِ مستریں سَوب ٹیکنالوجی ءِ دیم رَوی اِنت۔ نوزدہ سد پنجاہ ءُ شَصت ءِ دہ سالیاں ٹیلی پرنٹر (Teleprinter) ءِ کارمرزی ءَ مورس کوڈ پہک ءَ بیگوَاہ کت۔ نون کہ کمپیوٹر ءِ دور اِنت ٹیلی پرنٹراں کس جُست نہ کنت۔ سیمافورءَ (Semaphore) گیشتر اِسکاوٹ (Scouts) ءُ کوہاں لِک کپوک کارمرز کن اَنت۔ سیما فور ہم الفبا ءِ حرفانی نشانیاں پیش دار اِیت۔ ایشی ءَ کارمرز کنوک دو بیرقانی وسیلہ ءَ اے دگہ مردماں چہ دُور ءَ کلوہ دیم دینت۔ آ ہمے بیرقاں وَڑ وَڑا سُرین اَنت، بُرز جہل ءُ چپ ءُ چوٹ کن اَنت ءُ وتی مول ءُ مرادءَ نشان دینت۔ ہمے وڑ ءَ اِشارَ ہی زبان (Sign Language) اِنت کہ ایشی ءَ کرّءُ گُنگ کارمرز کن اَنت۔ وہدے کہ آ وتی دست ءُ لنٹکاں وَڑ وَڑ ءَ سُرینت ءُ بُرز ءُ جہل کن انت آ بُندرءَ الفبا ءِ حرفاں نشان دَینت۔ ہمے حرفانی ہور بندیاں گوں آ لبز ءُ گالرِ دجوڑ کن اَنت ءُ دومی مردم ءَ وتی گلوہ ءَ سر کن اَنت۔ بزاں گوں آہاں ہبر ءُ تڑان کن اَنت۔ زانتکار اے تمامیں جتاجتائیں نشان ءُ نشانیاں کوڈ (code) گوش اَنت۔ نشان ءُ نشانیانی اے بُرزی پیرامن پہ زانت دَراج کش کتگ تا کہ وانوک اِشانی بستار ءَ شر بزان اَنت۔

نشان زانتی ءِ زانشت

نشان زانتی ءِ زانِشت ہم چو صلاح زانتی ءِ پیم ءَ فلسفہ زانتانی منّت وار اِنت۔ اے زانشت ءِ سر ءَ سے فلسفہ زانت سک اثر مند بوتگ اَنت۔ بزاں چارلس پیئرسؔ

(Charles Peirs) چارلس مورس (Charles Morris) ءُ رُوڈولف کارنپ (Rudolf Carnap)۔امریکائی صلاح فکریں (Pragmatist) فلسفہ زانت چارلس پیئرس اولی زانتکار اَت کہ آئی ءَ نشان زانتی (Semiotics) ءِ بُن فکر (Theory) پیش کت۔ پیئرس ءَ تمایں حال شونی نظامانی مُجّی ءَ Semiotics ءِ نام دات۔ یورپ ءِ تہ ءَ ہمے وہداں یا کمّو پیسر تر فردیناں دو سوسور ءَ نشان زانتی ءَ پہ Semiology ءِ لبز کار مرز کتگ اَت ءُ یورپی زانتکار چرے لبز ءُ آئی ءِ بُن گپ ءَ چہ شَر معلوم دار اَت اَنت۔ Semiotics یا Semiology بُندر ءَ ہر دو یکّیں معنادار اِنت۔

نشان زانتی ءِ بارو ءَ زانتکار دو جاہ ءَ بہر اَنت۔ لہتیں زانتکار نشان زانتی ءَ زبان زانتی ءِ بہرے لیک اَنت۔ بلئے دگہ لہتیں زبان زانتی ءِ جندءَ نشان زانتی ءِ بہرے زان اَنت۔ چارلس پیئرس ءَ زبان زانتی ءَ نشان زانتی ءِ بہرے زانتگ۔ آئی ءِ نزدءَ تمایں حال شونی نظام نشان زانتی ءِ بہر اَنت۔ انسانی زبان کہ یک حال شونی نظامے (Communication System) زانگ بیت گُڑا باید اِنت کہ ایش ہم نشان زانتی ءِ بہرے بہ بیت۔ ادءَ ما نہ لوٹیں کہ اے جَنجال ءَ بکپیں۔ ایشی ءَ ما پہ زبان زانت ءُ نشان زانتاں کلّیں کہ آ اے اَڑ ءَ وت بگیشّین اَنت۔

نشان ءُ نشانیانی بابت ءَ نِشان زانتانی جندءِ نیام ءَ ہم اختلاف ہَست اَنت۔ جان لائینز (John Lyons) گوش اِیت:

There has been much discussion, within Semiotics, of the difference between Signs, symbols and signals, and of the scope of the term communication." (J.Lyons, Language and Linguistics, C.U.P,1981, p.17)

بزاں ''نشان زانتی ءِ (زانشت ءِ) تہ ءَ نشان، نِشانی ءُ سگنلانی تہ ءَ پَرک ءُ پیر ءِ ءُ حال شونی ءِ بلدگال ءِ حدّ ءُ سیم سرانی بابت ءَ باز بحث ءُ تڑان بوتگ''۔

بلئے ہنچو جاہ کیت اے اختلاف تنے وہدی ہم پَہکی ءَ گیشینگ نہ بوتگ اَنت۔ البت یک ہبرے شر پدّر اِنت کہ تمامیں زانشت یک ءُ دومی ءِ چمدار اَنت۔ اگاں کسے ہُورت بچارایت اے ہر دوئیں ٹولی حقّ ءِ سرءَ اَنت۔ اگاں نشان زانتی دیم ءَ روت ایشی ءِ فائدہ زبان زانتی ءَ رس اِیت۔ ہمے وڑءَ اگاں زبان زانتی دیم ءَ روت گُڑا نشان زانتی ہم چریشی ءَ اُلم ءَ فائدہ گیپت۔

اِٹلی ءِ نبشتہ کار ءُ فلسفہ زانت اُمبیرتو ایکو (Umberto Eco) نشان زانتی ءِ زانشت دو وَنڈاں بہر کنت۔ یک بہرے ءَ Specific Semiotics گوشیت بزاں ''خاصیں نشان زانتی'' کہ آ یک خاصیں حال شونی نظامے ءِ بابت ءَ بحث ءُ تڑان کنت۔ دومی بہرءَ general semiotics گوشیت بزاں ''کُلّس نشان زانتی'' کہ آ ہما بُن گپاّں نشان دنت کہ آ درستیں حال شونی نظامانی بہر بہ بنت۔

(U.Eco, Semiotics and the Philosophy of Language, London, 1984, pp.4-7)

انگریز زبان زانت مائیکل ہیلی ڈے ءَ (Michael Halliday) زبان ءُ آئی زانشت Social Semiotic بزاں ''راجی نشان زانتی'' ءِ نام داتگ۔ اے بابت ءَ آئی ءِ کتاب Language as Social Semiotic سک مشہور بوتگ۔

نِشان زانتی ءِ شاخ ءُ ٹال

(۱) Vocal ءُ Auditory بزاں ''اِشکنگی ءُ تڑانی'' نظام چوکہ زبان ءُ گپ ءُ تڑان، سازءُ موسیقی ءِ اشکنوکانی سرءَ ساز ءِ تاثیر ءُ گُشند ہانی وش گُٹّیں توار ءُ آہانی گہہ بُودی (quality)۔

(۲)Visual بزاں ''چارگی'' نظام چوکہ تہر تہریں نشان ءُ نشانی ءُ کوڈ، حالتاک، روتاک، ماہتاک ءُ کتاب یا گُڑا دست نبیسیں نبشتہ ءُ کاگد ءُ کرّ اچ، وڑ وڑیں اشتہار ءُ کرّ ءُ گُنگانی اشارہی زبان (Sign Language) ءُ ''بدنی زبان'' (Body Language) کہ زانتکاراں اِشیا Knesics ءِ نام داتگ۔

(۳)۔Tactile بزاں ہما نظام کہ آ گوں دست جَنگ ءَ مارگ بَنت چوکہ کُرّ ءُ کورانی زبان بزاں ہما کسانی زبان کہ ہم کُر اَنت ءُ ہم کور۔زانتکاراں پراہاں نبشتہ ءِ خاصیں رہبندے اڈ کتگ کہ آ گوں دست جَنگ ءَ مارگ ءُ وانگ بیت۔اے بُندرءَ ڈڈّیں کاگدءِ سرءَ کسانکیں گُکّ اَنت کہ الفباءِ بدل ءَ کارمرز بَنت۔نبشتہ ءِ اے نظام بُندرءَ فرانسیسی زانتکار لوئی بریل (Louis Braille) ءَ نوزدَہمی قرن ءَ اڈ کتگ اَت پمیشکا اِشیا بریل ءِ نظام گوش اَنت۔

(۴)۔Olfactory and Gustatory بزاں ''بوچنگی'' ءُ ''چَشگی'' نظام۔اے ہبرءَ ہر کس زانت کہ بو بازیں تہرانی بَنت بزاں وشّیں بوءُ بدیں بو۔بوہانی ہر وڑیں تہرءُ آہانی انسان ءُ ساہدارانی سرءَ تاثیر۔اے ہر دوئیں مارشتاں (حِسّاں) چہ مردماں زیات ساہدار کارمرز کن اَنت۔پمیشکا ساہداری نشان زانتی (Zoosemiotics) ءَ اِشاں مزنیں بستارے ہَست۔

ہبر تیپّاسی (Discourse Analysis)

وتی نبشتانک ءِ اولی بَہرءَ من Discourse analysis ءِ واسطہ ''متنتیپّاسی'' ءِ بلدگال (اصطلاح یا Term) کارمرز کتگ اَت، بلئے ''ہبر تیپّاسی'' تہنا متن یا سیاہگ ءِ تیپّاس کاری ءَ (تجزیہ ءُ تحلیل ءَ) نہ کنت بلکیں ہبرءُ حال ءِ ہمتیپّاس کاری ءَ کنت۔ بلوچی ءَ Discourse ءِ ترّانک (ترجمہ) ہبرءُ حال اِنت۔ پمیشکا اے شرتربیت اگاں ما ایشی ءَ ''ہبر تیپّاسی'' ءِ نام بدئیں بزاں ہبرءُ حال ءِ تیپّاس کاری۔

ہنچو کہ وانوک شرزان اَنت ہَر وڑیں ہبرءُ حال ءِ بُنی ضرورت گالرِد اِنت۔ بے گالرِد یا بے گالرِداں ہچ کس گوں دومی مَردمے ءَ ہچ وڑیں ہبرءُ حال کُت نہ کنت۔ گالرِد ءِ تیپّاس کاری اول اول ءَ بُن رَہبند ءِ زانِشت ءَ بُوتگ ءُ تنی وہدی ہم بیت۔ بُن رہبند ءِ اے تیپّاس کاری مارا پیش دارایت کہ گالرِد ءِ لبزءُ گال چون گوں یک ءُ دِگرے ءَ سیادی کن اَنت۔ بُن رہبند کار ''نامگال'' ''نام بَدَل'' ''کارگال'' ''سِتاگال'' یا اے دگہ تہراں گیشّیں اِیت ءُ نشان دنت تا کہ اَلّم بکنت کہ گالرِد ءِ زبان بروبر ءُ بے عیب اِنت۔ بُن رَہبند ءِ بدل ءَ زبان زانتی گالرِد ءِ، تیپّاس کاری ءَ چُنت گام انگت دیم ءَ بارت ءُ آئی ءِ جُہلا نکیانی تہ ءَ روت ءُ آئی ءِ بازیں پہنا تا نیتیپّاس کاری ءَ کنت۔ البت مروچاں زبان زانت تہنا یک گالرِدے ءِ ناں گالرِدانی پُورہیں قطارانی (''گالرِد قطارانی'') بزاں (utterances) ءِ تیپّاس کاری ءَ کنت۔ پرچے کہ تہنا یک گالردے یک حالے ءِ یا یک کارے ءِ تمامیں پہناتاں شرّ پڈّر کُت نہ کنت ءُ آئی ءِ پیش ءُ پد (سیاق ءُ سباق یا Context) ہم شرّ پڈّر نبیت۔ پمیشکا زبان زانتی گالرِد قطارانی تیپّاس کاری ءَ شَر

ترزانت۔

گوش اَنت کہ ''ہبر تیاّ سی''ءِ بلدگال(Term)، 1952ءِ سال ءَ امریکائی زبان زانت زے لِگ ہیرِس (Zelig Harris)ءَ Languageءِ ''زانشت تاک'' (Journal)ءَ پیش کتگ اَت۔ بلئے ہماوہدءِ زبان زانتاں یاوَزے لِگ ہیرِسءَ کارَ رَ ہبند (Method) قبول نہ کت یا گُڑا آئی ءَ باز اہمیت اِش نَدات۔ بلئے رَندیگیں زبان زانتاں ''ہبر تیاّ سی'' نہ تہنا قبول کنان کُت بلکیں تیاّس کاری ءِ ہمے کارر ہبندءَ دیم ءَ ہم بران کُت ءُ انگت ہم ایشی ءَ دیم ءَ بَران اَنت۔ ''ہبر تیاّ سی'' ءِ بارہءَ ڈیوڈ کرِسٹل (David Crystal) چوش نبشتہ کنت:

The traditional concern of linguistic analysis has been the construction of sentences, but in recent years there has been an increasing interest in analysing the way sentences work in sequence to produce coherent stretches of language.

(The CambridgeEncyclopedia of Language,C.U.P,1992,p.116)

''زبان زانتی ءِ تیاّس کاری ءَ سنّتی (یا روایتی) دِلگوشی پیسر ءَ اے بوتگ کہ گالرِ دچتور اڈ کنگ بہ بنت، بلئے گوستگیں چیز کے سالاں چہ (زبان زانتانی) گیشتریں دِل پسندی ایش اِنت کہ آ ہما گالر دانیتیاّس کاری ءَ بکن اَنت ءُ (ہبر ءُ حالاں) ہنچیں زبانے ءَ دَرشان بکن

اَنت کہ آئی ءِ گالرِ دیک لڑے ءِ شَر کما تگ بہ بنت ءُ آسَرجی ءِ پَہما ک بہ بنت"۔

ہبر ءُ حال ءِ تپاس کاری دو تہر ءِ یگ اَنت۔ یکے ہبر ءُ حال بزاں Discourse ءِ تپّاس کاری اِنت ءُ دومی نبشتگیں سیا ہگ یا متن ءِ تپاس کاری بزاں "Text analysis" اِنت۔ اے سیا ہگی تپاس کاری یک کتابے ءِ، یک روتا کے ءِ یا کجام ہم دگہ تا کے ءِ یک اشتہارے یا گُشتانکے ءِ سیا ہگ بَہرے (پیراگرافے) ءِ یا مستریں بہرے ءِ ہم بوت کنت۔

گوستگیں چُنت سالانی تہ ءِ "ہبر تپّاسی" ءِ دومزنیں تہر دیم ءِ آ تنگ اَنت۔ یکے مائیکل ہیلی ڈے (Michael Halliday) ءِ کار رہبند (Method) اِنت کہ تہنا زبان زانتی ءِ تپاس کاری ءِ سر ءِ زور پردَنت۔ دومی ہیرولڈ گارفنکل (Harold Garfinkel) ءِ کار رہبند اِنت کہ آ اَبید چہ زبان زانتی ءِ راجمان زانتی (Sociological) تپاس کاری ءِ سر ءِ زیات زور پردَنت۔ ابید چہ اِشاں اے دگہ زانشتانی زانتکار ہم وتی وتی زانشتانی پیش درءِ (Perspective یا تناظر ءِ) ہبر ءُ حال ءِ تپّاس کاری کن اَنت۔ اے زانتکارانی تہ ءِ "تَب زانت" (Psychologists) "قوم دان زانت" (Ethnologists) ءُ راجمان زانت (Sociologists) ہَوار اَنت۔ ماِدءِ یک ہبرے شَر بزانیں کہ اے تمامیں تپّاس کاریانی مُول ءُ مراد ایش اِنت کہ اے زانتکار زبان ءِ یک پُرزِندیں ءُ راجی ءُ انسانی داد ءُ گپت (Interaction) ءِ یک مظہرے گِندگ لوٹ اَنت۔

زبان زانتی ءِ ہبر ءُ حال ءِ تپّاس کاری ءِ کار ءِ رَہبند (Method) ہم آسان اِنت ءُ ہم گران۔ ایشتپّاس کار ءِ دَست ءِ اِنت کہ آ چینچک بُن گپّ ءِ جُہلا نکیاں روت۔ "ہبر تپّاسی" ءِ کار رہبند کوشست کنت کہ لہتیں بُندری ءُ آسانیں جُستانی پَسوّ ءِ بِدنت چوش

کہ:

(۱) ''ہبر تپاّ سی'' پیش دارایت کہ ''گالرِ دقطار'' ءِ یک یک گالر دے چون گوں یک ءُ دِگرے ءَ شر جُڑ اِتگ ءُ گوں یک ءُ دومی ءَ چتوریں نڑ یکیں سیادی دارانت؟

(۲) اے ہبر ءَ وانوک شرزان اَنت کہ دو یا سے یا گیشتر مَردمانی نیام ءَ ہبر ءُ حال ءِ وہد ءَ ہر بہرزورو کے ءَ وَت ءَ یک کِردارے یا ''رولے'' (Role) بیت بزاں بَرے گُشوک ءِ ءُ بَرے اشکنوک ءِ کِردار۔ ہبر ءُ حال ءَ دائم ءَ گُشوک قابو (Control) کنت۔ ہبر ءُ حال ءِ سر ءَ کئے قابو کنگ ءَ اِنت ءُ وتی ہمے کِردار ءَ چتو ردیم ءَ بَرگ ءَ اِنت؟ ہبر ءُ حال ءِ توک ءَ اے دگہ بہرزُوروک بُن گپّ ءِ سر ءَ اولی قابو گِر ءِ بدل ءَ چتو رَوت قابو کن انت؟ ''ہبر تپاّ سی'' اے دگہ جُستانی ہمرائی ءَ، اے جُستانی ہم پَسّو ءَ دَنت۔

(۳) ہمے ہبر ءُ حال چتو ردیم ءَ رَوت ءُ بہرزوروکانی ''رول'' چتو ر ءُ پہ چے سَوب ءَ بدل بیان بَنت؟

(۴) کوہنیں بُن گپ چتو رتوام بَنت ءُ نوکیں بُن گپ چون دیم ءَ آرگ بَنت؟

داب زانتی (Stylistics)

من اے نبشتانک ءِ اولی بہرءَ Stylistics یا اسلوبیات ءِ بلدگال ءَ (اصطلاح ءَ) پہ طرز زانتی نبشتہ کتگ اَت۔ بلئے باز چارءُ ہیچارءَ ءُ رَند من اے گال بدل کتگ ءُ ایشی ءَ ''داب زانتی'' ءِ نام داتگ۔ ایشی ءِ مستریں سَوب ایش اِنت کہ مرچاں مئے ورنا Style یا اسلوب ءِ گال ءَ پہ '' دَرشان داب ''کارمرز کن اَنت۔ ''درشان داب'' ءِ معنائبندءَ ''طرزِ اظہار'' یا ''طرزِ بیان'' اِنت، داب ءِ جند نہ انت۔ بلئے یک ہبرے مامہ شَمُوشیں کہ Style یا اسلوب تہنا زبان ءِ کارمرزی ءَ پہ محدود نہ اِنت۔ اے زِند ءِ ہر تک ءُ پہنات ءُ ہر مظہرے ءِ تہ ءَوت ءَ رانشان دَنت چوکہ:

گُدءُ پوشاک ءِ داب، بان ءُ ماڑیّانی داب، مئے بلوچی دوچ ءِ تَہر تَہریں داب کہ چَریشاں ہر یکے ءَوت ءَ یک خاصیں نامے ہست، سہت ءُ زیورانی داب، اُستادے ءِ وانینگ ءِ داب، پہلوان ءُ گُشندہ ءِ داب، ناچ ءُ سُہبت ءِ داب، فُٹ بال، کبَّگ یا دگہ لیبے یا لیبیانی وتی داب ءُ ہمے وڑیں دگہ بے حسابیں مثال ءُ دَروَر۔ پمیشکا منی صلاح ایش اِنت کہ ''درشان داب'' ءِ بدل ءَ ماتہنا ''داب'' ءِ گال ءَ کارمرز بکنیں۔ ایشی ءِ مستریں سَوب ایش اِنت کہ داب ءِ گال ہم آسان اِنت ءُ ہم یک سَرجمیں معنایے دارایت۔ پمیشکا منی

نزدءَ ''درشان'' ءِ گال ءَ گوں آئی ءَ لچیّنگ ہچ صلاح نہ اِنت۔

ڈیوڈ کرِسٹل (David Crystal) داب یا Style ءِ پچّارءَ چوش کنت:

Style is any situationally distinctive use of language-a characteristic of groups as well as individuals. (David Crystal, The Cambridge Encyclopedia of Language, C.U.P,1992,P.66)

''یک (خاصیں) جاورے ءَ زبان ءِ ٹِکّ ءُ نِشانیں کارمرزی ءِ (نام) داب اِنت۔ اے یک (ہنچیں) صِفتے کہ اے ٹکّ ءُ ٹولیاں بگرداں کہ یک (تک ءُ تہنائیں) مردمے ءِ تہ ءَ ہم ہَست اِنت''۔

''داب زانتی'' بُندءَ داب ءِ وانِشت (Study یا مطالعہ) ءِ نام اِنت۔ زبان زانتی ءَ داب زانتی کہ اِیشی ءَ بَرے بَرے Stylolinguistics ہم گوش اَنت، ہبر ءُ سیاہگ ءِ زبان زانتی راہداراني (اصولانی) پدءَ تپّاس کاری کنت۔ البت اِدءَ من یک ہبرے تچک بگوشاں کہ Stylistics (داب زانتی) ءِ بلدگال گیشتر پہ ادبی داب زانتی ءَ (Literary Stylistics) کارمرزبیت۔ گوستگیں چُنت سالانی تہ ءِ لہتیں زبان زانت ءُ لبزانکی نگدکارانی نیام ءَ بازیں اَڑءُ کُڑدیم ءَ آ تنگ اَنت۔ ایشی ءِ مستریں سَوب یکے وَ رَدزانگی (غلط فہمی) بوتگ ءُ دومی آہاں وتی زانشتاں (بزاں عِلمان ءَ) شَرتر ءُ دیم ءَ ترلیک اتگ۔ بلئے مروچاں اے ہر دوئیں ٹکّ کم کم ءَ چہ یک ءُ دومی ءَ نزّیک آیان اَنت۔ اے ہبروَت

ثابت کنت کہ زانشت (علم) ءِ پڑ ءَ کست ءُ کینگ ءَ ہچ جا گہ نیست۔

زبان زانتی ءَ داب زانتی یک مَردمے ءِ یا بُرّے مردمانی گپ ءُ تڑانی یا سیاہگ (متن یا Text) ءِ ''داب'' ءِ بابت ءَ چارءُ بیچارءُ آئی ءِ تپّاس کاری ءَ کنت۔ اے تپاس کاری ہبرانی یا سیاہگانی گالوارءَءُ آہانی ''توار زانتی''(Phonological) صِفتاں، آہانی جوڑِشت(Structures) ءُ گالرِ دان ءُ آہانی معنایاں یک ءُ یک ءَ نِشان دَنت ءُ آہاں گیش ءُ گیوار کنت۔

گالوار ءِ لہتیں دَروَرایش انت:

(۱) منی برات تُربت ءَ شُتگ۔ (اے گالرد پدّر کنت کہ گُشوک روبر کتی گالوارءَ گپ جَنگ ءَ اِنت)۔

(۲) منی براث تُربت ءَ شُشہ یا تربت ءَ شُشی ایں۔ (چریشی ءَ پدّر بیت کہ گُشوک رودر آ تکی گالوارءَ کارمز کنگ ءَ اِنت)۔

(۳) منی براس تُربت ءَ شُتہ۔ (اے پدّر کنت کہ گُشوک رَخشانی گالوارءَ گپ جَنگ ءَ اِنت)۔

اے گالرِ داں چہ پدّر بیت کہ روبروکتی، رودر آ تکی ءُ رَخشانی گُشوکانی ہر یکے ءِ گپ جَنگ ءِ وتی یک خاصیں دا بے۔ نوں بیا ات کہ اے دو گالرِ داں بچاریں:

'' توگوں من برابری کن ئے؟ وتی بستارءَ بزان کہ توکئی چُکّ ءُ نماسگ ئے''

اے گالرِ دانی داب پہک ءَ جتا اِنت۔ اے گُشوک ءِ گالوارءَ وَبے شک نشان دنت، بلئے ایشی ءِ ہمرائی ءِ آئی ءِ راجی کدءُ بستارءَ ہم پیش دار ایت۔ آئی ءِ ہبراں چہ شَر پیداور اِنت کہ

آوت ءِ چہ دومی مردم ءِ شَرّتر ءُ بیہہ دار ترزانت۔

چرے بُرزی دَروَراں پدّر بیت کہ ماہر ہبرے کہ گوشیں یا نبشتگ کنیں آئی ءِ ما یک خاصیں دابے ءِ درشان کنیں۔ یک ہبرے ماشر بزانیں کہ گُشوک توری چکے بہ بیت ورنایے بہ بیت یا پیریں مردمے یا گڑا وانِد ہے بہ بیت یا ناوانِد ہے چَریشاں ہر یکے وَت یک خاصیں دابے ءِ ولہُسند اِنت بزاں ہر یکے وتی وتی داب ءِ گپ جَنت یا نبشتگ کنت۔ ماذرست وتی نزّیک تریں مردماں شَرزانین ءُ ماچراہاں ہر یکے ءِ ہبر ءُ حال ءِ خاصیں داباں ہم پہ شرّی زانتکاریں۔ اول وا آہانی توار، آہانی گونڈیں یا ذراجیں گالرد ءُ لہتیں خاصیں لبزانی کارمرز کنگ ءِ سَوب ءِ توری آمئے دیم ءِ بہ بنت یا چمّاں اندیم، ماہما ساہت ءِ زانت کنیں کہ اے کَے اَنت کہ گپ جَنگ ءِ اَنت۔ اے ہبر ءِ ہر کس زانت کہ ہر زبانے ءِ تہر تہریں گالوار ہَست اَنت۔ زبان زانتانی گوشگ ایش اِنت کہ ہر زبانے ءِ یا گالوارے ءِ گُشوک ءِ وتی جندءِ یک خاصیں گالوارُ کے (Sub-dialect یا ذیلی لہجہ یے) ہَست کہ چرائی ءِ اے دگہ پجاّ روکیں مردم زانت کن اَنت کہ کے گپ جَنگ ءِ اِنت۔ زبان زانت مردمانی اے خاصیں گالوارُک ءِ Idiolect یا ''جِندی گالوار'' گوش اَنت کہ آوَت یک خاصین ءُ جِتائیں دابے ءِ ولہُسند اِنت۔

زبان زانتی ءِ لبزانکی نگدکاری

زبان زانتاں گوں لبزانکی نگدکاری ءَ چہ کوہنیں باریگاں سکیّں نڑّیکیں سیادی بوتگ ءُ انگت ہم ہست۔ اگاں من بگوشاں کہ اے سیادی چہ دوہزار سال ءَ ہم کوہن تر اِنت گُڑامن رَدَبّاں۔ البت رَند تری قرناں زبان زانتی ءُ لبزانکی نگدکاری جِتا جتا رُدوم کنان ءُ دیم ءَ روان کُتگ۔ بلئے ہمے جتائی ءِ باوجود زبان زانت ءُ نگدکاراں چہ یک ءُ دِگر ءِ نبشتکا نکاں باز کُمک کپتگ۔ اِدءَ من باز پُشت ءَ نہ رَواں بلئے اے یک عجبیں گپے کہ نوزدہمی قرن ءِ گُڈّی سالاں ءُ بیستمی قرن ءِ اول سَرءَ زانتکاراں زبان زانتی ءِ سائنسی بُن پد ایر کُت ءُ ہمے وَہداں یورپ ءَ لبزانکی نگدکاری ءِ یک نوکیں جُنزے دیم ءَ آ تک۔ اے نوکیں جُنز چہ فرانس ءَ شروع بوت۔ فرانسیسی نگدکاراں وتی Method (کارَ رہندءَ) Explication de texte بزاں ''سیاہگ ءِ گیش ءُ گیواری'' ءِ نام دات۔ آہانی نزدءَ نبیسکار ءِ زبان ءُ زبان ءِ خاصیں کارمرزی ءَ آئی ءِ جندءُ آئی ءِ فکر ءُ نیت ءَ چہ زیات اہمیت ہست اَت۔ پمیشکا آہاں زبان ءِ کارمرزی ءِ نیمگ ءَ گیشتر دِلگوش کُت۔ انگریز، یورپی ءُ امریکہ ئی نگدکار چہ ہمے جُنز ءَ باز اَثرمند بُوت اَنت۔

چیز کے سالان ءَ ءُ گُڈ روسی ءُ پدءَ ''پراگ ءِ گِردانک'' ءِ چیکو سُلواکی زانتکاراں Formalism بزاں ''گوناپ زانتی'' ءِ بُن فکر (Theory) پیش کُت۔

چوفرانسیسی نگد کارانی وڑءَ آہانی تمامیں دلگوشی لبزانکی سیاہگ ءُ آئی ءِ زبان ءِ گوناپ (Forms) ءُ دابانی(Styles)تپّاس کاری اَت۔آہانی کارَرہبند(Method)ءِ تہءَ راجی تاریخ ءُ نبیسکارءِ مقصد ءُ مرادءَ ہچ بستارے نیست اَت ''گوناپ زانتانی'' (Formalists) بُن فکرءَ چہ یورپی ءُ امریکائی نگدکار سک اثر مند بُوت اَنت۔ہمیشی ءِ آسرءَامریکہءَزُوتNew Criticism بزاں''نوکیں نگدکاری'' ءِجُنبز شروع بُوت۔

ہنچو کہ زانتکاریں وانوک وَت شَرزان اَنت کہ لبزانکی نگدکاری ءِ دو ہنچیں بَہر اَنت کہ چہ یک ءُ دِگرءَ ہچبَر جتا نہ بَنت، یکے داب زانتی اِنت ءُ دومی ''زیب زانتی'' بزاںAesthetics اِنت۔نگدکاراے ہر دو بَہراں دائم ءَ یک ءُ دومی ءِ ہمرائی ءَ کارمرز کن اَنت۔ اے راستی ءَ ہر کس زانت کہ ہر نبیسکار یا شاعرے وتی یک خاصیں دابے ءِ(اَسلوبے ءِ) واھُند اِنت۔اے نگدکارءِ کارانت کہ آنبیسکار یا شاعرءِ نبشتہ ءُ شعرانی قدرءُ آہانی درجہءُ شاہگانی ءَ نہ تہنانشان بِدنت بلکیں آہانی شَرّی ونزوریاں ہم پدّر بکنت ءُ آہانیinterpretation یا ''گال شونی ءَ''ہم بکنت۔ البت زبان زانت ءِ کارَرہند (Method) چہ نگدکارءِ کارَرہندءَ پہک ءَ جتا اِنت۔آ زبان زانتی ءِ راہدارانی (اصولانی) پدءَ ہبرءُ سیاہگ ءِ بُن گپّ ءُ دابانیتپّاس کاری ءَ کنت۔

زبان زانتی ءِ لہتیں دگہ شاخ

(۱) راجمانی زبان زانتی (Sociolinguistics)۔ اے شاخ ءِ پُورائیں نام Sociological Linguistics اِنت۔ زبان زانتی ءِ اے شاخ ءَ زانتکار زبان ءُ راجمان (Society) ءِ سیادی ءِ تمایں تک ءُ پہناتانی سرءَ گپ جن اَنت ءُ آہانی تیپّاس کاری ءَ کن اَنت۔

(۲) تب زانتیں زبان زانتی (Psycholinguistics) یا Psychological Linguistics ایش ہم زبان زانتی ءِ یک شاخے۔ ایشی ءَ مردمانی زبان زانتی سُلوک (behaviour) ءُ اے سُلوک ءِ پُشت ءَ آہانی تب زانتیں یا رُژنی (ذہنی) کارکردانی (Processes) سیادی ءَ نشان دنت۔

(۳) قوم دانیں زبان زانتی (Ethnolinguistics) یا اِنسان زانتیں زبان زانتی (Anthropological Linguistics) اے شاخ زبان زانتی ءُ انسان زانتی ءِ سیادی ءَ نشان دنت ءُ مَردمانی ہبر ءُ حال، نِبشتہ ءُ سیاہگ ءُ آہانی فکر ءُ حیالانی، راجی (Social) ءُ دودانکی (Cultural) جاورانی پُشدر ءَ، تیپّاس کاری کنت۔ وانوک حیران مَہ بنت کہ اے شاخ ءِ چتور دو نام اَنت۔ ایشی ءِ سَوَب ایش اِنت کہ لہتیں زبان زانت یک نامے ءَ شَرتر زان اَنت ءُ دِگہ لہتیں دومی نام ءَ پسند کن انت، بلئے ابید چہ نام ءَ آہانی تیپّاس کاری ءِ کارَر ہبند ءَ ہچ مزنیں فرق ءُ پیرے نیست۔ اے ہَر دوئیں ٹکّ انسان زانتیں زبان زانتی ءِ سرءَ یک داب ءَ زور پرَ دَیئت۔

(۴) پَہم زانتیں زبان زانتی (Neurolinguistics) یا Neurological Linguistics ءِ گال ءِ دومعنا اَنت۔ یکے جان ءِ نازُرک تریں رَگ (nerves یا اعصاب) اَنت ءُ دومی انسانی یا ساہداری رُژن ءُ پَہم (ذِہن بزاں mind یا brain) اِنت۔زبان زانتیءِ اے شاخ گوں پہم ءَ کاردارایت ءُ اے پَہم زانتی (neurological) ءِ راہدارانی (اصولانی) پدءَ اِنسانی پَہم ءِ تپّاس کاری کنت کہ آ زبان ءِ کارمرزی ءَ چتور قابُو (Control) کنت۔

(۵) فلسفہ کاریں زبان زانتی (Philosophical Linguistics)۔ زبان زانتی ءِ دومزنیں کردار یا رول (Role) انت۔ یکے ایش کہ اے فلسفہ ءِ بُن خیالانی یا (Concepts) ءِ بابت ءَ زبان ءِ کردار ءِ سرءَ چارءُ بیچار کنت ءُ دومی زبان زانتی ءِ بُن فکر (theory) ءُ کارَ رَہبند (method) ءِ فلسفہ کاریں درجہ ءِ سرءَ چارءُ بیچار کنت۔ اِدءَ یک ہبرے تچک بگوشاں کہ فلسفہ کاریں زبان زانتی ءَ ''زبان ءِ فلسفہ ءَ'' گوں ہچ واسطہ نیست۔ زبان ءِ فلسفہ یک جتائیں بُن گپّے ءُ اے زبان زانتی ءِ بَدل ءَ فلسفہ ءِ جندءِ یک شاخے۔

(۶) زبان ءِ فلسفہ (Philosophy of Language) یا زبان زانتی ءِ فلسفہ (Linguistic Philosophy)۔ ہنچو کہ من بُرزءَ نبشتگ کُتگ، اے زبان زانتی ءِ ناں، فلسفہ ءِ شاخے۔ فلسفہ زانتاں چہ کوہنیں زمانگاں زبان ءِ تہر تہریں تک ءُ پہناتانی خاص طورءَ گال ءُ گالرِ دانی معناءِ سرءَ گپ جَتگ ءُ آہانی فلسفہ کاریں تپّاس کاری کتگ ءُ تنے وہدی ہم کن اَنت۔ فلسفہ زانت لوٹ اَنت بزان اَنت کہ زبان ءِ بُن ءُ بیہہ ءُ لبز ءُ گالرِ دانی معناءِ یا معناہانی بُن دَرءُ حقیقت چی اِنت؟ آ اے ہم زانگ لوٹ اَنت کہ زبان چون ءُ پرچے یک خاصیں دابے ءَ کارمرزبیت ءُ مردمانی آئی ءَ بزاں زبان ءَ زانگ ءُ سرپد بیگ ءِ قابلیت ءِ حقیقت چے اِنت؟ ءُ زبان ءِ کارمرزی ءَ گوں دُنیائی راستیاں (realities) داں چے حدّءَ سیادی ہَست؟ آہانی ہمے بُن گپّانی سرءَ پٹ ءُ پول ءُ تپّاس کاری ءِ آسراں زبان ءِ فلسفہ گوش اَنت۔

دُنیاءِ زبان

دُنیاءِ زبان چُنت اَنت؟ آ گوں یکّ ءُ دومی ءَ چے پیم ءَ سیادی کن انت؟ اولی جُست ءِ پسّو سک آسان اِنت۔ تمامیں عالم مروچاں ہنچو نزّ آ تنگ کہ زباناں یکّ ءُ یک ءَ شُمار کنگ ہچ مشکلیں کارے نہ اِنت اَلبت یک ہبرے شَر دِل ءَ دارگ لوٹ ایت کہ اے زبان، زبان بہ بنت گالوار یا لہجہ مہ بنت۔ دومی جُست ءِ پسّو چوسک آسان نہ اِنت۔ پرچے کہ ابید چہ زبان زانتی ءِ زانشت ءَ نہ ماے زبانانی بُندر ءَ زانت کنیں ءُ ناں آہانی سیادی ءَ گیشّینت کُت کنیں۔ پمیشکا اے کار ءَ مزنیں دِلسیائی یے پکّار ربیت۔

گوش اَنت کہ دنیاءَ اَٹکل سئے (۳) تادہ ہزار (۱۰۰۰۰) زبان ہَست۔ بلئے زانتکارانی گشنگ ایش اِنت کہ سئے ہزار (۳۰۰۰) باز کم اِنت ءُ دہ ہزار ءِ اُشمار (تعداد) چہ حدّ ءَ ہم زیات تر اِنت۔ دہ ہزار ءِ اے اُشمار ءَ زبانانی ہمراہی ءَ آہانی بے حسابیں گالوار ہم ہَوار کنگ بوتگ اَنت کہ آہان ءَ ما ہچبر زبان گوشت نہ کنیں۔

وُوگلِن ءُ وُوگلِن ءِ حساب ءِ پد ءَ دُنیاءَ چار ہزار پنج سد ءُ بیست ءُ دو (4522) زبان ہَست اَنت۔

(C.F.Voeglin and F.M.Voeglin, Classification and Index of the world's languages, New York,1977)

اے زبان زانتانی اُشمار چہ راستی ءَ باز نزّ یک اِنت، بلئے آہاں مُرتگین ءُ گار ءُ زیانیں زبان ہم وتی اُشمار ءَ ہَوار کُتگ اَنت۔ ڈیوڈ کرسٹل پمیشکا گوش اِیت کہ اے وہدی دُنیاءَ اَٹکل چار ہزار زبان ہَست۔

(David Crystal, The Cambridge Encyclopedia of Language,1992, P.285)

داں نوزدہمی قرن ءِ زبان کوآساں(Philologists)ابید چہ چینی، جاپانی، کوریائی ءُ ملایائی زباناں،اے دگہ تمامیں زباناں ہندءُ یورپی (Indo-European)،سامی (SEMITIC)، حامی (HAMITIC) ءُ یافثی (JAPHETIC) ٹکّانی بہر زانتگ اَت۔ آہاں دُنیاءِ اے دگہ زبانانی باروءِ ہم کمّو باز زانتکاری ہَست ات بلئے بیستمی قرن ءِ زبان زانتی ءِ ردوم ءُ سائنسی پَٹّ ءُ پول ءُ تیپّاس کاری ءِ آسرءِ آہاں تمامیں زبان جغرافیائی دَمگاں بہر کت اَنت۔ آہاں سامی، حامی ءُ یافثی نام یہہ مناسب نہ زانت اَنت پرچے کہ اے افریقا ءُ ایشیاءِ سَدانی سد زبانانی بُن ءُ یہہاں شَرگیش ءُ گیوارکت نہ کن اَنت۔ نہ تہنا افریقہ ءُ ایشیاءِ زباناں بلکیں امریکہ ءُ آسٹریلیاءُ آہانی کَش ءُ گوڑءِ زباناں ہم گیش ءُ گیوارکت نہ کن اَنت۔آہاں اے نامان ءِ کہ واجہ نوحؑ ءِ چُکّانی نام اَنت،سک کوتاہ ءُ محدود زانَنت۔ پمیشکا آاے آسرءِ سَربُوت اَنت کہ زباناں پہ جُغرافیائی نام بُزورَنت۔

نوں ما اے تمامیں زبانانی کول ءُ ٹکّ ءُ آہانی زبانانی لَڑاں وانوکانی دیم ءِ پیش کنیں۔ بلئے اے لَڑانی تہ ءِ ماڈَ لگ ڈلگیں زبانانی ناماں نبشتہ کنیں۔اگاں ناں اے لَڑ ہنچو دْراج کشّ ءُ بے تام بَنت کہ وانوک پَہک ءِ شِزار مان اَنت۔

ہِند ءُ یورپی (Indo-European) ٹکّ :

ہنچو کہ چہ نام ءِ پیداور اِنت اے ٹکّ ءِ یورپ ءُ ہندوستان ءِ زبان ہَوار اَنت۔ ابید چہ اے زباناں ایران ءِ زبان اِش ہم گوں اے ٹک ءِ گون کتگ اَنت پرچے کہ اے

زبان گوں یورپ ءِ ہندوستان ءِ زباناں سک نزّیکیں سیادی کن اَنت۔ ہندءِ یورپی یا ہندءِ جَرمَنِک (Indo-Germanic) ٹکّ ءِ بازیں کول ءُ شاخ ہم ہَست اَنت۔ اے کول ءُ آبانی شاخانی لَڑ چوش اِنت:

جَرمَنِک (Germanic) کول: بزاں ہما زبان کہ چہ کوہنیں جَرمَن زبان ءَ دَرکپتگ اَنت چوکہ انوگیں جرمَن، انگریزی، ڈچّ، یا فلیمش (Flemish) کہ ہالینڈ ءِ زبان اِنت ءُ سویڈِش، نارویجی ءُ ڈینش (یا ڈینمارکی زبان) اے ہرسئیں زبان چو ہندی ءُ اردو ءِ وڑ ءَ بُندر ءَ یکیّں زبان اَنت ءُ سویڈن، ناروے ءُ ڈینمارک ءِ مردم یک ءُ دگر ءِ زباناں سرپد ہم بَنت۔ بلئے سیاسی ءُ جُغرافیائی جِتائی ءِ سَوب ءَ اے زبان چہ یکّ ءُ دگر ءَ کم کم ءَ دور بَیان بُوتگ اَنت۔ اے کول ءِ تہ ءَ آئیس لینڈی، (Icelandic) ءُ فریسی (Frisian) زبان ہم ہَوار اَنت۔ زانتکارانی گوشگ ایش انت کہ کوہنیں انگریزی زبان، کہ آئی ءَ اینگلوسیکسَن (Anglo-Saxon) اِش ہم گوشتگ، بُندر ءَ چہ فریسی زبان ءَ دَرکپتگ۔

بالٹو۔سلاوی (Balto-Slavic) کول: ہنچو کہ چہ نام ءَ پدّر اِنت اے کول ءَ بالٹی (Baltic) زِر ءِ کرّ ءُ گورانی زبان ءُ سلاوی شاخ ءِ زبان ہوار اَنت۔ چہ بالٹی زباناں مروچاں تہنا لیٹویائی یا لیٹِش (Lettish) لتوآنی (Lithuanian) ءُ ایستونی (Estonian) زبان پَشت کپتگ اَنت۔ البت سلاوی زبان باز اَنت چوکہ رُوسی (Russian) پولِش (Polish) بُلگاری (Bulgarian) سَربو۔کروآت (Serbo-Croat) بزاں سَربیا (Serbia) ءُ کرواشیا (Croatia) ءِ زبان، یوکرینی (Ukranian) بیلوروسی (Belorussian) مَقدونی (Macedonian) چیک (Czech) سلوآک (Slovak) ءُ دگہ لہتیں کسان ءُ مزنیں زبان۔

سیلٹی یا کیلٹی (Celtic) کول: سیلٹی اولی قوم اَت کہ آئی ءِ تمن ءُ ٹک چہ واجہ عیسیٰ ءَ پنج سد ۵۰۰ سال پیسر ءَ یورپ ءِ مزن ڈگار (برِّ اعظم) ءَ شنگ ءُ تالان بوت اَنت ءُ وتی ہند ءُ یورپی زبان اِش یورپی مُلکاں شِنگ کت۔ رَندتر ءَ بازیں قرنانی گوزگ ءِ سَوب ءَ اے زبان بازیں گالواراں بہر بُوت ءُ کم کم ءَ اے دَرست جتائیں زبان جوڑ بُوت اَنت چوکہ گول (Gaul) یا گلّی (Galli) ماں ہنّوگیں فرانس ءَ، گلاتی یا گلاشی (Galatian) ماں انوگیں اِٹلی ءِ تہ ءَ ءُ سیلٹی بیری ہنّوگیں اِسپین ءَ۔ اے ہر سیئیں زبان مروچاں پہک ءَ گار ءُ زیان بوتگ اَنت۔ تہنا برطانیہ ءُ فرانس ہما مُلک اَنت کہ اودءَ سیلٹی زبان انگت پَشت کپتگ اَنت۔ برطانیہ ءَ چہ انگریزاں پیش سیلٹی تمن ءُ ٹک جہ مِنند بوتگ انت۔ سیلٹی زبان برطانیہ ءُ آئرلینڈ ءَ دوشاخاں بہرانت۔ بزاں بریتونی (Brythonic) ءُ گوئے ڈیلی (Goedelic) شاخ برطانیہ ءِ جندءِ نام چہ ہمے بریتونی ءِ گال ءَ زُورگ بوتگ۔

بریتونی ءِ کسانیں شاخاں کُمبری (Cumbrian) زبان کہ مروچاں نہ مَنتگ، ویلش (Welsh)، بریتون (Breton) کہ زِرباری فرانس ءِ بریٹنی (Brittany) ءِ دمگ ءَ کارمرز بیت ءُ کورنی (Cornish) زبان بزاں کورن وال (Cornwall) ءِ دمگ ءِ زبان ہَوار اَنت۔ کورنی زبان اَٹکل سدءُ پنجاہ (۱۵۰) سال پیسر گاروزیان بُوتگ۔

گوے ڈیلی (Goedelic) شاخ: اے شاخ دوکستریں شاخاں بَہر اِنت۔ یکے ءَ آئرش گے لِک (Irish Gaelic) ءُ دُومی ءَ اِسکاٹش گے لِک (Scottish Gaelic) گوش اَنت۔ آئرلینڈ ءُ اِسکاٹ لینڈ ءَ کلّگ ءُ دَیاتاں مردم تنے وہدی اے زباناں گپ جن اَنت۔ آئرلینڈ ءِ گے لِک انگریزی ءِ ہمرائی ءَ سرکاری زبان اِنت ءُ اِسکول ءُ مستریں وانگ جاہاں وانینگ ہم بیت۔

اِٹا لِک (Italic) کول: ہنچو کہ وانوک شرزان اَنت کہ رُوم ءِ مزن بادشاہی (Roman Empire) ءِ زبان لاتینی بُوتگ۔ بلئے چارمی قرن ءَ اے مزن بادشاہی ءِ پڑوش وَرگ ءَ رَند ہم تابازیں قرناں اِٹلی ءُ کَش ءُ گوڑ مُلکاں لاتینی کارمرز بُوتگ، بلئے یازدہمی داں پانزدہمی قرن ءَ اے زبان کم کم ءَ گار بیان بُوت۔ یورپی مَردماں لاتینی ءِ بَدل ءَ آئی ءِ چند ءِ گالواراں گپ ءُ تزان بِنا کت۔ لاتینی ءِ اے گالوار شَش مزنیں گالواراں بَہرات اَنت۔ بزاں اِٹلی، فرانس، اِسپین، پُرتگال، رومانیہ ءُ کتالونیا (Catalonia) ءِ گالوار۔ ہنچو کہ چہ مُلکانی ناماں پیداوَر اِنت اِشاں اِٹالیَن، فرانسیسی، اِسپینی، پُرتگالی، رومانیائی ءُ کتالان (Catalan) گوش اَنت۔ کتالونیا مروچاں اِسپین ءِ بَہرے۔ لاتینی ءِ اے گالوار کم کم ءَ چہ یک ءُ دومی ءَ ہنچو گِستابوت اَنت کہ وت جِتائیں ءُ آزاتیں زبان جوڑ بُوت اَنت۔ اے تمامیں زباناں اِٹا لِک یا رومانس (Romance) زبان گوش اَنت۔

ہند ءُ یورپی ءِ دوزبان ہَنچیں اَنت کہ آہاں گوں اے دِگہ ہند ءُ یورپی زباناں ہِچ تچکیں سیادی نیست۔ اے دوئیں زبان اَلبانی (Albanian) ءُ اَرمَنی (Armenian) اَنت۔

ہند ءُ ایرانی (Indo-Iranian) کول: ایشی ءَ ہندوستان ءُ ایران ءِ ہند ءُ یورپی زبان ہوار اَنت۔ زبان زانت ہند ءُ ایرانی زباناں دوشاخاں بَہر کن اَنت۔ بزاں ہند ءُ آریائی (Indo-Aryan) یا اِنڈِک (Indic) شاخ ءُ ایرانی (Iranian) شاخ۔ ایرانی شاخ ءَ ایران، افغانستان، تاجکستان، اوسیتیا، کُردستان ءُ بلوچستان ءِ زبان ہَوار اَنت۔ بزاں فارسی (کہ ایشی ءَ دَرّی ءُ تاجک زبان ہم گوش اَنت) بلوچی، کُردی، پشتو ءُ اوسیتی (Ossetic) بزاں اوسیتیا (Ossetia) ءِ زبان کہ قفقاز ءَ کارمرز بیت۔

ہند ءُ آریائی یا ہندوستانی (Indic) شاخ: مروچاں زبان زانت، ہند ءُ آریائی ءِ بَدل ءَ Indic (ہندوستانی) ءِ نام ءَ زیات کارمرز کن انت۔ اے شاخ ءِ اہم تریں

زبان سَنسکرت بُوتگ کہ آہِندی (یا اُردو) راجستانی، بنگالی، سندھی، پنجابی ءُ اے دگہ بازیں زبانانی بُن پیرک زانگ بیت۔ اے شاخ ءِ اے دگہ زبان ایش انت: بہاری، پہاڑی، اوڑیا (اوڑیسا ءِ زبان) گجراتی، مَراٹھی، سنگھالی یا سنہالی (بزاں سری لنکا ءِ زبان) مال دیوی ءُ دَردی زبان ہَوار انت۔ دَردی وَت یک زبانے نہ اِنت اے زبانانی یک کسانیں شاخے کہ اِشی ءِ کشمیری، بَلتی (بلتستانی) ءُ چترال ءِ گلاشا ءُ کھووار ءُ رودرآ تکی افغانستان ءِ پَشائی ءُ شِنا زبان ہَوار انت۔

مئے اے نبشتا نک سک ذرا ج کَشّ بیان اِنت۔ من لوٹاں وتی پیراءَ گونڈ بگراں۔ بلئے یک ہبرے اِدءَ شَر پِدّر بکناں کہ ہندءُ یورپی زبانانی بابت ءَ من پہ زانت بَہر بَہرءَ (تفصیلاً) نبشتہ کتگ کہ مئے وتی بلوچی زبان ہمے ٹکّ ءِ بَہر اِنت۔ دگہ یک سَو بے ایش اِنت کہ زبان زانتاں ہندءُ یورپی ءِ پٹّ ءُ پول ءُ تپّاس کاری ءِ ٹیکنیک (Technique) ءُ کار رہبندءَ (Method) پہ دُنیاءِ اے دگہ زبانانی پَٹّ ءُ پول ءَ کار مرز کتگ انت۔

زبانانی اے دگہ ٹکّانی لڑ چوش اِنت:

اُورالی (Uralic) ٹکّ : زبانانی اے ٹکّ روس ءِ کوہانی اُورالی مات بندءُ آئی ءِ کَش ءُ گوراں بگر روبرکتی نیمگ ءَ داں فِنلینڈ ءَ (Finland) کار مرز بیت۔ اے ٹکّ دو کولاں بَہر اِنت یکّے رودرآ تکی ءُ دومی روبرکتی یا فِنّ ءُ اُوگارِک (Finno-Ugaric) کول اِنت۔ فِنّ ءُ اُوگارِک کول ءَ ابید چہ لہتیں دگہ کسانیں زباناں فِنّش (Finnish) ءُ ہَنگری (Hungarian) مَستریں زبان اَنت۔ ہَنگری زبان ءَ میگیار (Magyar) ہم گوش اَنت کہ اُوگارک ءِ شاخ بہرے اِنت۔ اُورالی ءِ رودرآ تکی کول ءَ اے زبان ہَوار اَنت:

خانتی(Khanti) اوستیاک(Ostyak) یُوراک(Yurak) ءُ اُدمُرت(Udmurt)

کہ قفقاز ءِ سیم سراں کارمز بنت۔

قَفقازی(Caucasian) ٹکّ: قفقاز اُورالاں ءِ وڑ ءَ کوہانی مزنیں مات بندے کہ رُوس ءِ زِربار ءَ اِنت۔ اے ٹکّ ءَ چِلّ ءِ کساس ءَ زبان ہَست کہ چِشاں لہتینانی نام ایش اَنت:

آوار(Avar) لیزگی(Lezgian) چیچِن(Chechin) اِنگُش(Ingush) سَرکسی(Circassian) اَبازہ(Abaza) اَدیغے(Adighe ءُ اُوبیک(Ubyk) زبان۔ نوزدہ سد ءُ نَود ءِ دَہ سالی ءَ اُوبیک ءِ کارمز کنوک حسابی اَت انت۔ نزانیں باریں اے زبان تنے وہدی پَشت کپتگ یاناں۔ زبان زانتی ءِ زانِشت ءَ اے زبان ءَ مزنیں اَہمیتے ہَست پرچے کہ اِشی ءَ ہَشتادنا آجوئیں توار(Consonants) یا حروفِ صحیح ہَست اَنت۔

کوہنیں سائبیریائی(Palaeosiberian) ٹکّ: ہنچو کہ چہ نام ءَ پیدا ور اِنت۔ اے سائبیریائی زبان اَنت۔ چشاں لہتیں زبانانی نام ایش اَنت: کُچکی(Kuchki) کوریاک(Koryak) کام چَدَل(Kamchadal) اَلِنتور(Alintor) یُوکاغیر (Yukaghir) ءُ گیلیاک(Gilyak) گیلیاک وت پہک ءَ جِتائیں زبانے ءُ ایشی ءَ گوں اے دگہ سائبیریائی زباناں ہچ سیادی نیست۔ لہتیں زبان زانت جاپانی (Japanese) ءُ کوریائی(Korean) زباناں ہم چمّے سائبیریائی ٹک ءَ زان اَنت، بلئے گیشتریں زبان زانت اے ہبر ءَ قبول نہ کن اَنت۔

اَلتائی(Altai) ٹکّ: اورالی ءُ قفقازی ٹکّانی وَڑ ءَ اے ٹکّ ءِ زبان گیشتر التائی مات بَندءِ ڈگار ءُ دمگاں کارمز بَنت۔ اے مات بَندنیامی ایشیاء اِنت۔ اے ٹکّ ءِ زبان چہ

بلقان(Balkan) ءِ مُلکاں بگرداں ایشیاءِ گوریچان ءُ رودرآ تکی مُلک ءُ دمگاں شنگ ءُ تالان بوتگ اَنت۔ اے ٹکّ ءَ چلّ(۴۰) ءِ کساس ءَ زبان ہَست۔ ایشی ءِ سے مزنیں کول انت۔ بزاں تُرکستانی(Turkic) کول، منگولیائی(Mongolian) کول ءُ مَنچُو۔ تُنگس کول۔

تُرکستانی (Turkic) کول اے ٹک ءِ مستریں کول اِنت ءُ ایشی ءِ مستریں زبان انوگیں تُرکی(Turkish) زبان اِنت۔ اے کول ءِ اے دگہ زبان ایش اَنت :

آذربائیجانی(Azerbaijani) تُرکمن(Turkmen) اُزبک(Uzbek) کِرغیزی (Kirghiz) کزاخی(Kazakh) تاتاری(Tartar) ءُیُغور(Uighur) زبان۔

مَنگولیائی کول : اے کول ءِ مستریں زبان منگول(Mongol) اِنت۔ چہ منگول ءِ ہمسیادیں زباناں لہتیں ایش اَنت: بُریات (Buryat) داگُر (Dagur) مونگور(Monguor) ءُ اویرات(Oyrat) زبان۔

مَنچو۔ تُنگس (Manchu-Tungus) کول: مَنچو، مَنچوریا ءِ زبان اِنت ءُ مزنیں تاریخی اہمیتے دار اِیت، بلئے افسوس کہ ایش ءُ اے کول ءِ اے دگہ زبان کم کم ءَ گاربیان اَنت۔

چینی ءُ تِبّتی (Sino-Tibetan) ٹکّ : اے دگہ ٹکّانی وڑ ءَ چینی ءُ تِبّتی ہم یک جغرافیائی نامے اگاں ناں چینی ءُ تبّتی زباناں گوں یک ءُ دومی ہچ پیمیں سیادی نیست۔ ہنچو کہ چہ نام ءَ پدّر اِنت اے ٹکّ ءِ دومزنیں کول اَنت۔ یکے ءَ چینی ءُ دومی ءَ تِبّتی کول گوش اَنت۔

چینی کول : اے کول ءِ مستریں زبان چینی اِنت۔ راستی ءَ بچارئے چینی یک زبانے نہ اِنت۔ ایشی ءِ چُکّ ءُ نُماسگیں زبان سک باز اَنت کہ اے ذرست بُندر ءَ چینی زبان ءِ گالوار بوتگ ءُ انگت ہم ہست اَنت۔ اے زبانانی مردم باز کم یک ءُ دِگر ءَ سَر پد بنت۔

بلئے ہنچو کہ جِتا جِتائیں مُلکانی عرب گوں یک ءُ دُومی ءَ ''لبزانکی عربی'' ءِ وسیلہ ءَ حال شونی (communicate) کن انت، ہمے وڑ ءَ چینی ءِ اے تہر تہریں گالواراں کارمرز کنوک ''لبزانکی چینی'' ءِ وسیلہ ءَ گوں یک ءُ دِگر ءَ گپ جن اَنت۔ چینی زبان چہ سئے ہزار ءُ پنج سد (۳۵۰۰) سال ءَ یک پیم ءَ سیاہگ بند (Record) کنگ بوتگ کہ ایشی ءِ آسر ءَ زانتکاراں چینی ءَ پہ یک لبزانکی ءُ یک تہریں (Standard) زبانے جوڑ کتگ کہ ایشی ءَ وین یان (Wen Yan) گوش اَنت۔ چینی کول ءِ لہتیں اے دگہ زبان، کہ انگت ''گالوار'' گوشگ بنت، ایش اَنت: یُوہے (Yueh) ہَکّا (Hakka) کان (Kan) مَنڈارِن (Mandarin) مِن پے (Minpei) مِن نان (Min Nan) ءُ وُو (Wu) زبان۔

تِبّتی کول: اے کول ءِ زبان تبّت، بَرما (یا میانمار) ءُ کَش ءُ گوڑ ءِ مُلکاں کارمرز بنت ءُ ایشی ءَ سئے سَد (۳۰۰) ءِ کساس ءَ زبان ہَست۔ اے کول ءِ مستریں زبان تِبّتی ءُ بَرمی اَنت۔

تائی یا تھائی ٹکّ: اے ٹکّ ءِ زبان زِر بار ءُ رو دراتکی ایشیاءِ مُلکاں کارمرز بَنت چوکہ تھائی لینڈ، لاؤس، ویٹنام، چین، بَرماءُ ہندوستان۔ اے ٹکّ ءِ مستریں زبان ایش اَنت: تھائی (Thai) لاؤ (Laotian) شان (Shan)، یوان (Yuan) ءُ نُنگ (Nung) زبان۔

آسٹرونیشیائی (Austronesian) ٹکّ: اے ٹک ءَ ملایو پولی نیشین (Malayo-Polynesian) ٹکّ ہم گوش اَنت۔ ہنچو کہ چہ نام ءَ پیدا ور اِنت ایشی ءَ آسٹریلیا ءِ کش ءُ گوڑ ءِ مُلک ءُ دمگانی ءُ پولی نیشیا (Polynesia) ءِ زبان ہوار اَنت۔ ملاگاسی (Malagasy) زبان کہ مڈگاسکر (Madgaskar) ءِ زبان اِنت گوں ہمے

ٹِک ءِ ہوار اِنت۔ مڈگاسکر ہندی مزن زِر (بحرِ ہند) ءِ یک جزیرہ ءُ مُلکے کہ افریقہ ءِ نزّیک ءِ اِنت۔ ملاگاسی چہ کوہنیں ملایائی (Old Malay) زبان ءِ درکپتگ۔ ایشی ءِ سَوب ایش اِنت کہ انڈونیشیائی باپارِیاں چُنت قرن پیسر اے جزیرہ در گیہتگ ءُ انڈونیشی مردم اود ءِ آباد بیان بوتگ اَنت۔ انڈونیشیاءِ مستریں زبان ملایائی ءُ جاوائی (Javanese) اَنت۔ پمیشکا ملاگاسی ءِ سر ءِ ملایائی ءُ جاوائی زبانانی تاثیر ہست۔ آسٹرونیشیائی زباناں چہ بیست کروڑ ءِ ہم زیاتیں مردم کارمرز کن اَنت۔ اے ٹکّ ءِ پنج سد ءِ (۵۰۰) بگر تا ہَپت سد (۷۰۰) زبان ہَست۔ اے ٹکّ ءِ مستریں زبان ملایائی، جاوائی، فِیلیپینو (Filipino) یا تگالوگ (Tagalog) سُندائی (Sundanese) سیبوانو (Cebuano)، ملاگاسی (Malagasy) ءُ ماڈوری (Madurese) زبان ہوار انت۔

ہِند ءُ ایمنی (Indo- Pacific) ٹکّ: اے ٹکّ ءِ تہ ءِ رودڑ اتکی ہندوستان ءِ جَزیرہ ہانی ءُ ایمنیں مزن زِر (Pacific Ocean) ءِ مُلک ءُ جَزیرہ ہانی زبان ہوار اَنت۔ اے زبانانی اُشمار چہ ہَپت سد (۷۰۰) زباناں ہم گیشتر اِنت۔ لہتیں زبان زانت ملایائی، اِنڈونیشی بھاسا (اِنڈونیشیا ءِ سرکاری زبان کہ بُندر ءِ ملایائی ءِ گالوارے) فِیلی پینو (Filipino) ملاگاسی (Malagasy) جاوائی (Javanese) ءُ سُندائی ءِ (Sundanese) ہم ہند ءُ ایمنی ءِ بہرزان اَنت۔ اے ٹکّ ءِ گیشتریں زبان نوکیں گنی (New Guinea) ءُ آئی ءِ کش ءُ گوڑ ءِ ملک ءُ جزیرہ ہاں کارمرز بَنت۔ ہند ءُ ایمنی ءِ لہتیں زبان ایش اَنت: موٹو (Motu) چامورو (Chamorro) ماؤری (Maori) گِلبرٹی (Gilbertese) ٹاہیٹی (Tahiti) ٹونگی (Tongan) سے موی (Samoan) فیجی (Fijian) ءُ اَنڈمانی (Andamanese) بزاں اَنڈمان ءِ جزیرہ ءِ زبان۔

جاپانی ءُ کوریائی زبان: زبان زانتاں اے ہر دو زبانانی سرءِ باز دِلسیائی کشّ اِتگ بلئے اِشانی بُن ءِ بہرہ ءُ گوں اے دگہ ٹک ءُ کولاں اِشانی سیادی ءِ بابت ءَ آ تنے وہدی ہم پہک ءَ تپاک نہ اَنت۔ اے دگہ ٹکّاں بلّ، اے زبانانی گوں یک ءُ دُومی سیادی ءَ ہم تنے وہدی اَلّم کنگ نبوتگ۔ بزاں اے ہر دوئیں زبان چہ یک ءُ دُومی ءَ ہنچو ہنچو جتا اَنت ہنچو کہ بلوچی ءُ چینی زبان۔ لہتیں زبان زانت اِشاں گوں اَلتائی ٹک ءَ ہوار کن اَنت ءُ لہتیں گوں کوہنیں سائبیریائی ٹک ءَ ءُ لہتیں دِگہ اِشاں ''جُدّ زبان'' (Language Isolates) زان اَنت۔ ''جُدّ زبان'' ہما زباناں گوش اَنت کہ آہاں دُنیاءِ ہچ دگہ زبانے ءَ گوں سیادی نبیت۔

دْراوڑی (Dravidian) ٹکّ: اے ٹکّ ءِ زبان دْرست زِرباری ہندوستان ءَ کارمرز بَنت۔ تاریخ زانتانی گوشگ ایش اِنت کہ چہ زرباری رُوس ءَ چست بیوکیں آریائی (Aryan) یا ہندءُ یورپی ثُمن ءُ ٹکّانی اُرش ءُ اَلگار ءُ مُلک گیری ءَ پیسر ہندوستان ءَ جہ مِنند یں مردمانی زبان دْراوڑی بوتگ۔ بلئے ہندءُ یورپی ٹکّاں اے دراوڑ زبانیں ثُمن ءُ ٹکّان ءَ ہندوستان ءِ زِرباری دَمگاں تیلانک دیان کتگ۔ اے ٹکّ ءِ کوہن ترین زبان تامل (Tamil) اِنت کہ ایشی ءِ لبزانکی میراث چہ واجہ عیسیٰ ءَ ہم سے سَد ۳۰۰ سال پیسر سیاہگ بَند (Record) کنگ بوتگ ءُ اِشی ءِ کلاسیکی توری انوگیں لبزانک سک پُرمَڈی ءُ پراہ ءُ شاہگان اِنت۔ دراوڑی ٹکّ ءِ اے دگہ زبان ایش اَنت: تیلیگو (Telegu) کَنّڈا (Kannada) ملیالَم (Malyalam) گونڈی (Gondi) کُرُکھی (Kurukhi) کوئی (Kui) ءُ مالٹو (Malto) زبان۔ عجبیں ہبر ایش اِنت کہ زبان زانت مئے وتی براہوئی زبان ءَ دراوڑی ٹکّ ءِ زُبانے زان اَنت۔

افریقائی زبان: افریقائی مَزن ڈگار (برّاعظم) ءَ ہزارانی حساب ءَ زبان کارمرز بَنت۔ زانتکاراں اے دْرستیں زبان چارمزنیں ٹکّاں بہر کتگ اَنت کہ ایشانی نام ایش اَنت:

1۔نیجیر کانگو(Niger-Congo) ءٹک۔2۔نیلی ءصحارائی(Nilo-Saharan) ٹک۔
3۔خوئیسانی(Khoisan) ٹک۔4۔افریقی ءایشیائی(Afro-Asiatic) ٹک۔ہنچو کہ چہ ناماں پیدا ور اِنت۔اے دژست جُغرافیائی نام انت۔اے ٹکّانی لڑ چوش اِنت:

نیجیر ءُ کانگو(Niger-Congo) ٹکّ: اے ٹکّ ءَ یک ہزار ششں سد و پنجاہ (۱۶۵۰) ءِ کساس ءُ زبان ہَست کہ اے تمامیں صحارا ءِ ریک پاد ءِ جہلی مُلک ءُ دَمگاں گُشگ بَنت۔چرے زباناں ڈَلگ تریں زبان ایش اَنت بانتو(Bantu) ءِ کول ءِ زبان بزاں سواحلی(Sawahili) کونگو(Kongo) روانڈا(Rwanda) ماکوا(Makua) خوسا(Xhosa) سَنگو (Sango) ءُ گبایا(Gbaya) زبان۔ابید چہ بانتوئی زباناں اے ٹکّ ءِ دگہ ڈَلگ تریں زبان ایش انت:

یورُوبا(Yoruba) فُلانی(Fulani) اِگبو(Igbo) ایفک(Efic) تیو (Tiv) اَکان(Akan) دِیُولا(Diyula) ءِ میندے(Mende) زبان۔

نیلی ءُ صحارائی ٹکّ: بزاں ہما زبان کہ نیل ءِ مزن کور ءِ کش ءُ گوری مُلک ءُ صحارائی مُلکاں کارمرز بنت۔ اے ٹکّ ءَ پنجاہ ۵۰ ءِ کساس ءَ زبان ہَست۔ چرے زباناں لہتینانی نام ایش اَنت: نوبی(Nubian) یا قُبطی (Coptic) کہ سُوڈان ءُ مصر ءَ کارمرز بیت، ءَن دی(Nandi) باری(Bari) ماسائی(Masai) لو (Lou) ڈِنکا(Dinka) کانوری(Kanuri) ءُ فور(Fur) زبان۔

خوئِسانی ٹکّ: افریقہ ءَ زبانانی اے کسان تریں ٹکّ اِنت ءُ ایشی ءَ پنجاہ ۵۰ ءِ کساس ءَ زبان ہَست۔چرے زباناں ڈَلگ تریں زبان ایش اَنت:

سَنداوے(Sandawe) ہَتسا(Hatsa) ءُ کواڈی(Kwadi) زبان۔

افریقائی ءُ ایشیائی ٹک: اے ٹک ءَ زانتکاراں پیسرءَ (بزاں چہ بیستمی قرن ءَ پیسر) حامی ءُ سامی (Hamito-Semitic)ءِ نام داتگ اَت۔ بلئے مروچاں زبان زانت ''افریقائی ءُ ایشیائی ''ءِ نام ءَ گیشتر کارمرز کن اَنت۔ اے ٹک ءِ زبان گُوریچان ءُ رودراتکی افریقہ ءُ زِرباریءُ روبرکتی ایشیاءَ کارمرز بَنت۔ایشی ءَ دوسَد ءِ کساس ءَ زبان ہَست۔ اے ٹک ءِ کوہن تریں زبان اکّادی(Akkadian)، آموری(Amorite)، موآبی(Moabite)، فینیقی(Phoenician) عبرانی (Hebrew) ءُ کوہنیں آرامی (Old Aramaic) بوتگ اَنت۔ اے تمامیں زبان قرناں پیسرگارءُ زیان بوتگ اَنت۔ البت اسرائیلی حکومت ءِ عبرانی زبان ءَ اَژنوک زندگ کنگ ءِ کوشست کتگ۔ ہنچو جاہ کیت کہ آاے کارءَ شَرسوب مند بوتگ انت۔ پرچیکہ اسرائیل ءِ گیشتریں مردم مروچاں یاوَ عبرانی ءَ گپ جن انت یا گُڑا شر سَر پدءُ بَنت۔اے ٹک ءِ مستریں زبان عربی اِنت کہ قرآن ءُ اسلام ءِ پاکیں زبان زانگ بیت۔عربی زبان، ہنچو کہ وانوک شَرزان اَنت، گوریچانی افریقہ ءُ نیامی رودراتک ءَ کارمرز بیت۔ گوستگیں پانزدہ سَد سالاں عربی بے حسابیں گالوار ءُ گال وارُکانی(Sub-dialects)تہ ءَ بہر بوتگ۔

اے گالوار ہنچو باز انت کہ یک دمگے ءِ مردم دومی دمگ ءِ مردمانی گالواراں یاوَ سرپدَ نہ بنت یا گُڑا ہیلّتے سَر پد بَنت۔ اگاں کسے وانِندیں مردمے گُڑا آ لبزانکی عربی ءِ وسیلہ ءَ گوں اے دِگراں حال شونی(Communicate) کنت۔عربانی یکّی ءُ یکجاہی ءِ مَستریں سَوب قرآنی ءُ لبزانکی عربی اِنت۔''افریقائی ءُ ایشیائی'' ٹک ءِ اے دگہ ڈلگیں زبان ایش انت: ہَمہاری(Hamharic) بزاں حبَشہ یا ایتھوپیاءِ زبان، تِگرینیا(Tigrinia)، گُراگے(Gurage) زبان کہ اے دُرست حَبشہ، صومالیا ءُ کینیاءِ مُلکاں کارمرز بنت۔افریقائی ءُ ایشیائی ٹک ءِ دگہ ہم سئے کول ہست بزاں

بَربری(Berber) کُوشی(Cushite) ءُ چاڈی(Chadic) کول کہ ایشانی پیرا چوش اِنت:

بَربری کول : گوریچانی افریقہ ءَ چہ بیست ءِ(۲۰) گیش بَربری زبان کارمرز بَنت۔اے کول ءِ ڈلگیں زبان ایش اَنت: رِفّ(Riff) قبیلے (Kabyle) شلوح(Shluh) ءُ تَماشِک(Tamashek) زبان۔

کُوشی کول: اے کول ءِ تہ ءَ سی ءِ کساس ءَ زبان ہَست کہ چراہاں لہتیں ایش انت: صُومالی (Somali) اوموٹی (Omotic) وَلامو(Walamo) ءُ اورومو(Oromo) زبان۔

چاڈی کول: اے کول ءَ اَٹکل سَد ءُ پنجاہ ۱۵۰ زبان ہَست۔چہ دَرستاں مستریں زبان ہَوسا ءَ(Hausa) اِنت۔چریشی ءَ ابید دگہ لہتیں زبان ایش انت :

رون(Ron)، بولے(Bole)، بُورا(Bura)، کام وے(Kamwe)، باتا(Bata)، گِدَر(Gidar) ءُ سوکورو(Sokoro) زبان۔

آسٹریلیا ءِ مَزن ڈَگار ءِ زبان: ہنچو کہ وانوک شَرزان اَنت۔ آسٹریلیا ءِ مزن ڈَگار(برّ اعظم) ءِ سرکاری زبان انگریزی اِنت بلئے انگریزانی مُلک گیری ءَ ءُ پیسر اود ءِ بُندری جہ مِنداں وتی وتی زباناں گپ جَتگ۔ یک اَٹکلے ایش اِنت کہ ہَزد ہمی قرن ءَ سئے سَد ہزار(۳۰۰،۰۰۰) بُندری(Aboriginal) مردم اود ءَ نِندوک بوتگ انت ءُ آہانی ٹکّاں پنج سَد(۵۰۰) زبان کارمرز کتگ۔ بلئے انگریزانی مُلک گیری ءِ برکت ءَ مروچاں چہ پنجاہ ہزار مردماں ہم کم تِر وتی زباناں گپ جن اَنت کہ آہانی اُشمار چہ دوسد پنجاہ ہم کمتر اِنت۔

زانتکاراں اے بُندری زباناں بیست ءُ ہَشت (۲۸) کولاں بہر کتگ۔ چرے کولاں بیست ءُ ہَپت آسٹریلیاءِ گوریچانی دمگاں کارمرز بَنت ءُ یک کولے کہ آئی ءَ پاماـ نیوگانَ گوش اَنت اے مزن ڈگارءِ اے دِگہ دژستیں دمگاں کارمرز ہیت۔ اے دژستیں کولانی مستریں زبان ایش اَنت: تی وی(Tiwi) وال مَت جَری (Walmatjari)وال پیری(Walpiri) اَرَندا(Aranda) مابُویگ (Mabuyag) ءُگِن وِن گو(Ginwingu) زبان۔

گوریچانی اَمریکہءِ زبان: ہنچو کہ وانوک شَرزان اَنت امریکہ دوٹُو ہیں مزن ڈگاراں (Continents)تہ ءَ بہر اِنت۔ بزاں گوریچانی امریکہ ءُ زرباری امریکہ۔ گوریچانی امریکہ دوٹُو ہیں مُلک بزاں ''امریکہ ءِ ہمتپاکیں ریاست (U.S.A)'' کینا ڈا(Canada) گرین لینڈ(Green Land)ءُ ہَشت کسانیں مُلک ہَست انت کہ اے دژست نیامی امریکہ(Central America) ءَ انت۔ اے کسانیں مُلکانی نام ایش انت:

میکسیکو(Mexico) گواتے مالا(Guatemala) ہُندوراس(Honduras) ایل سَلوادور(Elsalvador) نکاراگوا(Nicaragua) کوستاریکا(Costa Rica) پاناما(Panama)ءُ بے لیز(Belize)،امریکہ ءِ ہمتپاکیں ریاست (U.S.A) ءُ کینڈاءِ سرکاری زبان مروچاں انگریزی اِنت ءُ نیامی امریکہ ءِ تمامیں مُلکانی سرکاری زبان اسپینی اِنت۔ بلئے اے مزن ڈگار ءَ اسپینی ءُ انگریز مُلک گیرانی مان رِچگ ءَ پیسر اِدءَ بُندری مردم نِندوک بوتگ انت کہ آہاں اسپینی ءُ انگریزاں ''سُہریں ہندی'' بزاں (Red Indian) ءِ نام داتگ ءُ مروچاں آہاں ''امریکائی ہندی''

(American-Indian) گوش اَنت۔اے بُندری مردم ہزارانی تُمن وٹکّانی تہ ءَ بَہر بُوتگ انت ءُ چَریشاں ہر یکے ءَوت ءَ یک جتائیں زبانے بوتگ۔ اسپینی ءُ انگریزیں رُمبانی الگار ءُ کُشت ءُ کُشار ءِ آسَر ءَ بُندری مردمانی سَدانی سَدتمن ءُ ٹکّ پہک ءَ گار ءُ زیان بوتگ ءُ آہانی ہمراہی ءَ آہانی زبان ہم گار بوتگ انت۔انوں ہم ہَر دَہ ءُ بیست سال ءَ رَند اود ءِ بازیں زبان زیان ءُ گار بیان اَنت۔

اے مزن ڈگار ءِ بُندری زبان چہ یک ہزار ءَ (۱۰۰۰) ہم گیشتر انت۔ زبان زانتاں اِشان ءَ نوہ مزنیں ٹکّانی تہ ءَ بَہر کتگ چوکہ:

1۔ اَلگون کُوئی(Algonguian) ٹکّ: ایشی ءَ سی (۳۰) زبان ہَست۔

2۔ پینُوتی(Penutian) ٹک:ایشی ءِ زبانانی اُشمار شَست(۶۰) ءِ کساس ءَ اِنت۔

3۔ ہوکا(Hoka) ٹکّ: کہ ایشی ءَ سی (۳۰) زبان ہست۔

4۔ ماکرو۔چِب چی ٹکّ : اے ٹکّ ءَ اُٹکل پنجاہ(۵۰) زبان ہَست۔

5۔ نا۔دے نے(Na-Dene) ٹکّ: ایشی ءِ زبانانی اُشمار، دُرستی سی (۳۰) اِنت۔

6۔ ماکرو۔سِیوئی(Macro-Siouean) ٹک: اے ٹکّ ءِ تہ ءَ بیست ءُ شَش (۲۶) زبان ہَست۔ چریشاں ابید سئے ٹکّ ہنچیں انت کہ آہانی زبان باز کم ءُ حسابی انت۔اے ٹکّانی لڑ چوش انت:

7۔ اَزٹیک۔ٹانوئی (Aztec-Tanoan)

8۔ اوٹو۔مانگوے ئی(Oto-Manguean)

9۔ ایسکیمو۔الیوُت(Eskimo-Aleut) چریشاں ابیدسی (۳۰) زبان ہنچیں انت کہ آہاں اے دگہ زباناں گوں ہچ سیادی نیست بزاں اے تمامیں ''جُدّ زبان'' (Language isolates) انت۔

زِرباری امریکہ ءِ زبان: ابید چہ برازیل ءَ(Brazil) کہ اودءِ سرکاری زبان پُرتگالی اِنت اے مزن ڈگار ءِ اے دگہ دُرستیں مُلکانی سرکاری زبان اسپینی انت۔ چوانگریزانی وڑ ءَ اسپینی ءُ پُرتگالی مُلک گیراں ہم اے مزن ڈگار ءِ بُندری مردم مزنیں کُشت ءُ کُشار ءُ ہون ریچی ءَ پدوتی زیردست کتگ ءُ آہاں چہ ہروڑیں حقے ءَ پہک ءَ زِبہراش کتگ انت۔ ہمے سوَب انت کہ آہانی اُشمار روچ پہ روچ کم بیان بوتگ۔ گوُش اَنت کہ اے مزن ڈگار ءِ ملکاں دوہزار(۲۰۰۰) ءِ کساس ءَ بُندری زبان بوتگ اَنت۔ بلئے ہنچو کہ بازیں زبانانی گشوک گار ءُ زیان بوتگ انت آہانی ہمراہی ءَ آہانی زبان ہم پَشت نہ کپتگ انت۔ اِد ءِ بازیں زبان ہنچین انت کہ آہانی کارمرز کنوک چہ سد نپر ءَ ہم کمتر انت۔

زرباری امریکہ ءِ بُندری زبان سئے ٹکّاں بہر کنگ بوتگ انت کہ ایشانی لَڑ چوش انت:

1۔ماکرو۔چِب چِی(Macro-Chibchian) ٹکّ: اے ٹکّ ءِ زبان چہ نیامی امریکہ ءَ زیات تر زرباری امریکہ ءَ انت ءُ ایشانی اُشمار پنجاہ (۵۰) انت۔ گوُستگیں چُنت سالاں اے زبانانی بازیں گوُشوک یا وَسک کم بوتگ انت یا گُڑا پہک ءَ بے نشان بوتگ انت ءُ آہانی زبان ہم پَشت نہ کپتگ انت۔

2۔ گے۔ پانو۔ گرِب(Ge-Pano-Carib) ٹکّ: ایشی ءَ دوسد(۲۰۰) ءِ کساس زبان ہَست۔

3۔اَندیسی ءُ نیام کِشکی (Andean-Equatorial) ٹکّ: اے ٹکّ چِلّی (Chile) ءِ اَندیسی(Andese) مات بندءَ بگِر ''نیام کِشک''(خطِ استوا) ءِ ہمرائی ءَ داں رَوت رودراتک ءَ سربیت۔ایشی ءَ دو سَد ءُ پنجاہ (۲۵۰) زبان ہست۔ہنچو کہ چہ گوریچانی ءُ زِرباری ٹکّاں پیداور اِنت اے ٹکّانی زبان تہنا یک دمگے ءَ کارمرز نہ بَنت۔باز کم ہنچیں زبان ہست کہ آ تہنا یک دمگے ءَ گوشگ بَنت۔''امریکہ ئی ہندی'' زبانانی گیشتریں ٹکّ ہَر دوئیں مزن ڈگاراں کارمرز بَنت۔

(گوں ووگلِن ءُ ووگلِن ءُ ڈیوڈ کرِسٹل ءِ مِنّت واری ءَ)

گُڈّی دانک

پیش چہ ایشی ءَ کہ من کتاب ءِ توام بیگ ءِ بابت ءَ چیزے نبشتہ بکناں، من لوٹاں واجہ جان محمد دشتی ءِ شگر ءُ منت ءَ بگراں کہ آئی ءَ گوں وتی بے مَٹّیں پیش گال ءَ اے کتاب وَش براہ دار کتگ۔

ہنچو کہ وانوک شر سر پد اَنت کہ زبان زانتی ءِ بُن گپ سک پراہ ءُ شاہیگان اِنت۔ اِشی ءِ بارو ءَ اگاں کسے شر بہر بہر ءَ (تفصیل ءَ) نبشتہ بکنت گڑا آئی ءَ باید اِنت کہ تہنا یک کتابے ناں چَندی کتاب سر ءُ رَند ءَ نبشتہ بکنت۔ پچے خاطر ءَ من اے بُن گپ ءِ سر ءَ یک گونڈکیں پجّارے نبشتگ تا کہ وانوک زبان زانتی ءِ زانِشت ءِ بابت ءَ کمّو باز بزان اَنت ءُ سر پد ببنت۔ وتی اے کوشِست ءَ من تا چے حدّ ءَ سوبین بوتگوں ایشی ءِ بابت ءَ کوّاس ءُ زانتکار ءُ لائقیں وانوک وت فیصلہ بکن اَنت۔

ہما کساں کہ ''بلوچی'' ءَ منی نبشتانک وَنتگ اَنت آ گِندانت کہ من دو سے بہرانی تہ ءَ بازیں بُن گپ گیش کتگ اَنت۔ اِشی ءِ سَوب ایش اِنت کہ اشانی چاپ بَیگ ءُ رَند من مارات کہ اے بہر گوش ئے نیم بُندگ اَنت۔ راستیں ہبر ایش اِنت کہ توار چکاسی (Phonetics) گوستگیں سد سالانی تہ ءَ سک باز ردوم کتگ۔ اے حدّ ءَ کہ زبان زانتانی یک مزنیں بہرے توار چکّاسی ءَ یک جتائیں زانشتے زانت، پمیشکا ڈیوڈ کرِسٹل (David Crystal) ءَ وتی زبان زانتی ءِ ''لبز بلد'' ءِ نام (A Dictionary of Linguistics and Phonetics) پرُکتگ من ہمے سَوب ءَ ضروری زانت کہ اے بُن گپّاں گیش بکناں۔

گُڈسرءِ من لوٹاں کتاب ءَ چاپ بوتگیں یک زبانے ءِ بارو ءَ دو گپ نبشتہ بکناں۔ ہمے اکتوبر (۲۰۱۵) ءِ ماہ ءَ یک حالے ءَ اِشکنگ ءَ من سک وش بوتوں کہ کورنّی یا Cornish بزاں کورن وال (Cornwall) ءِ زبان ءِ بابت ءَ اَت۔ ایشی ءِ تفصیل ایش اَت کہ برطانی حکومت ءَ اے فیصلہ کتگ کہ کورن وال ءَ تمامیں راہ ءُ دگّانی نام ابید چہ انگریزی ءَ کورنّی زبان ءَ ہم نبشتہ کنگ بہ بنت۔ من وَش اے سَوب ءَ بوتوں کہ من بلکیں ہر کس ہمے زانت کورنّی زبان دیر اِنت بے گواہ بوتگ۔ بلئے نوں معلوم بوتگ کہ کورن وال ءَ ۷۷۵ مردم ہنچیں ہست کہ آوتی زبان ءَ گپ جن اَنت۔ برطانی حکومت ءَ ہشت سد ءَ چہ ہم کمتریں اے مردمانی لوٹ مَنّ اِتگ ءُ اے فیصلہ ہم کتگ۔

اے کتاب ءِ بیستمی بہر بزاں ''دُنیاءِ زبان'' ءِ تہ ءَ من نبشتہ کہ کورنّی زبان نوزدہمی قرن ءِ آخر ءَ گار ءُ زیان بوتگ۔ من اے ہبر چہ وت نبشتہ نہ کتگ۔ منی زانتکاری ءِ بُنزِہ فریڈرک باڈمر (Frederic Bodmer) ءِ کتاب The Loom of Language اِنت۔ باڈمر نبشتہ کنت کہ:

(Cornish Language) "disappeared at the death of Dolly Penreath in the year 1777."

(F. Bodmer, The Loom of Language, London, 7th impression, 1961, p.417)

''۱۷۷۷ ءِ سال ءَ ڈولّی پینرِیت ءِ مَرگ ءَ گوں (کورنی زبان) گار ءُ بیگواہ بوت''۔ بزاں آ گُڈتری مردم اَت کہ آئی ءَ کورنّی زبان ءَ گپ جتگ اَت۔

فریڈرک باڈمَر ءِ کتاب اولی برءَ ۱۹۴۴ ءِ سال ءَ چاپ بوتگ۔ من گمان نہ کناں کہ آئی ءَ کورآنی زبان ءِ بابت ءَ رَدیں حالے نبشتہ کتگ۔ ہنچو جاہ کیت گوستگیں ہپتاد سالاں کورآنی ءِ عاشقاں وتی گاریں زبان ءَ پدءَ زندگ کنگ ءِ جُنزے بِنا کتگ ءُ ہمے سَوَب اِنت کہ کم کم ءَ ایشی ءِ گُشوکانی اُشمار تا ۷۷۵ ءِ کِساس ءَ سَر بوتگ، بلئے نوں فرق ءَ بچار اِت کہ پہ ہشت سدءَ چہ ہم کمتریں مردمانی خاطر ءَ حکومت ءَ اے فیصلہ کتگ کہ اودءِ دَرستیں راہ ءُ دَگاّنی نام ماں کورآنی زبان ءَ ہم نبشتہ کنگ بہ بنت۔ نوں ما بلوچی ءِ حال ءَ بچاریں کہ اے ملیونانی مردمانی زبان اِنت، بلئے پاکستان ءُ ایران ءِ حاکماں ایشی ءَ را پہک ءَ ڈلگ چار ءُ چہ ہر پیمیں حقے ءَ زِبہر کتگ۔

دوہبر کتاب ءِ بلدگالانی باروءَ

ہَنچوش کہ وانوک شرزان اَنت کہ ہر یک زانشتے ءَ (علمے ءَ) وتی خاصیں بلدگال (اصطلاح) بَنت۔ من وَہدے زبان زانتی ءِ بابت ءَ نبشتہ کنگ بِنا کُت من سکّیں جَنجالے ءَ کپتاں کہ بلدگالانی اَڑءَ چون بگیشّیناں۔ منی دیم ءَ سئے راہ ات اَنت۔ اولی راہ ایش اَت کہ من انگریزی بلدگالاں بُرُ وراں بلئے من چارات انگریزی زبان ءُ بلوچی ءِ تَب چہ یک ءُ دِگرءَ پہک ءَ جتا اَنت ءُ پدءَ مئے گوڑءَ ہر کس انگریزی نزانت۔ تواگاں انگریزی گالے یا بلدگالے نبشتہ کن ئے گڑا ترا باید اِنت کہ تو آئی ءَ بلوچی ءَ بتر ین ئے۔ بزاں کتاب ءِ دَرستیں انگریزی بلدگالاں بلوچی ءِ جاگ گوڑءَ بِدَئے۔ دومی راہ ایش اَت کہ من اردو ءِ بلدگالاں بُرُ وراں۔ بلئے اِدءَ منی دیم ءَ دو اَڑ پیدا بُوت اَنت۔ یکے ایش اَت کہ زبان زانتی ءِ تمایں بلدگال اردو ءَ نیست اَنت۔ دومی ایش کہ اگاں من اردو ءِ کپّی چُنڈی ئیں بلدگال بُرُ رتیناں ہم، باز کم بلوچ وانوک آہاں سرپد بَنت۔ ایشی ءِ معنا ایش اَت کہ من اردو ءِ گال ءُ بلدگالاں ہَم چو انگریزی بلدگالانی وڑءَ پدءَ بلوچی ءَ بتر ینا ں۔ سیمی راہ ایش اَت کہ من پارسی ءِ یا کہ عربی ءِ بلدگالاں بُرُ وراں، بلئے اِدءَ ہَم ہما اَڑءُ جنجال دیم ءَ آ تنگ اَت۔ توری من پارسی ءِ بلدگال بُرُ رتیناں یا عربی ءِ من آہاں پدءَ بلوچی ءَ بتر ین ات اَنت تا کہ بلوچ وانوک آہاں سَرپد بہ بنت۔

من چارات من وَتارا مزنیں جنجالے ءَ پرّینتگ۔ توری من دُنیاءِ ہر زبانے ءِ بلدگالاں بزوراں گڑا لازم انت کہ آہاں وتی زبان ءَ بتر ینا ں۔ اگاں ناں وانوک آہاں بہہ

سَرپد نہ بنت۔ پمیشکا من اے فیصلہ کُت کہ اے تمامیں بلدگالاں بلوچی ءِ بترّ یناں۔ اے بلدگال شرّ اَنت یا شر نہ اَنت ایشی ءِ فیصلہ ءَ بلوچی ءِ زانتکاریں نبیسکار بکن اَنت۔

بلدگالانی اَڈکنگ ءِ لہتیں وتی راہدار بنت۔ اولی ایش اِنت کہ آ یک زبانے ءِ تب ءَ بہ بنت۔ دومی ایش کہ آ ہنچو آسان بہ بنت کہ مردم آہانی اِشکنگ ءَ وتی رُژن ءُ پَہم ءَ (ذہن ءِ تہ ءَ) یک تصّورے بنادین اَنت۔ توری اے وانوک مزنیں وانِندہ بہ بنت یا کم وانِندہ بہ بنت۔

وہدے بلدگال ءِ جوڑ کنگ ءِ ہبر کیت ما پہر بندیں کہ ما اولی مَردمیں کہ ما اے بلائیں ڈُبہّ وتی کو پگانی سرءَ زُرتگ۔ بلئے حقیقت ایش اِنت کہ مئے کوہنیں زانتکاراں (بزاں بیستمی قرن ءَ چہ ہم پیسر) وتی زبان ءِ خاصیں تب ءُ ضرورتانی پدءَ بازیں گال ءُ بلدگال اَڈکتگ اَنت کہ ما آہاں شر زانیں ءُ سَرپد بئیں۔ اِدءَ من لہتیں کوہنیں گال ءُ بلدگالانی دَروَرءَ پیش کناں۔ چوش کہ:

زانتکار، زانوگر، ہبرزانت، شَہزانت، زبان کوّاس، کاردَربَر، راہ دَربَر، اُستہ کار، چکن کار، سَربند، باہُو بند، سرین بند، سازگر، مارگر، ایرادگر، براہ دار، نام دار، نمادار، گروہ بَر، چُک بَر، بارکَشّ، زَمبل کَشّ، سَرمچار، سَرمتاب، دست بندی، ہبر بندی، سانگ بندی، اُشتری، ہَری، ماہیگی، دُکانّی، باپاری، ترسناک، زیب ناک، لِچّناک، مِنّت وار، دَردوار، مات کوہ، مات بند، جارچین، قَبرجَن، دوچ گِرءُ دگہ بازیں گال ءُ بلدگال۔ ما اگاں اے دژستیں دَروَراں ہُورتی ءَ بچاریں اے تمامیں گالانی تہ ءَ خاصیں نقش ءُ رَنگ (patterns) مان اَنت۔ مئے کوہنیں زانتکاراں ہمے نقش ءُ رنگ باز پہ اُستادی ءَ کار بستگ اَنت ءُ اے تمامیں گال ءُ بلدگال شَرمعنادار ءُ منطقی اَنت ءُ مارا نِشان دَینت کہ مئے کوہنیں زانتکار وتی زبان ءِ مَزنیں عالم ءُ نبض شناس بوتگ اَنت۔ پمیشکا من ہَم بلدگالانی

گچین کنگ ءِ پہ ہما کوہنیں زانتکارانی رَندگیری کُتگ ءُ آہانی مثال ءُ ماڈل (models) وتی دیم ءِ ایر کتگ اَنت۔ اگاں اے کوہنیں دَروَراں ما شَرتیپّاس بکنیں ما گِندیں کہ آہاں بلدگالانی اَڈکنگ ءِ پہ کار، زانت، گِر، دار، ناک، وار، کَشّ ءُ دگہ بازیں کُمک کاریں گال کارمرز کتگ اَنت کہ یکّ ءُ ٹِکّ مئے زبان ءِ تَب ءِ رِدءَ اَنت ءُ آہانی تہ ءِ درآمدیں زبانے ءِ ہچ رنگ ءُ بوہ مان نیست۔ پمیشکا من ہم ہما کوہنیں زانتکارانی رَندگیری کتگ۔ من کوشست کُتگ کہ بلدگالے ءِ پہ ہچ دابیں وَت گڑیں گال کارمز کمناں۔ راستیں ہبر ایش اِنت کہ من ہچبر وَتگڑیں گالانی حق ءِ نہ بوتگوں۔ مئے گوڑءَ کہ اِیتچُک بازیں کُمک کاریں لبزءُ گال ہست اَنت گڑا مارا ہچ حاجت نیست کہ ما وَتگڑیں گال جوڑ بکنیں ءُ اے نشان بِدئیں کہ مئے زبان ءِ تہ ءِ بلدگال اَڈکنگ ءِ ہچ بُود (صلاحیت) نیست۔

اِدءَ من یک ہبرے تچک بگوشاں کہ من وتی اڈکتگیں بلدگالاں گُڈی دانک (حرفِ آخر) نہ زاناں چریشاں بازیں بلدگالاں چہ منی جِندہم دِلجم نہ اِنت بلئے اے نوں مئے زانتکارانی کار اِنت کہ اِشاں قبول بکن اَنت یا مکن اَنت۔ یا گڑا اِشاں اَلکاپ تربکن اَنت۔

گُڈسرءِ من لوٹاں واجہ جان محمد دشتی ءِ شُکرءُ منّت ءِ بگراں کہ بلدگالانی بابت ءِ آئی ءِ من ءِ صلاح دات کہ من واحد جان بُزدار ءِ کتاباں بچاران ءُ چراہاں کمک بِگراں۔ من گوشت کہ آ واجہ ءِ کتاب چہ منی دیم ءِ نہ گوستگ اَنت۔ جان محمد جان ءِ ہمے کتاب خاص طور ءِ پمّن لوٹائینت اَنت۔ واحد جان ءِ ہمے کتابانی یک یک تا کے من شروَنت ءُ چارات، بلئے من چُشیں ہچ بلدگالے نہ دیست کہ زبان زانتی ءِ بابت ءِ من ءِ کمک کُت بکنت۔ آئی ءِ وتی اولی کتاب ءِ ہما بلدگال چُچ کتگ اَنت کہ مئے نبشتہ کاراں وتی کتاب ءُ ماہتا کانی تہ ءِ آہانی بابت ءِ نبشتگ کتگ۔ دومی کتاب ءِ راجمان زانتی (Sociology) ءِ بابت ءِ بلدگال اَنت کہ آئی ءِ چہ اُردو ءِ ماں بلوچی ءِ ترّینتگ اَنت۔ البت زبان زانتی ءِ جِندءِ بلدگال

آئی ءِ کتاب ءَ مان اِنت۔ واحدجان ءَ ایشی ءَ ''زبان زانتیگ'' ءِ نام داتگ۔ منے ناچیز ءِ خیال ءَ ''زبان زانتیگ'' ءِ لبز ءِ گُڈّی حرف بزاں ''گ'' گیشینے ءُ چَٹ غیرضروری اِنت۔

واحدجان ءَ وتی کتابانی تہ ءَ اِصطلاح یا term ءِ گال ءَ پہ ''گالبند'' ءِ لبز کارمرز کتگ۔ واجہ جان محمد دشتی ءَ ''گالبند'' محاورہ یا idiom ءِ معناءَ کارمرز کتگ۔ بچارات واجہ ءِ کتاب ''بَتل، گوشتن ءُ گالبند'' کہ بلوچی اکیڈمی ءَ ۲۰۱۲ ءِ سال ءَ چاپ ءُ شِنگ کتگ۔ من ہم آواجہ ءِ رندگیری ءَ گالبند ہمے معناءَ کار بَستگ۔ ایشی ءِ فیصلہ ءَ نوں مئے لائقیں زانتکار بکن اَنت کہ کُجام بلدگال پہ کُجام معناءَ کارمرز بہ بیت۔ اے دَرگت ءَ من گوں واحدجان ءَ ہمشوراں کہ اے اَڑ ءِ ''گیش ءُ گیوار ءَ پہ زانتکار ءُ زبان کوّاسانی یک سَر ءُ سوجی دیوان ءِ گلے اڈ دیگ بہ بیت، تنکہ گال بند تارپداری ءُ وَت انانی ءِ جاگہ ءَ یک راستیں، سوہوین ءُ الکاپیں رَہندے دیم ءَ بئیت''۔ (تاکدیم نمبر ۲، ''بلوچی راجمانز انتیگ گالبند'' بلوچی اکیڈمی، کوئٹہ، ۲۰۰۳)۔ منی صلاح ایش اِنت کہ بلوچی اکیڈمی ءُ بلوچستان ءِ زانگ جاہ (یونیورسٹی) ءِ بلوچی بہر (شُعبہ) ہردو ہمکاری بکن اَنت ءُ بلوچی ءِ گچینی ئیں نبشہ کار ءُ کوّاسانی یک مجلسے (کمیٹی یے) اڈ بکن اَنت ءُ آئی ءَ اے اِختیار بِدَینت کہ آ اے اَڑ ءِ مُشکل ءِ بابت ءَ شَر بحث ءُ تہمیات ءَ ءُ گُڈ بلدگالانی بابت ءَ یک فیصلہ بِدنت۔ من اُمّاں کہ آ بانی اے فیصلہ ءَ ہر کس قبول کنت۔

بلوچی سبز بات!

بَلَد گالانی لڑ

آجوتوار ۔	حرف علّت ،مُصوّتہ ۔	Vowel
آیوک یا دیمتر۔	مُستقبل، آیوکیں وَہد۔	Future
اُشمار ۔	تعداد ۔	Quantity
ایمنیں مَزن زِر۔	۔	Pacific Ocean
باز۔جمع ،	چیزانی یا مردمانی بازی ۔	Plural
باز معنائی یا دومعنائی۔	ذُومعنی ۔	ambiguity
بَدل توار۔	(بُن رَہبند ءِ تہ ءَ)۔	Voice
بلد گال ۔	اصطلاح ۔	term
بُت دژوشم۔	تصویری تحریر ۔	pictograph
بُن توار ۔	۔	phoneme
بُن خیال۔	تصّور ۔	concept
بُن فکر ۔	تھیوری ۔	theory
بے سَمائی۔	لاشعور ۔	subconscious
بُودناک۔	تَرقی یافتہ ۔	developed
بُودناکی ۔	تَرقی ۔	development

بے رَہبند۔	(بُن رَہبند ءِ تہ ءَ) ۔	irregular
پیہار ۔	تَنبیہہ، چیلنج ۔	challenge
بُت پردگ۔		Screen
بَیان کاریں	۔	descriptive
بُنگیج کار	۔	pioneer
بَدل کِرد ۔	(رَدِّ عمل)۔	reaction
بَز گوشت۔	(پٹھا، عضلہ)۔	muscle
بُن گال	۔	lexeme
بُن پد	۔ (اصول)۔	maxim
بُن رِد	۔ (بُنیاد) ۔	foundation
بُن نبِشت ۔	(توار چکّاسی ءِ تہ ءَ) ۔	grapheme
بُن ہیل ۔	(سَرِشت، فطرت) ۔	nature
بُن دَر ۔	(اصل) ۔	origin
بُنِشت ۔	(بنیاد) ۔	foundation
بُنی جاور۔	(عامل) ۔	factor
پلگار ۔	(تصحیح، اصلاح) ۔	reform, correction
پہم، رُژن ءِ پہم	۔ (ذہن) ۔	brain, mind

پول کار ۔ (محقّق) ۔	researcher
پہک پڑی ۔ (صراحت، وضاحت) ۔	explicitness
پیش گال ۔	preposition
پیش ءُ پد ۔ (سیاق ءُ سباق) ۔	context
پدگال ۔	post position
پدی گڑنچ ۔ (بن رَہبند ءِ تہ ءَ) ۔	suffix
پیش تڑان ۔ (فلسفہ ءِ تہ ءَ) ۔	proposition
پیش تڑانی ۔	propositional
پیش دَر ۔ (تناظر) ۔	perspective
تپاس کاری ۔ (تجزیہ ءُ تحلیل) ۔	analysis
تپاس کار ۔ (تجزیہ نگار، تجزیہ کار) ۔	analyst
توار چکّاسی ۔ (صوتیات) ۔	phonetics
توار چکّاس گِر ۔ (ماہرِ صوتیات) ۔	phonetician
تہر ۔ (درجہ، قسم) ۔	category
تجربہ بُنِشتی ۔ (فلسفہ ءِ تہ ءَ) ۔	impiricism
تجربہ بُنِشت ۔ (فلسفہ ءِ تہ ءَ) ۔	impiricist
تچکیں بدل توار ۔	active voice

active sentence	۔	تچکیں بدَل رِد
speech	۔ (سُخن، کلام) ۔	تزان
singular	۔ واحد ۔	تایا ''یک تا''
part of speech	۔	تزانی بَہر
square brackets	۔ بزاں [ ] ۔	تچکیں سیمٹک
phonology	علمِ صوت۔فونیمیات	توارزانتی۔
phonologist	۔	توارزانت
voice print	۔(صوتی تصویر) ۔	توار چاپ
sound , phone	۔ (صوت) ۔	توار
allophone	۔	توار گونگ
subjective	۔ (موضوعی) ۔	تہ گواچن۔
infix	۔	تہی گزنچ
vocal cords	۔	توار بوگ
angle brackets	۔ بزاں < > ۔	تیر سریں سیمٹک
physiology	۔	جان زانتی
case	۔ حالت۔	جاور۔(بُن رَہبند ءِ تہ ءَ)
structure, construction	۔ (ساخت)	جوڑِشت، جوڑُم۔

isolating language	۔	جتا کاریں زبان
Language isolate	۔	جدّ زبان
matter	۔ (مادہ)	جسد
materialistic, material	۔ (فلسفہ ءِ تہ ءَ) (مادّی)۔	جسدی
materialist	جسد فکر۔ (فلسفہ) (مادّہ پرست)۔	
materialism	۔	جسد فکری۔ (فلسفہ) (مادّہ پرستی)
component	۔ (جزوِ ترکیبی)	جسد بہر
idiolect	۔	جندی گالوار
componential analysis	۔	جسد بہریں تپّاس کاری
mood	۔	چاڑ (بُن رَہبند ءِ تہ ءَ)
supervision	۔ (نظارت)	چارءُ گزار
agglutinative (Language)	۔	چسپ کاریں زبان
Laboratory	۔	چکّاس جاہ
brackets	بزاں ( )	چنگیں سیمک
slant lines	۔ بزاں //	چوٹیں سیمک
communication	۔	حال شونی (ابلاغ)
interjection		حیران گال ۔
culture	۔ (ثقافت)	دودانک

(وتی کتاب ءِ تہ ءَ من اے گال ءَ پہ ''دود و ربیدگ'' ءُ تہنا ''ربیدگ'' ہم کار بستگ بلئے منی خیال ءَ ''دودانک'' شرتر ءُ مناسب تریں گالے۔ مئے ورنا مروچاں ''دودمان'' ءِ گال ءَ پہ ہمے معناءَ کار مرزکن اَنت۔ بلئے دودمان بُندرءَ کول، راج ءُ قوم دان ءَ گوشنت پمیشکا من ''دودانک'' ءِ بلد گال کار مرزُ کتگ۔)

objective	۔ (معروضی) ۔	دَرگواچنی
international	۔ (بین الاقوامی) ۔	دُنیا گیر
style	۔ (اسلوب) ۔	داب
stylistics	۔ (اسلوبیات) ۔	داب زانتی
brain, mind	۔ (ذہن) ۔	رُژن۔ رُژن ءِ پہم
evolution	۔ (ارتقاء) ۔	ردوم یا ردوم کاری
principle	۔ (اصول) ۔	راہ دار
rule	۔ (ضابطہ) ۔	رَہبند
punctuation mark	۔	رَہبندی نشان
misunderstanding	۔ (غلط فہمی) ۔	رَدزانگی
knowledge, science	۔ (علم، سائنس) ۔	زانِشت
cognitive	۔ (فلسفہ ءِ تہ ءَ) (ادراکی) ۔	زانشی
cognitive psychology		زانشی تَب زانتی (ادراکی نفسیات)۔
Linguistics	۔ (لسانیات) ۔	زبان زانتی

زبان زانت ۔(ماہرِلسانیات)	۔	Linguist
زبان کوّاس ۔ (عالمِ زبان)	۔	philologist
زبان کوّاسی ۔ (علمِ زبان)	۔	philology
زانِشت تاک ۔ (علمی مجلہ)	۔	journal
سِتا گال ۔(بُن رَہبندءِ تہءَ)(صفت)	۔	adjective
سَری گڑ نچ	۔	prefix
سَما ۔ (شعور)	۔	consciousness
سَمائی/سَرسمائی ۔(شعوری)	۔	conscious
سوج کاریں ۔ نُسخہی	۔	prescriptive
سیا ہگ ۔ (متن) ۔		text
سیا ہگ بَہر ۔ (پیراگراف)۔		paragraph
سیا ہگ بَند ۔ (رکارڈ)	۔	record
سیَنگ ءِ پردگ	۔	diaphragm
شُمار ۔ (نمبر)	۔	number
شِگوست ۔ (ماضی)	۔	past
صلاح زانتی	۔	pragmatics
صلاح فِکری (فلسفہ ءِ تہءَ)	۔	pragmatism

ضدکار	(متضاد) ۔	contraditory
ضدکاری	(تضاد) ۔	contradiction
عقلیت کار ۔	(عقلیت پسند) ۔	rationalist
قومدان زانتی	۔	ethnology
کارَ رہبند ۔	(طریقہءکار) ۔	method
کارکِرد ۔	(سِلسلہءعمل) ۔	process
کاردَرشان	(فلسفہءتہءَ) ۔	performative
کارگوناپ	(بُنَ رَہبندءتہءَ) ۔	aspect
کِرد ۔ عمل	۔	function
کارگال (بُنَ رَہبندءتہءَ)	(فعل) ۔	verb
کارسِتا ۔	(متعلق فعل) ۔	adverb
کارشون	(بُنَ رَہبند) فاعل ۔	subject
کِردار	۔	role
کِرّءگوُر۔	(حاشیہ) ۔	margin
کلکشان گیر۔	(آفاقی) ۔	universal
کڑی داریں	۔	Segmental
کوّاس	۔	scholar

Object	کاربَست ءِزاں کاربستگیں (بُن رَہبند ءِ تہ ءَ) مَفعول۔
actor	کارِندہ۔
syllable	گالینک رُکن ۔
sentence	گال رِد ۔ جُملہ ۔
syntax	گال رِدسازی ۔
circle	گردانک ۔ (دائرہ) ۔
interpretation	گال شونی ۔ (ترجمانی) ۔
pronunciation	گال توار ۔ (تلفُظّ) ۔
phrase	گال گڑنچ ۔ (فقرہ)۔
Proverb	گالبند ۔ (محاورہ)۔
affix, inflection, inflexion	گڑنچ کار ۔
affixation	گڑنچ کاری ۔
inflecting language	گڑنچ کاریں زبان ۔
form	گوناپ ۔ ہیئت
formalism	گوناپ زانتی ہیئت پسندی۔
observation	گِندءِ چار ۔
quality	گہہ بُودی ۔

مزن ڈگار ۔ (برّ اعظم) ۔ continent

مزن زِر ۔ (بحرِ اعظم) ۔ ocean

معنا زانتی ۔ semantics

مورفیم زانتی ۔ morphology

نشانی ۔ (رَمز۔علامت) ۔ symbol

نشان گال ۔ marker, modifier, particle

نا آجوتوار۔(مُصَمّتہ ،حرفِ صحیح)۔ consonant

ناتچکیں بَدَل توار ۔ passive voice

ناتچکیں گال رِد یا بَدَل رِد ۔ passive sentence

نام گال۔ (اِسم) ۔ noun

نام بدل۔ (ضمیر) ۔ pronoun

نشان زانتی ۔ Semiotics

نِشون داری۔ (حوالہ) ۔ reference

نِشون دیگ۔ حوالہ دَیگ ۔ refer

نیامی مزن زِر ۔ Atlantic Ocean

(نیامی اے سَوب ءَ کہ اے ’’ہندی مَزن زِر‘‘ ءُ ’’ایمنیں مَزن زِر‘‘ ءِنیام ءَانت)

نِشانیں تہر۔ (ٹائپ) ۔	type
نبشتہ زانتی ۔	Graphology
نبشت ۔	graph
نبشت گونگ ۔	allograph
وانینگی ۔ (تدریسی) ۔	padagogical
وَہدکار ۔ (بُن رَہبند ءِ تہ ءَ) ۔	tense
ہَوارگال ۔ (بُن رَہبند) ۔	conjunction
ہَوارکاریں زبان ۔	polysynthetic language
ہَنّوگ، ہَنّوگیں وہد (حال) ۔	present
ہبر تپّاسی ۔	Discourse Analysis
ہَم سَنگی ۔ (توازن)	balance
ہندی مزن زِر ۔(بحرِ ہند) ۔	Indian Ocean
یک یا ''تا''۔(واحد) ۔	singular

✷✷✷